دووتی ئیلیکترۆنی کوردی..
سەلاح جەلال

قسەو باسێک سەبارەت بە رێگاچارەیەک بۆ کورد لە لایەن ماموستا سەلاح جەلال ەوە..

بەشی یەکەم لە قسەوباسی دووتی ئیلیکترۆنی کوردی..

بەشی دووەم .. بە بینینی ڤیدیۆکە کلیکی ئێرە بکەن..

بەشی سێیەم.. دووتی ئیلیکترۆنی کوردی..

بەشی چوارەم.. دووتی ئیلیکترۆنی کوردی..

رۆمانی: تابوتی پەیمانی خودا..
سەلاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم رۆمانە کلیکی ئێرە بکەن..

SalahJalal_TabwtyDownload

زەرو بەری لەمانی کوردیدا..
سەلاح جەلال

ەمان ژانرێکی باباین، جۆرێک لەدیالۆگی مەعریفی شارستانیەتەکان. وەک چۆن پێکهاتەی ئەدەبی مەدەرن، زانستی تایبەت بەخۆی خۆقاندووە وەک لێکشیتاڵ کردن.
بەگشتی، دیاردەی نۆرنیەکانی زەرو بەری ەمانمان لەم خانەی

خوارەوەدا بە دەردەکەون:
1 هەتاوەکو ئەستایش، کولتوری کوردی لە ڕووی زانستەکان و فەلسەفەوە لەزەمەنی سفردایە و هەمان لەدایکبوویەکە زگماگ، کەمئەندام.
2 بێشداری نەکردنی کەمەگە لەشەش باکانی جیهان و پەسەی دیموکراتیدا.
3 کەمەگە هیچ گەانکی یشیی چینایەتی بە دروست نەبووە.
4 نەبونی هەشیاری و ئامادەیی نوسینەوەی هەمان.
5 هەمان ئەو کەسانەی دەزیینەوە دەینوسنەوە، نەک بانگشەی نوسینەوەی بکرێت.
6 زمان و هەوتی زمانەوانی ئاوگەی کارتکەری زمان و کەمە و هەشنبیری شوناسی زمان دیاری دەکەن. لەخگرتنی هەوتی زمانەوانی لەنەوان زمانی دایک و زمانی گشتی و هەژانەدا کاریگەری زۆری هەبووە.
7 نەبونی هەشیاری زانستی و ئەدەبی و هونەری.
8 لاسایی کردنەوەی هەمان نوسانی جیهانی.
9 دووبارە بونەوەی هەوداوە زانراوەکانی ابردو نەک تازەبونەوە.
10هەمان بەپەی هەشنبیری و پاشخانی تاک نوسراوە., واتە پەیوەستی ئەوەی هەتاچەند هەمانوس هەشنبیر بووە یان هیچی لەو هونەرە نەرانیوە؟.
11 گرنگی دان بەدەزی نەتەوەیی و زمان و مافەکەی! ئەم شیوازە چەتە ناو ابردو و شەوازی تەقلیدی وەرگرتووە.
12بابەتی سەرەکی هەمان کەسایەتی و گوتاری گەانەوەیە. فەزاو زمان و شوەن و هەوداوو وەسف. لە هەمانی کوردیدا پەکداچەژاون و بە بوونی بونیاد.
13 نەبونی هەخنەی تایبەت بەهەمان.
14 بەوونی وەسف و پیاهەدان و نمایش کردنی هەژنامەکان و هاوەیەتی.
15 هەز کردنی هەداوو چیرەک بەبە هەشمەندی چنین و هەی درامی و هونەری گەانەوە.
16 نەبونی تەوژینەوە کاریگەری هەبووە لەوەی هەمانە باشکان لەخراپەکان جیانەکرنەوە.
17نەبونی دەزگا و پەگەی هەشنبیری گشتی تایبەت بایخ بەهەمان بدات.

لەهەژنامەی خەبات ژمارە6773 پەنج شەممە لە4/7/2024 دا لەاپرسی تایبەتدا بەاوبەتەوە

دەزی جینەسایەدی کوورد وەک تاوانی دژە مرۆڤایەتی.. سەلاح جەلال

- پوختەیەک لە گرنگترین تۆژینەوەکانی کەنفرانسی نەوەوەتی جینەساید و بنیاتنانی ئاشتی
سەیەم کەنفراسی نەوەوەتیی جینەساید و بنیاتنانی ئاشتی
- زانکۆی سلەمانی لە رووی پێوەندییە کەلتوریەکانی و ناساندنی کەشی رەوای کورد بەجیهان، هەمیشە لە پێشەنگدا بووە.

بەدەستپێشخەریی مەبەندی کوردلۆژیی زانکۆی سلەمانی و پێوەندییەکانی د. عوسمان ئەحمەد قادر، و سةنته ري جينؤسايد. د. فازيل موراديي، توانرا کەمەك لە پسپۆرە ئەکادیمییەکانی جیهان کەبکاتەوە و بەدیان توژینەوەی گرنگ لە هەموو بوارەکانی جینەسایددا لە چوارچێوەی (سەیەمین کەنفراسی نەوەوەتی و بونیادی ئاشتی لەشاری سلەمانی) بخەنەروو، کە کەنفراسکی پێ بوو بە بابەتی بەبایەخ و گرنگ لەسەر ئاستی ناوچەکە.

بەئامانجی ناساندن و توژینەوەی واقیعی ئەو جینەسایدانەی وەك ئەنفال و کیمیابارانو و کەمەکوژیی کە لەلایەن رژەمە جیاجیاکانەوە بەرامبەر خەکی مەدەنیی کورد کراوە و بەهەی ئەو دەزەخی گەلی کوردستان بە درێژایی مێژوو هەیبووە، جگە لە کیمیابارانی هەلەبجە، زەربەیان بە هیچ جۆرێك لەووی بەگە و وێنەوە دیکەمێنت نەکراوە.

ئەوەی لەرەش کراوە، وەك ئەو رووداوانەن کە بەسەر نەتەوەکانی دیکەدا هاتوون، بەڵام نەتەوەکانی دیکە لەڕێی بەگەنامە و فیلم و ژانرە ئەدەبییەکانەوە دیکەمێنتیان کردووە و لە بیرەوەری و هەست و نەستی خەڵکەکەیاندا بە زیندوویی هەشتوویانەتەوە و پارێزراون. بۆیە هەرلە وێنەی

فۆتۆگرافی و زومی کامێرا و تەختەی شانە و بواڕکانی تری ئەدەب و هونەریاندا ڕەنگی داوەتەوە.

لە نادیارەوە بۆ ئاشکراکردن

چۆن ئەم ڕووداوانە لە خودەوە بۆ بابەت دەگوازرێنەوە؟ لە نادیارەوە بۆ دیار؟ لە ناوخۆوە بۆ جیهان؟ چۆن بتوانین وێنای ئەو دیمەنانە بگوازینەوە؟ وێنەی قوربانی و خودی جەللادەکە و وێنەکە لە ڕووداوەکە بەهێزتر نیشان بدەین؟

لەمەڕی پشکۆتنە تەکنەلۆژییەکاندا، دەکرێت وێنەکان لەگەڵی زەخرەف و وێنەکێشان و هونەکاریی زومی کامێراکانەوە بخرێتەوو و یاخود بەهەی نواندنەکی بینراو یان گۆڕینی ئەوانی تر لەگەڵی تەکنەلۆژیای زانیاریەکانەوە، بەوەش دەتوانرێت لەشوێی ئەلیکترۆنیدا وێنەکان بهێڵرێتەوە، ئەوەش بۆ وێناکردنەوەی ئەو ڕووداوانەی بەهەی تەپەبوونی بیرەوەرییانەوە بەوێنەی سروشتی پشتر بینیومانن و لە خیاڵماندا چەسپاون، دەکرێت سەرلەنوێ لاپەڕەکانی هەبدینەوە و نوێ لەدوای دوا نیشانیان بدرێتەوە.

نەبوونی وێنە و دیکەمێنت, واتای نەبوونی ڕووداوەکە نییە

ئەو جینۆسایدەی بەسەر گەلی کوردستاندا هاتووە، تاوانی سەردەمکی ئەنگوستچاوە، بەڵام 180 هەزار هاووڵاتی گوندەکان بە زیندویی خراونەتە ژێر زەویەوە و سەدان کچ و ژنی کورد ئەتککراون. لەو دیان و سەدان کەمەکۆژیی و نەهامەتییانەش، تەنها دیمەنە ناخەژنەکانی کیمیبارانی هەڵەبجە بە قیدیۆ و فۆتۆگرافی دیکەمێنت کراون و بەاوبوونەتەوە، کە مرۆڤایەتیان لەسەر ئاستی جیهان شۆك کرد.

کۆنفرانسکە بۆ گواستنەوە و خستنەووی تراژیدیا پێنهانەکان بوو

ئەم کۆنفرانسە بۆ گواستنەوەی هەموو ئەو تاوانە مەژوویانە بوو، وەک جینۆسایدی کوردە فەیلییەکان، ئەنفال، کیمیبارانی هەڵەبجە و ئەزدییەکان، بە وێنەی دیجیتاڵی و بەئەرشیف کردنیان لە تۆژینەوە جیاجیاکاندا. تا لە گۆڕانەوە و نووسینەوەی مەژووەوە بگوازرێتەوە بۆ کایەی کارە زانستی و هونەری و ئەدەبییەکان و ببنە وێنەی دیجیتاڵی.

کۆنفراسەکە لە ڕۆژی سێشەممە 28 ئایاری 2024دا شارەکی وێنەیی جینۆسایدی لە شاری سلێمانیدا خستەووو. سەرەتا گروپی ئامادەکاری کۆنفرانسەکە سەردانی ئەمنە سوورەکە و ئینستتیوتی کەلەپوووریی کوردییان کرد.

ڕۆژی چوارشەممەش 29/5/2024 لە هۆڵی کۆنفرانسەکەدا، ڕووسەمی سێیەمین کۆنفراسی نێودەوڵەتیی جینۆسایدو و بنیاتنانی ئاشتی سازکرا.
سەرۆتا هەریەکە لە(پ.ی.د. جەلال حەسەن) و (د.کەسار محەمەد عەلی)سەرکی زانکۆی سلێمانی بە دوو وتاری کورت ڕووسەکیان کردوو.
دواتر چالاکییەکی هونەریی تایبەت بە ئێنفال و فیلمێکی دکۆمینتەری بە ناونیشانی(کاتێك شایەتحاڵەکان دەدوێن) پێشکەش کران.
ئەوانەی لە کۆنفرانسەکەدا وتەی سەرەکییان پێشکەش کرد بریتیبوون لە هەریەك لە خاتوو شانار ئیبراهیم ئەحمەد و خاتوو شازادە حسێن محەمەد و حاکم قاسم ڕەڤە کە وەک پانێلیستەکانی یەکەم هەریەکیان ئەزموونێکی جیاوازیان لەگەڵ جینۆساید و تاوانەکانی کۆمەڵکوژییدا خستەڕوو.

پانێلی یەکەم:
لەژێر ناونیشانی جینۆساید و سیاسەت لەلایەن(د. فازیل موراد بی) لە پێیمانگەی جەهانسبەرگ بەڕێوەبرا:

1. چی(باشە) لە وشەی جینۆسایدا!. لەلایەن د. ئاریانا شاهقیسیی لەزانکۆی سکۆی پزیشکی برایتن. شانشینی یەکگرتوو.
2. نایەکسانی دیراساتی جینۆساید. لەلایەن د. یەگەر ئومیت ئەگەر لە زانکۆی ئەمستردام.
3. پەرسەندنی چەمکی جینۆسایدد لە یاسای نێودەوڵەتی و ناوخۆییدا. د. حسێن عەلی عیسا. لە زانکۆی سلێمانی.
4. دووبارە ژیانکردنی بەسەرهاتە زەبر ئامێزکان – یادکردنەوەی فەرمانکانی ئەزدیەکان لە سەدەی رابردوودا. د. ماریا سیکس- هەهنبالکن. ئەکادیمیای نەمسایی بۆ زانستەکان.
5. زانین و زەربوونەکەی فەلسەفە و سیاسەت لەم سەردەمەدا. ستیڤن کەر کەران. پاریسیا. سکۆڵی فەلسەفە، بەرلین. ئەڵمانیا.
بەکورتی شیکردنەوەی ڕەگوڕیشاڵی جینۆسایدد و تاوانکانی ئێنفال و ئەزدیەکان و کوردە فەیلیەکان و یاسا نێودەوڵەتییەکان و فەلسەفە و سیاسەت و جیهان ڕوونکرایەوە.

پانێلی دووەم:
یاساو ئاشتیی دواخراو لەلایەن د. مەهدی ئەمین عەبدوڵا بەڕێوەبرا.

1. بنیاتنانی ئاشتیی لەسەر وەرانەی جینەساید لە عیراق، د. مەهدی ئەحمەد و د.محەمەد عەبدوللا ئەحمەد، زانکۆی سلەمانی.
2. هەکارەکانی جینەساید و رەگریپیکردن لەی: لە توژینەوەیەکی شرۆڤەیی د. ناسیح فەتاح نەسروللا.
3. ستراتیژکانی رەگریی لە تاوانی جینەساید لەسایەی ئەحکامەکانی یاسای ناوخۆیی و شریعەتی ئیسلامییەدا: توژینەوەی کەیسی عیراق. د. لاجان محەمەد ئەمین، خۆشی عوسمان عبدوللەتیف.
4. عیراق دادگای تاوانی نەودوولەتیی و جینەسایدی نەتەوەی بە دوولەت. د. هونەر ئەمین حەسەن.
5. لەکۆتە خراپەکانی جینەساید لەسەر رەوشی شارستانیی باشووری عیراق.

بە قووڵی زەر لایەنی شاراوەی جینەساید و تاوانی رژەمەکان و سستیی یاسای نەودوولەتی و ئاشتی، ئەم چەمکە پرسیاری زەری بەدوای خۆیدا هێنا وەک ئەوەی کە ئاخۆ مەبەست لەچەمکی ئاشتیی چییە؟ لەگەڵ ناوخۆدا یاخود لەگەڵ دەرەوەدا؟ پاکژبوونەوەی هەڵچوونەکان لای ئیفلاتەن؟ یاخود ئەم چەمکە لەوە قووڵتری دەویست. لای شکسپیر مرۆڤ دایەوەت خۆی لە تاوانەکان پاك بکاتەوە بە پاکژبوونەوەی هەڵچوونەکان. ناوخۆ و دەرەوە دەگرتەوە.

ئایا گرنگیی وشەی ئاشتی لای ئەو میللەتانەی جینەساید کراون دەبێت چی بێت و چۆن بیری لێبکەنەوە؟ لەسەر ئەو رابردووە خوێناوییەوە چۆن بتوانن لاپەڕەی سپی بکەنەوە بە پاکژبوونەوە و بە یەکگرتوویی و لەخەبوردوویی تا بتوانن پێکەوە نیشتمانێك دروست بکەن تا جارێکی دیکە تووشی جینەسایدی تر نەبنەوە؟ یاخود ئەوە پرسیارێکی بە کۆتایی و وەامەکەی دەکەوێتە دوای زەمانی بیرکردنەوەوە بە نەوەکانی تر؟

پانێڵی سێیەم

- هیومانیزم و دادپەروەریی (راگوزەر) لە ناوکەکانی پێست جینەساییدا بەڵووبڕی پانێڵ: د. سازان میران.

1. سازش / بەڵنگەل لە هەموو شوێنێك: سێ ڕێگا بە پێکەوژیان لە داهاتوودا، 30 ساڵ پاش جینەسایدکەی دژبە توتسیەکان لە ڕواندا. د. ستیفانیی بۆگنیتز، زانکۆی جۆهانسبۆرگ، ئەفریقای باشوور/ ئەڵمانیا

2. (لە رەی زووەوە) نادادپەروەریی و نەیارەکانی دەوڵەت: چەن هیومانیزم دووچاری نابەرابەریی و توندوتیژیی بووە. د.لەتیف تاس، زانکۆی ئابەرسوس، شانشینی یەکگرتوو.
3. ئامرازە دادوەریی – سیاسییەکانی جینۆساید لە سوریا و عیراق: لێکۆڵینەوەیەک لەسەر پست – پۆلێنە کۆمەڵایەتییە جینۆسایدییەکان. د. مەنسور تەیفووریی.زانکۆی پاریس هاقیسین – سان دونی، فەرەنسا
4. کۆلۆنیالیزمی داماڵینی هاووڵاتیبوونی عیراقی: نموونەی گەلی کوردیی پست – جینۆساید. دایان ئی. کینگ، زانکۆی کۆنتەکیی، ئەمریکا.
5. زیانە دەروونییەکان: ئاوێنەگاریی و ئێتەرناتیڤەکان لە نێو ناوکەکانی دادپەروەریی راگوزەرد.ا د. دەیڤد ڤالەنسیا، زانکۆی سانتە تەماس، کۆڵۆمبیا.
6. ئاشتیی لە ناوخۆدا: چاکبوونەوەی ڕەحیی بە گۆڕەی شیرازەکان. د. ئیدیس سزانتە، زانکۆی ئێلەباما، ئەمریکا.

پانێڵی چوارەم

ژنکوژیی/ جینۆسایدی ئەزدییەکان

بەڕێوەبەری پانێڵ: د. ئیدیس سزانتە.زانکۆی ئێلەباما

7. پەیوەندیی نێوان ئایین و جینۆساید، د.ئیبراهیم سادق، زانکۆی سەران.
8. هەڵسەنگاندنەوەی ڕوانگەی ئیسلامیی سەبارەت بە ئەزدییەکان لە پاش جینۆسایدی 2014: بەراوردگارییەکی مەژوویی و دەستپێشخەریگەلی هاوچەرخ بە پێکەوەژیان. د.قادر سەلیم شەمۆ، زانکۆی لایپزیگ، ئەڵمانیا.
9. جینۆساید و بنیاتنانی ئاشتیی: کەیسی ئەزدییەکان، د. سەباستیان مەیزل. زانکۆی لایپزیگ، ئەڵمانیا.
10. توندوتیژی سەکچوالی دژی ژنان و کچان وەک چەکێکی جەنگ: توندوتیژی سەکچوالی دژی ژنان و کچانی ئەزدی لەسەر دەستی داعش ئابی 2014 وەک نموونە. د.ڕۆشنا ئەمین، زانکۆی سلێمانی/ زانکۆی لایپزیگ، ئەڵمانیا.
11. پەسەی کوشتن و کەین و فرۆشتن بە ژنان و کچانی ئەزدی لەلایەن داعشەوە. حەسەن هەورمیی (سەرۆکی دامەزراوەی نەودەوەتیی ئەزدییەکان بە ڕەگریی لە جینۆساید – نەتەوە یەکگرتووەکان).

پانێڵی پێنجەم

ڕۆژی پێنجشەممە، 30ی ئایار
بەردومانێ کیمیاییەکان لێ کوردستان – عیراق و ئاگری ئاشتیی (هێڵی A) بەهۆی پانێ: د. ئاریانا شاهقیسیی ا.سکۆی پزیشکیی برایتن و سەسەکس.

1. کاریگەرییە تەندروستییەکانی ڕۆژهایەنکانی توخمەکانی چەکی کیمیایی لەسەر منداڵان لێ پاش تاکە یەك بەرکەوتنی قورس. د. جوان میران – تاهیر بانی، زانکۆی بەرمینگهام، شانشینی یەکگرتوو (لێ هێی زووموە).
2. شیاندنەوەی کەمایەتیی وەك میتادێکی سەرکەوتوو بێ باشکردنی باری تەندروستیی رزگاربووانی چەکی کیمیایی کێ نەخشیگەلی ڕۆژهایەنی پیۆست بێ بەرکەوتنیان هەیە. د. شەهریار خاتریی، نەخشخانەی نیکان، تاران، ئێران.
3. جۆرێتیی ژیان و تەندروستیی دەروونیی لەنێو کەسانی سڤیلی کوردی رزگاربووی چەکێ کیمیاییەکان کێ لێ کوردستان -عیراق و سوید دەژین. فەریدون مورادی، زانکۆی یەتەبۆری، سوید.
4. کاریگەریی سایکۆلۆژیی بەرکەوتەیی توخمەکانی چەکی کیمیایی لێ هەرشەکاندا بەسەر دانیشتووانی سڤیل. سازان میران، ئینستیتیوتی ئەکسفەرد بێ ڕاهێنان و توێژینەوەی سایکۆلۆژیی پزیشکی.
5. ڕەنگدانەوەی کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە لە ڕۆژنامەی ریسالەت (رسالت)ی ئێرانی، ژمارێ 640-6390 بێ نموونە، ئێرکان ئەحمەد حەسەن + د. کاروان فەتاح عەبدولڕەحمان، زانکۆی هەڵەبجە.

پانێی شەشەم
جینۆسایید و مافێ دەستوورییەکان و یادەوەریی جەندەرکراو، بەهۆی پانێ: نەرمین ئەمین، دکتۆرا، زانکۆی سەلاحەدین.

1. مافێ دەستوورییەکانی کوردێ فەیلییەکان لێ عیراق. ڕووبار مەجید ئەحمەد، دکتۆرا. زانکۆی سلێمانی، کوردستان – عیراق
2. ئاکامەکانی جینۆسایدی کوردێ فەیلییەکان، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی بەراوردکاریی: 1980-2003-، د. هێژار هەشیار + سازان کەریم ساڵح، مامۆستا لێ زانکۆی چەرموو.
3. کەمکۆژیی دەرسیم لێ سەرچاوێ تورکی و ئینگلیزییەکاندا (1937 – 1938). ڕابەر سیروان سلێمان، مامۆستای یاریدەدەر،

زانکۆی سلێمانی، کوردستان -عیراق و کۆیوان سدیق محەمەد.
4. میکانیزمەکانی کارکردنی نەوەوەتیی بۆ دیکەمۆنتکردنی گۆڕەکەمەکانی بارزانییەکان و دادپەروەریی بۆ قوربانییەکان، مەهدی ئەمین عەبدوڵا، دکتۆرا، زانکۆی سۆران، کوردستان - عیراق.
5. ڕۆڵی جێندەریی و ژنبوون: ئەزموونی ژنانی بارزانی وەک نموونە. میدیا زێنگەنە، دکتۆرا، زانکۆی سۆران، کوردستان، ئیبراهیم سادق – دکتۆرا، زانکۆی سۆران، کوردستان – عیراق

پانێڵی حەوتەم
لێدەستچوون و ئەرشیفی دیجیتاڵیی و یادەوەرییەکان. بەڕێوەبەری پانێڵ: د. مەنسور تەیفوریی. زانکۆی پاریس.

1. مۆزەخانە وەک ناوەندێکی کەلتوری و ئابووری. د. نەرمین ع. ئەمین، د. جوان ئیسماعیل، د. ڕەوا ئەنوەر، زانکۆی سەلاحەدین.
2. ئەرشیفی نیشتمانیی جینۆساید لە کوردستان. عەدالەت عومەر، توێژەری سەربەخۆ، کوردستان -عیراق.
3. پڕۆژەیەکی زانستی بۆ ئەرشیفکردنی دیجیتاڵیی جینۆسایدی کورد: کەیسی جینۆسایدی هەڵەبجە. د. نەرمین عەلی و بەشدار عەبدولڕەحمان محەمەد و کارزان عەدنان حەمەسەعید (زانکۆی هەڵەبجە).
4. ئێنفال: کوشتنی ڕەنگ و جوانیی. هەمەر محەمەد، توێژەر، کوردستان.
5. کاریگەرییەکانی ئێنفال و دابڕان لە ژیان. لەتیف فاتیح فەرەج، توێژەر.
6. ڕۆڵ و کاریگەریی مانەمەنت لە ناساندنی کەیسی جینۆسایددا. ئاودێر عوسمان، توێژەر، کوردستان.

پانێڵی هەشتەم
کەلتور و توندوتیژیی سیاسیی بینراو. بەڕێوەبەری پانێڵ: د. جەلال حەسەن مستەفا، زانکۆی سلێمانی.

1. بەکاربردنی چەمکی فیلم وەک پێنووس: هەوڵێک بۆ ناساندنی مەرکی حەقیقەت لە تۆمارکردنی ڕووداوەکانی جینۆسایدی ژنانی ئێزدیی لە ڕووداوەکانی 2014 دا. د.دڵشاد مستەفا ڕەحیم

رازاوە، زانکۆی سلێمانی.
2. بڕۆ لەچوارچێوەنانکی شانۆیانەی زیبرئامێزی یادەوەریی قوربانیی لە شاڵاوەکانی جینۆسایددا لە عیراق لە ساڵی 1988 دا. د. مونتەها تارق ئەلمحەننناویی. زانکۆی موستەنسەریە، بەغداد.
3. ئاماژە سیمیۆلۆجیەکان لە سێ وێنەی فۆتۆگرافیی جینۆسایدی ئەنفالدا. ئیبراهیم فەتحوڵا، زانکۆی سلێمانی و فەتاح مەحمود ڕەستەم، تۆژەری سەربەخۆ.
4. دروستکردنی هونەر لە ناوچەکانی جەنگدا: ژیان – مەرگ – زیبر (تراما). هونەرمەند بارش سەیتیقان، ئەڵمانیا.
5. هەڵکەوتینی مەژوو لە گۆستانی چراکاندا: بەشداریی شیعرییەکانی شەرکە بکەس لە دەکومێنتکردنی جینۆسایدی کورددا. د. کامەران محەمەد قادر. زانکۆی سلێمانی، ڕاز ئەسعەد شەریف.

لەم پانێلدا جەخت کرایەوە لەسەر گواستنەوەی بیرەوەریی و ڕووداوەکانی جینۆساید بە وێنە. د. دڵشاد مستەفا ئەو بەراوردەی لەنێوان وێنەی فۆتۆگرافی و سینەمادا کرد. وێنە، واقیعەکی دووری ڕابردووە و سینەما ئێستایە. د.مونتەها تاریق -یش جەختی لەسەر یادەوەریی قوربانی لە چوارچێوەدانی شانۆیانەدا کردەوە.

پانێلی نۆیەم

هونەر و (خۆیادانی) ئاشتیی

بەڕێوەبەری پانێل: ستیڤن کەرکەران، پارێسیا: سکوڵی فەلسەفە، بەرلین.

1. بەرجەستەبوونی تراژیدیا و ڕووداوە مێژووییەکان لە سیرامیکە هاوچەرخەکاندا لە کوردستان: کەیسی سلێمانی. نەعیمە. م. عەبدوڵا، زانکۆی سلێمانی.
2. لەکەینەوەیەکی کەسیی لە هونەر و توندوتیژیی دەوڵەت. فایەق ڕەسوڵ، تۆژەری سەربەخۆ، نەمسا.
3. یادگارەکان و بیرهاتنەوەکان، گۆڕان بەناو کاری هونەریی ڕزگاربووانداو لە مۆزەخانە ئیمپریالییەکانی جەنگدا، کلەر بریناردە، مۆزەخانە ئیمپریالییەکانی جەنگ.
4. هەڵکارییەکان وەک ئامازگەلی خاپیکردنەوە. د. عوسمان قادر ئەحمەد، سلێمانی.

5. هونەر و توندوتیژیی سیاسیی و ئەو ئاشتییەی کە دەت. د. فازە مورادی. زانکۆی جەهانسبەرگ.

شاری وێنەیی ئەنفال
دوا وەستگەی ڕەوەسەمەکە بریتی بوو لە شاری وێنەیی ئەنفال، ناونیشانێکی نوێی ئەو جینەسایدانەیە کە ڕژێمی بەعس بە ڕەشبگیری بەرامبەر خەڵکی مەدەنیی کورد کردی. بە کەرپەی سەر بەشکە و پیر و گەنج و ژن و پیاو.
شاری ئەنفال ئەو وێنە و دیکەمێنت و هەڵکارییانەن کە هونەرمەندی جیهانی د. عوسمان ئەحمەد قادر دروستیکردوون. لەو دیمەنانەی بینین و بیستن و گیانەوە و واقیعی ئەو تاوانە مێژوویییە شارێکی لە وێنەی ئەنفالکراوان دروستکرد.
ئەنفال وەک بووەلەرزێک هات و بە وێناکردنی ئەلەکترۆنی مایەوە. ئەوەی توانی ئەو وێنانە لە خەیاڵیدا وێنا بکاتەوە و بەو ژان و ئازارانەوە بتلەتەوە هەوە بدات ئەو تاوانی جینە سایدە لە هەڵکارییەکانیدا زیندووبکاتەوە لاوکی دەرچووی پەیمانگەی هونەرە جوانەکانی سلێمانی بوو، کاتێک دەچێتە ریزی پێشمەرگەوە زەمانی ئەنفال دەستپێدەکات و خەی یەکەک دەبێت لەوانەی بە موعجیزە ڕزگاری دەبێت و وێنەی ئەنفال دەگەیەنێتە جیهان و هەڵکاریی دیمەنەکانی ئەنفال دەکەشێت و لە بەریتانیا سەیەم کەس دەبێت کە تابلۆکانی لە مەزەخانەی ئەو وەاتەدا دادەنرێت.

سەلاح جەلال
لەڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە9186 چوار شەممە 5/6/2024 دا باوبۆتەوە

گۆپەشی شیر.. شیعری سەلاح جەلال

بە ئەو کەرپەی ئەنفال فەرماندەکە بگۆپەش شیری دایە

ئێستا ساتی تەقینەوەی فیزیای خوێنە!
گۆپەشە مەمکێك بورکان دەگرێت
گەردون بەشکەیەکی شەلاڵی خوێن

ئەنجیلەی تەکنەلۆژیای ژیانەوە
گۆڵەی ئالودەیی دژە،
تابلۆی مەنجەنیق دەکەشت
زمانی ئاماژەیی بو بۆتابلۆ
گۆردون بەبۆ خۆیی توایەوە
گۆڵەی شوکران و کوکۆ و تریاق
خومخانەی عیشقیان وێنا کرد
جەستە بۆئیسپرتۆ تۆو چێن کرا.
شەزڤرینیای سروشتی سەدکان
بۆپلەی سەدی دوای سفرەوە
بەبەشکەی خونەوە بونیان پێشی
دژە خیاڵی وێنەی شیرپەنجەیی
شەزڤرینیای فیلمی ڕەحی سەدیە.
خوێن بەحەشیشەوە هەڵدەکفێنێت،
گۆوگاڵ و نووزە و عیشقە مەرگ
فەزای سەهۆڵ بەندانی گرتەوە
ڕەمانی مەژوی گۆردونی،
تۆپی دالی مەرگی هەزارەهای هەڵگرتووە
بەگژەوکەی ئەزەلییەوە ڕەنگ دەبن
کۆچکی شەفەق دژەی ئەخدودی سەدیە
بون بەگەستانی شوشەی هەزارەها
ڕەح لەگەڵ خەباراندا یاریی دەکەن
گۆردون بۆتابلۆی بەشکەیکەوە مەمیا بووە
++++
زەمەن بەان کەوتنە خوارەوەی بوون نەبوونە
تابلۆی هەساڕەی تیژەوی
وێنەی ژیانەوەی ڕەحە
هەساڕەی خومخانەی وێنەیی
تابلۆی گوندکی چۆڵی کەشایەوە
موساکانی سەردەم لەفەچەوە ژیانەوە
بۆپەلکە زێرینەی بوونەوە
وێنەی بەشکەیکی شەلاڵی خوێن
بەگریە بوون دەهەژنێت
ئاسمان و زەوی تەکەڵە بوون
گۆردون کۆپی کرایەوە
ئایدزی خوێن بەگریە ئالودە بووە
جەنگی گۆردون بوونی لابرد

کەرپە بەنی دایکی بەئژدیهاوە گرتووە
تریقانەوە دەبن بە ئایدزی خوێناو
جیهان لەگەپشی تفەنگکدا کەولاە بو
کەرپە تامی کەوسەری هەندەمژی
بەخوێنی خەی شیری مردنی خواردەوە
ئەنجیلە و زەمانی موسا تەکەە بوون
گەردون بەبەشکەی ئەبستراکی خوێنەوە
پەلکە زەینەی هەسارەکانی پەکهێنا
پەیکەرەکەی موسا لەنیلەوە ژیایەوە
عیسا و موسا و جەریج و یوسف و یەحیا
لەسندوقەکەی ئایارخادا
بەزمانی شیرخەرەیی گەردونیان قفە کردەوە
14/4/2024
لەرژنامەی کوردستانی نوێی ئازیز ژمارە(9175) 22/5/2024 دا
بڵاوبۆتەوە

کەترەکانی مەلیك مەحمود بەچی یاخی بون؟.. نوسینی: سەلاح جەلال

کەتر باندیەکە پیوندی رەحی بەمرۆڤەوە هەیە و بووە بەبەشك لەعاتیفە، لەسەرەتای باری شارستانیەوە لەو کاتەی مرۆف بەرەحی کەتر ئاشنابووە بەهەی سیفاتەکانی خەیەوە بەرەمزی ئاشتی و زمانی لەکگەیشتن و ئارامی و ئاسایش و خۆشویستی ناسراوە، جگە لەوەی رەنگی سپییە، یان خەەمۆشییە، جەستە و رەحیشی بخوێنینەوە باندیەکی بە زیان و ئارامە و ئازاری بە مرۆف و گیان لەبەران نیە، رەح سوك وخاوەن و هەمنە و دەنگی بەزارکەر و ترسناکی نیە و مەترسی لەئەندامانی جەستیەوە دەرناکەوێت، زمانی لەك تەگەیشتنی لەنەوان مرۆف و باندەدا هەیە و بەو رەح سوکیەیەوە لەمەژودا بەرەمزی ئاشتی و گونجاندن و تەبایی و پەکەوە ژیان و یەکسانی و خۆشویستی و تەسەوف و مەرگ و بەردەوامی و دیموکراتی ژیانیش پەناسە دەکرێت، وەنەی ژیانەك مرۆف هۆشیاری مەرگ ببێت و بزانێت مەرگ ئاوەنەی ژیانە و زیان بەخش نەبێت و زمانکی رەحی لەخەیدا

دروست بکات.
کەتر هەگری زەر هەماو رەمز و دەلالەتی تر و خوەندنەوەی جیاوازە.
بەپەی نەریت و باری دەرونی گەلان و زەمین جیاوازیان هەیە، لەکەسکەوە بە کەسکی تر و لەکەمەگەیکەوە بە یەکەکی تر، رەمز و هەما و نیشانەکانی پابەندی ویست و حەز و سەماکانی رەحەن، لەشتەکەوە بە شتەکی تر دەگەدرەن.
ئەو جیاوازیانە لەشارستانیەتەکانەوە دەردەکەوەت، لەهەمو جەگەیەکی جیهاندا هەیە. لەگەڵ گەینی هەمو رەمز و دەلالەتەکدا پارەزگاری لەکراوە، هەمیشە یاری رەحیان لەگەڵ مرۆڤدا هەبووە و خەیان خستەتە ویژدانی مرۆڤایەتیەوە.
شاری سلەمانی یەکەکە لەو پەگە شارستانیانەی کوردستان لەسەرەتای دامەزراندنیەوە پەلە کەتری ئەفسوناوی چەتری عاتیفەیان بە کەشاوە، کەش و هەوا و باری جوگرافیای شارەکەیش هەگری رەمز و دەلالەتی ئەستاتیکی جەراو جەرە و وەنەی کەتری ئاشتی بە جوانی ناوچەکە دەردەکەوەت، بەپەی کەش و هەوای سازگار و هەکەوتەی ئیستاتیکی ئەم شارە پەدچەت بەر لەدامەزراندنی شارستانیەت تیایدا شاری باەندە و پەلەوەر و گیانداران بوبەت، پەگەی شارستانی و ژیان و ئاوەدانی لەبونی باەندە و ژیانیانەوە دەردەکەوەت. فەزایەکی ئەفسانەیی سەروشتی جوگرافیاکەی پەشیوە بەپەلەی باەندە و کەتر و تەی ئەفسانەییەوە نیشتمانی زمانی تەکەەوە بە جیهان خەی نمایش کردووە.
ئەم دیمەنە سەروشتییەی خەی نمایش کردووە بە بینەران، ئەویش سەرنجی ئیبراهیم پاشای بابانی راکەشاوە بەهەی پەرسەندنی ئەمارەتەکەیەوە بە فراوان بونی دەسەەات بەهەی راو و شکارەوە فەزای سلەمانی لەلا خەشویست بووە، لەدوا گەشتی راوکردنیدا سولەیمان پاشای کوەی لەپاشکەی ئەسپەکەیەوە دابەزیوە لەکانیاوەك ئاو بخواتەوە، ئەو سروشەی بە هاتووە بە دامەزراندنی شار ئەم جوگرافیایەی دەست نیشان کردووە، هەتا ییکاتە شار و بەناوی سولەیمانی کوەیشییەوە ناوی ناوە سولەیمانی.
سەروشی دامەزراندنی ئەم شارە هەروا لەخەوە نەهاتووە. زەمانی رابردووە کەش و هەواو ژیان لەەی باەندە و گیاندارانەوە تاقی کراوەتەوە. باەندە مەعریفەیان لەسەر ئاوەدانی و ئاو و هەوا و جوگرافیا هەیە، بومەلەرزە و زەر روداوی ترسناك بەر لەمرۆڤ گیاندار هەستی پەدەکات. جەگەی نیشتەجە بونیان بەباەندە تاقی کردەتەوە.
کەترەکانی شار بەر لەدامەزراندنی شار زیندەوەرەکی کیوی بون و لەفەزای ئەفسوناوی جوگرافیای شارەکەدا لەسەر لق و پەپی درەختە

بەرزەکان ژیاون و دوای دامەزراندنی شاریش شاری خۆیان لەناو ئاوەدانی شارەدا دامەزراندووە، پێگەی گرنگیشیان منارەی مزگەوتی گەورە بووە، لەسەرەتاوە ڕەمز و بەها و دڵالەتەکانی شاریان هەڵگرتووە، لەجێگەیەکدا چەقی سەرەتای شارو چەقی ناوڕاستی ئێستایەتی.

بەدرێژایی دەیان ساڵ ئەم کەترانە لەفڕەزای ئاسمانی مزگەوتەکەوە یاری ڕەحیان دەست پێکردووە، لەمنارەیەکی بڵندەوە دالَەك بون هەڵگری چەندین چەمکی جەرا وجەر و خوێندنەوەی تر بوون، منارەکەیش جێگەیەکی گرنگی لەستراتیژیەتی جوگرافیا و فەزای شارەکەدا هەبووە، بەر لەدروستبونی باخانە بەرزەکان لەهەمو لایەکی شارەوە دەبینرا و خاڵێکی ڕەمز و دڵالەتی ڕەحی و سروشتی و کەڵتووری و ئاینییەکانیان لە خوێندەتەوە، شاری کەترەکانیش نمونەی شارستانیەتێکی ئەفسانەیی بون و بونەتە زمانی وێنەیی حاڵەتە ڕەحیەکان، ڕەژ بەرەژ لەگەڵ ئاڵوگۆزی و زیاد بونی ڕوداوەکاندا پەریان سەندووە و ڕەمزەکانیان لەگەڵ گۆڕان و ڕوداو و ئاڵوگۆڕ و بەرەو پێش چونی زەماندا گۆڕاون، سەرەتای ئەم شاری بڵندیە سیفاتەکانی لەوەوە دێن کەتر ڕەمز و دڵالەتی ئاشتیە، ئەم ڕەمزەش هەمیشە دەیان باتە سەر جێگەی بڵند، ئەو جێگایانەی ئاشتی تیایدا بەرجەستە دەبێت و لەدەستی مرۆڤ و دڕندە و مار و مێرو بەدور دەبن، دەچنە جێگەی بەرز، بەتایبەتی منارەی مزگەوتەکان لەفڕەزایا تەکەڵە بەسەز و عاتیفەی مرۆڤ دەبن.

لەم شارەیشدا لەپێگەی ئاینی مزگەوتی گەورەدا پاشماوەی کۆنە بابانیەکان، کەترەکان زمانی وێنەیی و جەستەیان پەڕەی سەندووە و ڕەح و ڕەمزی خۆیان تەکەڵە بەرەمز و ڕەحی شارەکە کردووە، جێگەی بورج و مانگێکی دەستکردیان لەسەر ئاسمانی شارەکە گرتەتەوە و بون بەبەشێك لەزامە سەختەکانی کورد و لەحەوشەی مزگەوتەکەدا چینەیان دەکرد و مەسیقای خوێنی زامەنیان دەژەند و وێنەی جەستەیان لەفڕەزادا ڕەنگی ژان و زامەکانی نەتەوەیەکیان دەدایەوە.

سەمای ڕەحی ئەم کەترانە بەخاڵێکی شار نامە نەبون، هەمو شارێك بەکەمێك تایبەتمەندی ڕەمزی گرنگ دەناسرێتەوە، گرنگی باری شارستانی یەکێکە لەو کارە جەراوجەرانەی باپیران بەرهەمی دەهێنن، زەر جار شتێك لەزەمانێکدا بونی هەیە، لەلای نەوەکانی تر دەبنە جێگەی بایەخ، ناسینەوەی هەر شارێك بەیەکێکی تر جیاوازە، جیاوازی لەسیفاتی تایبەتەوە هەیە، لەگرد و تەپۆکە و قەڵا و شورا و شاخ و باخانەی بەرز و سەرنجڕاکێش و پرد و روبار و بەنداو، هتد. بەڵی کەمێگایەك بە یەکێکی تر جیاوازیان هەیە، ئەم شارەیش یەکێك لەجێگە و پێگە دیارەکانی مزگەوتی گەورەیە و منارەکەی ڕەمزی نهێنی

و واقیعی ئاشکرای هبووە، وەکو دالەك چەندها مەدلولی لەخوەندراوەتەوە، لەناخی تاك بەتاکی کەسەدا پگەیکی ئاینی گەورە بووە و جگەی (حاجی کاك ئەحمەدی شخ) وەلی و پیاو چاك و کەسایەتی ئاینی زەمان و شاو و رژی لەسەر بەرماڵ بەسەر بردووە، میللەتی کورد بەپی بینینی کەرامەتی ئەولیایی بەوایان بەپلەی ئایینی هبووە، دوای ئەوەش بو بەپگەیکی رەحی نەتەوەیی و تاج و مزاری شخ مەحمودی حەفید، سەرکردایەتی راپەینی گەلی کوردی کردووە لەو سەردەمدا و توانی لەلایەن دەوەتی بەریتانیاوە تاجی مەلیکی وەربگرەت و ببەتە مەلیك.
لەم چەمکەوە قوناغی مژوی خوەناوی شارکە دەخوەندرەنەوە. ئەم پگەیە لەسەرەتای دروست بونیدا یەکەم حکومەتی تیا دامزراوە، دروست بونیشی جگەی دەستی پاشای بابانیکان و شوەنوواری ئەمارەتکەیان بووە و دواییش بو بەپگەی مەلیك مەحمود و منارکە بەتە دالەك بە چەمکی ئاینی و کەمەایەتی و سیاسی لەفزای ئەم منارەیەوە روپی شوەن و شارەك و نەتەویەك، دەخوەندرەتەوە، لەسەردەمی حکومەتە یەك لەدوای یەکەکانیشدا ئەو رەمزانە پەریان سەندووەو گەاون و زیاتر لەدە و مەشکی جماوەردا وەنەیان گەورەو گەورەتربووە و لەدەرونی خەکیدا وەنەی حکومەتکی کاتی رەحی بووە.کەمەگەی کوردی لەهەمو لایەکەوە هاتونەتە ناوی و دەردو ژان و هیواو ئاواتەکانیان لەسەر هەشتووە، بە چارەی نەخشی و کشەکانیان سەردانیان کردووە و هانایان پە هەناوە، هەرکەسەك سەیری کردووە بەهیوای رەمزی نەتەوەیی لەی روانیوە و هەنانەوەی حکومەتە رەحیەکەی شخ مەحمودی لەلا دروستبووە.
مزگوتەکە رەنگی فزایکی ئەفسوناوی هەگرتووە، لەهەمو لایەکەوە وەنەی شخ مەحمود باوکی رەحی نەتەویی تاجکەی بو جوگرافیایەوە پەرەی سەندووە و سروشی رەحی نەتەوەی کورد بووە، کەترکانیش وەنەی تریان لەدەردەکەوت، وەنەی سوپا رەحیەکەی شخ مەحمود دیاریان دەدا، لەچرکە ترسناکەکانی نەتەوەدا شخ بەعەقە و جستەی زمانەوە زیندو ببەتەوەو پەتی دیلەتی و چەوسانەوەی کورد بپچرەنەت، ئەم پگەیە هەمیشە لەفزا و جوگرافیایەوە لەسەرەتاوە هەتا ئیستا رەمزی تخت و تاج و دەسەاتی نەتەویکی هەَگرتووە، رەمزی سوپاو بەها جوانەکانی کورد، فزای تەی ئەو رەمزانەی چونەتە ناو مژووە و پاشماوەی باپیرانن، رەمزی شەشی جوەی رەحی نەتەویك، لەیاخیبونی کترکانەوە هەمیشە شانیکی ئەفسانەییان سازاندووە، لەوەنە کشان و هەنانە پشەوەی زەمان، لەگەینی رەمزکان و یاخی بون و هەکشان بەرەو لوتکە جەرك لەو دەستوری ئایینی زەردەشت ەژانە ئەم کتەرانە وەنەیە دکشنەوەو دیانەوەت بەهەواوە

تەرمەکەیان بتوتەوە و قەل و داڕ جەستەیان بخوات، کەشکی ساسانیەکان بە نەوەی نوێ دروست بکەنەوە و کتێبخانەی ئایینی زەرادەشتی بە نیتشەی فیلەسوفی ئەڵمانی بکەنەوە لەچەرخی بیستەمدا، یاخود نمایشی لەخاچ دانەوەی مەسیح بکەشن و فەزای زەمەنێك ڕەنگ بکەن بەر لەمژوی ئیسلام و دوای کزی ئایینی زەرادەشت ئەم جوگرافیایەی کوردستان بەئایینی مەسیحی ڕەنگ بکەن، لەزەمەنە جەراو جەرکاندا ئاماژە و نیشانەکان بگۆڕن و کورد ببەنەوە بە زەمەنەکانی سەرەتاو ناوەڕاست و ئێستاو وێنەی کۆمپیوتەرێك مژوی ئەم نەتەوەیە پاکژ بکەنەوە، هەتا لەئێستادا ئێستە فکرییەکان بەرهەم بهێننەوە، یاخود جارێکی تر دەمانخەنەوە تۆی گومان و پرسیار و هەڵەی ئایینی ئیسلام دەکەشنەوە لەسەردەمی خەلافەتەوە هەتا ئێستا؟

ئەم ڕەمزانە قوڵ دەبنەوە، کەترەکان بەزمانی فیکری جوگرافیای کوردستان بەڕەنگی ئاو ئاینانە دەکەشنەوە میللەتان لەجیهاندا توانیان فیکری خەیانی پێ دابمەزرێنن، بەزمانی ڕەمز هاوار دەکەن: فەلسەفش لەپاڵ ئاینەوە گەشە دەکات.

پێ دەچێت یاخیبونی کەترەکان گۆڕینی ڕەمزو هەماکان بێت و وەکو کاراکتەرێکی ئەفسانەیی بەسەر زەمەندا بخولێنەوە بەزمانێك خەسڵەتەکانی مژومان نیشان بدەنەوە و زمانی وێنەیی و دەرون و سەز و ئیستاتیکا بسازێنن، زمانی خۆشەویستی و بون و گەردون، وەك بورجێکی نوێ جگەی ئامازی پێیوەندی تەکنەلۆژیا و دەسەڵات بگرنەوە، ببن بەهاوشانی ئەفسانەیی بورجی ئیڤ و بەفەزای ئاسمانەوە نەخشەی ئایندەی کورد بکەشن. پێدەچێت لەو یاخی بونەوە لەدەسەڵات بترسن نەخشەی تەونی ئەو دوا ڕۆژە تێکبدەن و وێنەی نەوکان بشێوێنن، یاخود نهێنیکانی نەوەی نوێ بگوازنەوە و ببنە فەزای پێیوەندی شەرشی نوێ و مانگرتنیان ببێتە مانای یەکگرتنەوەی کەشەی هەوری ئایندە و ڕەحەکانی سەردەم لەبارانی پڕەی هەوری نەونەتەوییدا کەبکەنەوە و لەهەما و دەلالەتکانی جەستە و فەزای جگەوە بە فەزای گشتی شارەکە دیاری دەدەن.

یاری و سەمای ڕۆژانەی ئێستایان جیاوازە ،بەرز بونەوەیان مانای مانگرتنە لەئێستاو دەیانەوێت تاجەکەی مەلیك مەحمود ببەخشنە کوردستان؟ حکومەتێکی تازە بە کورد دابمەزرێنن؟ بەرز دەبنەوە وەك بورجێکی نهێنی هەشیاری و گۆڕانکاری و باری سیاسی جیهان ببن، تاجەکە دەشارنەوە، بەرز دەبنەوە، نیشانی دەدەنەوە هەتا نەوەی کورد بیبینێت. نهێنی ئەم چەند ساڵەیان تەواو ئاماژە، ئەو یاریە ڕەحیەی جارانیان خەفەیە، ڕەنگی مانگرتن دەدەنەوە، وەك موروی ئاودار نوزەیەکی بەهەز بەاو دەکەنەوە مارشی بەسەرهاتکان دەژەنن

و پەل پەل جیادەبنەوە و تەکە دەبنەوە. لەهەمو شتەك یاخی دەبن لەهەواو بون و ژیان، وەك بورجی ئیفیلی ئەفسانەیی دەردەکەون و یاری رەحیان لەشارەکەدا خەفەیە و بیزار و رەخنەگرن و تاجەکەی مەلیك مەحمود دەشارنەوە و لەگەڵ جیهانی نەبینی خەیاندا ئەفسانەی نەخشەی دوا رۆژی کوردیان هەگرتووە و دەیەها نیشانەی پرسیار لەشەپەل و شەقەی بان و دەنگ و رەنگیان دەردەکەوێت، ئەمە و ئەوان و ئەوانی تر دەخەنە ژێر پرسیارەوە، یاخی و یاخی دەبنەوە بەهەمو پرسیارەکانیانەوە.
بەشەکی کەمی رۆژنامەی سلەمانی نوێ ژمارە/34 ی یەك شەممە/13ی خەرمانان – 2v02 بەرامبەر 4/8/2002 بەاو بتەوە. بەشەکەی تریم دەست نەکەوتەوە. لەرەوە تەواوم کردەوە و بەبێ مسوودە کۆنەکەو لەسەرەتاشەوە گەڵانی ریشەییم تیا کردتەوە. بێ هەمو کارەك پشت بەم چاپە دەبەستریت.

مەژوی کوردستان.. خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

نوسینی: محەمەد مەردەخی
وەرگێڕانی: عەبدول کەریم محەمەد سەعید
خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

ئاڕاستەزی مەژو لەرابردوی نەتەوەی کوردا کارەساتکی جەرگ بڕ و پڕ لەپرسیار و گومان بووە، لەڕووی شێواندن و سڕینەوەو شاردنەوەو زۆر شێوازی تر لەلایەن دوژمنانی ناوچەکەوە. کەمی و نەبونی سەرچاوەو مەژو نوسی و نەبونی بواری ڕەشنبیری و ڕەخنەی میدیای زیاتر بابەتی مەژوی کورد وەك مینەك وابووە.
ئەوەی ئەو تاریکاییەی ڕواندەوە و رابردویان روناك کردەوە دەرکەوتنی کەمێك کتێبی مەژویی گرنگ بون. یەکێك لەو کتێبانە مەژوی کوردو کوردستانی محەمەد مەردەخیە، بابەتکی ئەکادیمی پڕ لەزانیاری گرنگ بڕ پشت بەستن بڕ پتر لە سەد سەرچاوەی گرنگی جیهانی و ڕۆژهەڵات ناسانەوە نوسیوەتی. لەپێدابونی ئادەمیزادەوە هەتا فەرمان ڕەوایەتی کەرشی گەورە ئاوێنەیی نەخشەو وشەو رستە و

روداوەکانی مێژووی ورد نیشان دەداتەوە.
رابـــردوویەك جگەی ســـەرسوڕمانە بە میللەتەکـــی وا لـــو هـــەمـــو سەروەریانەیەوە ئەستا ژێردەستە بێت.
مەبەستی وەرگـــرتن لە وەرگـــێرانی ئەم کتێبە دووبـــارەکردنەوەی کوردیپەڕ لەزانیارییە مێژوییەکان و خزمەت کردن بە مێژوی کوردو ئیسلام و سود گەیاندن بە رەچەڵەکی کورد لە هاوکێشەی چاکەو خراپەی رابردویان، بەبێ ستایش و لایەنگیری هەزو تیرەو لایەن و دەستەیەك و وەك کەسێکی دەسەزو زانا بە بەرژەوەندی نەتەوەی کوردو پتر لەسەدو بیست و پێنج کتێبی گرنگی لەو بوارانەدا نوسیوە.
کورتەیەك لە ژیانی محەمەد مەردەخی:
مەردەخ لەبنەڕەتدا وشەیەکـــی ئـــاوەڵتەی ســـوریپە(مەر + دەخ) مەر: واتای ئاوەڵنە یان کوێ. دەخ: واتای خود(زات) یان خودی خودا دەگرێتەوە، دروست کەری نییە، خەی پەروەردگار و دروست کەرە. یان خودی خودا وێنەی نییە، یان کوێی خودا، یان خودی خودا.
بابلی و فارسەکان وشەی مەردەخیان بە بتەکانیان بەکار هێناوە، بەکورتی واتای زانایەکی خاوەن پایەیە لەناو کەمەدا،
ئەمیر محەمەد مەردەخی باپیرە گەورەی بنەماڵەی مەردەخییەکانە و لەو ڕاتی شامەوە رووەو هەورامـان هـاتون بە پەڕەپێـدانی ئـایینی ئیسلام، لە گوندی دەرگا شێخانی هەورامان نیشتەجێ بون.
شێخ محەمەدی شێخ عەبدول موئمین ئیمام و خەتیبی شاری سنە بووە، لەساڵی 1878 هاتۆتە دنیاوە.
ناوەڕکی کتێبەکە:
سەرەتا لەنەخشەیەکی جواندا ناوچە کوردنشینەکانی هەمو کوردستان، بەپێـــی پیتـــی ئەمجەدی دەنوســـتەوە، لە(ئەبووجســـرە ی نـــاوچەی خانەقینەوە هەتا هیزل لەناوچەی موسڵ و کەی گشتیان (246) ناوچەیە سەرتاسەری کوردستان دەگرێتەوە.
بەشی یەکەم- بەندی یەکەم. گوزەرانی گشتی.
نوسەر لەڕەدا شیکردنەوەیەکی کورتی مێژو دەکات و ئاماژە بەوە دەکـات نـابێت لەواقیـع دەربچیـن، ئەوەی عەقڵ بەوای پێـدەکات و دەیسەلمێنێت. باس لەو جیاوازیانەی مێژو نوسین دەکات لەسەردەمی ڕابردودا دەماو دەم گێڕاونەتەوەو جیاوازیان دروست کردووە. لەو لەسەردەمی نوسینەوەدا ئەو جیاوازیانە کەم دەبنەوە، مێژونوس دەبێت بایەخ بەپاشماوەی دێرین بدات و بەردو شاخی هەڵکەندراوو کەشك و تەلارە بەجەماوەکـان بەسـەر بکـاتەوە. لەمـانەوە شارسـتانیەت و پێشکەوتنی ئەو سەردەمانە بەدەست دەهێنرێن.
زۆر لە مێژونوسان پێیوانەی زەریان بەعەرەبەوە هەیە، بنەڕەتیان دەگەڕێنەوە بە سەر عەرەب و نەتەوەی کوردیش بەسامی ناو دەبەن. ئایا

کورد لەعەرەبە یان لە ئاریە؟ ئەو مێژونوسانە با سەرنجی کتێبەکانی سی و حەوت سەدە لەمەوبەر بدەن هەتا ئێستایش جێگای بڕوای نوسەرانن و زۆربەی مێژووی میسر و ئێران لەو سەرچاوانەوە وسراونەتەوە. دەبێت مێژونوس پشت بە دوو سەرچاوەی گرنگ ببەستێت، پاشماوە دێرینەکان و نوسراوە کۆنەکان، ئەگەر لەو دوانەوە هیچی دەست نەکەوت بگەڕێتەوە بۆ هەڵسوکەوتی ناوچەکەی خۆی نەکو بۆگانەو رۆژهەڵات ناسەکان.
نوسەر رای هەردەت دەهێنێتەوە: ((ئەوەی دەیبیستم دەینوسم، ئیتر مەرج نییە راست بێت، لەم هاوکێشەیشدا باسی مێژویی دیاری دەکات، پشت بەچوار شتی سەرەکی ببەستێت:
1 – پاشماوە دێرینەکان.
2 – کتێبە مێژوییەکان.
3 – مێژوی ناوچەکە.
4 – گەڕان و رۆژهەڵات ناسەکان)).
ئاماژەیش بۆزەر لەو هەڵانە دەکات کەوتونەتە ناو مێژووەو، نمونەی(شەریف الدولە) فەرمانداری کوردستان واتە شاری(سنە) دەهیئەنێتەوە، سەرگەرمی کوژاندنەوەی راپەڕینی گەلباخییەکان بووە، بۆئەلیکەپتەرێك ناوچەکەی بەسەرکردەتەوە فەرمانبەرێك هاوکاری کردووە، پرسیاری ناوی گوندێکی لە کردووە، گوتوێتی: (نازانم)، هەر بە(نازانم) ناوی گوندەکە تەمار کراوە. لەزەر نامیلکەو کتێبەکاندا ناوی کێیقومار و کێیکاوس وتوس وفەریبەرز وئازیدپاك وبەهمەند وئاسفەندیار بەهەڵە نوسراون. یەنانییەکانیش ویستویانە هەر ناوێك بە هەر زمانێك بووبێت لەگەڵ زمانەکەی خۆیاندا بیگونجێنن. رۆژهەڵات ناسەکانیش لسەر مێژوی کورد یەك رایان نییە، هەرکەسێیان بەپێی بۆچونی خۆی نوسیوێتی. بە نمونەیش رۆژهەڵات ناس سیرکیتك دەڵێت: (کەمەڵی میتانی تیرەیەکن لەهەزی کاسی).
پرۆفیسەر سیایزار نوسیوێتی: (میتانی تیرەیەکن لەهەزی سیاری).
.
نوسەر لێشیکردنەوەی مێژوییدا زیاتر لەسەرچاوەی بۆگانە سەرچاوە میلییەکان بە جێگەی بڕوا دادەنێت، ئەو رووداوانەی پێش نوسین و خوێندنەوە رویانداوە پشت بەپاشماوە دێرینەکان و داستانە دەماو دەمییەکانی خەڵکی ناوچەکە ببەستێت.
بەندی دووەم: پێدا بونی ئادەمیزاد.
مرۆڤ لەکوێ پێدابووە.
زەوی پارچە ئاگرێك بووە بەخڕایی سەتانەوەی زەر بووە، بەپێی ساردبونەوەی ئاژەڵ و گیاندار و مرۆڤ دروست بون، وەك لەتوورات و قورئانیشدا هاتووە، رۆگەزی مرۆڤ لەئادەمەو ئەویش لەگەڵ

ئاو و هەوا و رێژ و گەرمی کاریگەرییان لەسەر دروست بونی زیندەوەران هەبووە. بگشتیش ئامادەبونی ژیان دەبەستێتەوە بەبونی مادەی زیندو شە.
دەربارەی زەمانی پەیدابونی مرۆڤایەتی ئاماژە بجیاوازی دێکات لەلای مێژو نوسان. ناتوانرێت زەمانێکی دیاریکراوی بە دابندرێت.
بەندی سێیەم: نێژادی ئادەمیزاد و ناو بردنی گەل و هێزکانی.
زانا رەگەز ناسەکان و رەگەز و نێژادی ئادەمیزاد، دەکەن بچوار بەشەوە(سپی و رەش، سور و زەرد) وا دیارە(سورو زەرد) لەڕەگەزی(سپی و رەش)ەوە دروست بوبێتن. ئەو دوانە بەبنەڕەتی مرۆڤ دادەنرێن، پەروەردگار لەئادەم پەیدای کردووە. تەوەات دەڵێت: (نەوەی حام بەهەی سەرپێچی کرنیان بچەند گوناحێکەوە هەش بوون، نەوەی سام بەسپێتی مانەوە).
مێژوو لەسەر ئاینەکان لایان وایە: یان بەهەی گوناحەوە رەش بون یان بەهەی تێکەڵاوی رێژەی کیمیاییەویە. رای جیاوازیش لای مێژو نوسان هەیە. نابێت تەنها رەگەزی مرۆڤایەتی بکوێکانی نوح ناو ببرێت، لافاوەکە هەمو جیهانی نەگرتەتەوە، بە نمونە ئەمریکا.
سامییەکان بەم بەشانە دیاری دەکات: عەرەب، جولەکە، ئاشوری، کلدانی، خەڵکی بابل، شام، ئارامییەکان. (فینیقییەکان) لەتەوەاتدا بەنەوەی حام ناسراون. ناوی ئارییەکانیش دەکرێتە سێ بەشەوە:
1 – هیندییەکان.
2 – ئەوروپییەکان، لاتینی، ئەڵمانی، نەسلاوی، سەڵتەکان.
3 – ئێرانییەکان، فارس – کورد. جگە لەمادەکان و ئاراراتییەکان(هیندو ئەوروپی- ئێرانی) پێکدەهێنن.
بەندی چوارەم:
1 – دەربارەی رەگەزی ئاری و تیرەکانی.
وشەی ئاری بەمانای ئاگر دێت، لەئارەوە هاتووە، ماناکەی ئاگرە، وشەی ئاری بەمانای ئاگرپەرست بون و ماميیەکان بت پەرست بون و سامییەکان خواپەرست بون . وشەی ئەهریمەن لە دو وشە پێکهاتووە(ئاهر) و (مەن) واتا شەریکی یەزدان، کاری چاك، ئاهوا کاری خراپ، ئەهریمەن.
ئاری3400 پ.ز. رون نییە بەرایی تەفانییەکانی سەردەمی نوح بون لەئەنجامی روداوێك لەمێژودا دوچاری بەاوبونەوە و کەچ کردن بوبن، یان نا.
بەندی پێنجەم: دەربارەی نەتەوەو هێزکانی ئاری:
بریتییە لە(ئەنردان، لاتین، جەرمەن، ئوسلاو، سلت، هایی، بلاج، جەغزی، ئابادیان، ئادیان، ئاجامی، مادایان، پارسەکان).
1 – ئەنردان و هیندییەکان و دانیشتوانی ناوچەی سەند و پێچ ئاوسیك

و کشمیر.
2 – لاتین: فەڕەنسی، ئیسپانی، پورتوغالی، ئیتالی، ڕۆمانی.
3 – جەرمەن لەهەزەکانی ئەڵمان، ئینگلیز، سایکس، ئەسك،ندنافیا کورك پێکهاتون.
4 – ئەسلاو: بریتین لەروسەکانی پەڕەندا، لەهستان، سرب، چیکی.
5 – سلت: پێکهاتون لەبومییەکانی ئەوروپای ڕۆژئاوا.
6 – هایی: ئەمانە ئەرمەنەکانن، ئارارا تیشیان پێ دەڵێن.
7 – بلاج: لەدانیشتوانی بولغاریا، بەلجیکا پێکدێن.
8 – چەغزی: بەشەکن لەروسەکان، سەقالییەکان.
9 – ئابادیان: ئابادانیشیان پێ وتون و ئەو ئاریانەن بەناوی ئابادی گەورە ناو دەبرێن.
10 – ئادیان: ئازادیانیان پێ وتون، ڕەچەڵەکیان دەچێتەوە سەر ئازاد ئابادان، واتەمەهاباد، بەدەستی نەمارد کوژراوە،
11 – ئاجامی: ئاریيەکانی بنەماڵەی(یاسان جام) دەگەڕێنەوە سەر(شای مەهبول).
12 – مادایان: ئاریيەکان نەوەی(مادا) ی کوڕی یاخت کوڕی نوح، هەزەکانی(ئەلوار، کیلاب، دەرام، فەزاران، لەم بڕیێن.
وشەی مادا لەسەردەمی نێمی پێش زایندا باوبووە. بەڵام وشەی کورد هیرۆدۆت دەڵێت: (مادەکان لەبنەڕەتدا نەوەی ئارین).
13 – پارسەکان: بریتین لەوئاریانەی لە وڵاتی- سفن- پارسی ئەستا و لەکەناری دەریای عومان و روباری ئەهواز جێ گیربون.
بەشی دووەم: دەربارەی کورد و کوردستان.
بەندی یەکەم: پێدابونی کورد پێش چەند هەزار ساڵ پێش زاین، هەزەکانی کورد لەڕۆژهەاتەوە بەدرێژایی روباری دیجلە لەریزە چیای زاگرۆز هەتا کەنداوی عەرەبی و کەناری دەریای عومان ڕێشتون، لەڕۆژ ئاواوە، بەدرێژایی روباری فورات و کەمەڵە شاخی تەرس هەتا سوریا و شاخەکان و کەناری دەریای سپی.
زۆربەی مێژو نوسەکان بەشی یەکەمی کورد ناو دەنێن کوردی ڕۆژئاوا یان ئارارا تی بەشی دووەم ناو دەنێن کوردی ڕەهەات یان(مادیان) زیاتریش مینورسکی.
بەندی دووەم: دەربارەی رابردوی کورد:
بەشەوێکی گشتی بریتیە لەبەگەی مێژویی و پاشماوەکانی کورد و بەسەر پێنج سەردەمدا دابەش دەبن.
1 – لەسەردەمی پێش مێژووەوە لەچەند هەزار ساڵی پێش مێژووەوە هەتا ساڵی(3600) پ. ز. دەگەڕێتەوە.
2 – 3600 هەتا 853 پێش زاین سەردەمی پێوەندی لەگەڵ (سەمەریيەکان- ئەکەد- علوی، ئاهور عیلا.

3 – 853 هەتا 550 پ. ز. سەردەمی فەرمان ڕەوایەتی ماد هەتا کەیخسرەوی گەورە.
4 – 550 هەتا سەردەمی ئیسلام.
5 – کورد لەسەردەمی ئیسلام بەدواوە.
بەندی سێیەم: دەربارەی نوسین و زمان و دین و خوداوشتی کورد.
سەرەتا کورد و فارس بەختی بزماری نوسیویانە، دوایی بەپیتی ماسی سوراتی، ئارامی، سریان، یۆنانی، لەسەردەمی ئیسلامدا خەتی کوفی بەکارهاتووە.
نووسین لەسەدەی دەیەمی پێش زایین پیاوێك بەناوی(ماسی سوراتی)پەیدابوو، بەپێی پیتە ئەبجەدیەکان چەند پیتێکی دەزیەوو لەسەری نووسین و هەڵسوکەوت کراوە، هەتا نزیکی هاتنی ئایینی ئیسلام ئەو پیتانە بەکارهاتووە، لەگەڵ ئەوشدا خەتی(ئارامی، سریانی، یۆنانی)یان بەکارهێناوە.
زمانی هەر چوار هەزکەی کورد(لەلە، گۆتی، کاسیە، شەبار) هەریەکەیان ماوەی زمانێکی تایبەتی خەیان بون. بەڵام لەیەکەوە نزیکن و هەموی هەر یەك زمانە.
ئێستا زمانی کوردی لەچوار شێوە زمان پێك دێت:(کرمانج، گۆران، لەک، کەلهوڕ).هەریەکە لەمانەیش بون بەچەند بەشێکی تر و شێوەیان جیاوازە.
سی سرنی سیمس دێت: زمانی کوردی خاوەنی گەڵانکاری تایبەتی خەیەتی و جیاوازیەکی زۆری لەگەڵ زمانی فارسیدا هەیە و زۆریش لەو کەنترە.
ئاین و خوداوشت لەسەرەتادا رون نیین لەدوای هاتنی کوردەوە بە ئەم جۆگایانە، ئاهورا پەرست بون، روناکی پەرست، ئاهورامەزدا، واتا خاوەنی هێز و دەسەڵات، ئەهریمەن نیشانەی هێز و تاریکی، دوایی کەوتونەتە ژێر کاریگەری زەردەشتەوە.
بەندی چوارەم: دەربارەی کوردستان
ژمارەی دانیشتوانی هەزکانی کورد؟
هەردو بەشەکەی کوردستان، ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا دەگرێتەوە، لەسەدەی هەشتەمی کۆچیدا شانزە ویلایەت بووە، کوردستان 630000 کم چوار گۆشەیە بەریتیە لەپانتایی روبەرەکەی و ویلایەت و شارکانی پێکهاتووە لە شەش ویلایەت
1 – دیاربەکر.
(دیاربەکر، میافارقین، ماردین، ئەسیبین، ئارغەنی، سورك، ئاماد، جزیرەی ئیبن عومەر، نیشاپور، سەعرەت، نەرجەکی، بەتان).
2 – موسڵ
ا (موسڵ، ئەربیل، سولەیمانی، یستان، کەرکوك، سنجار، عەقرە،

کفری).
(سنە، بیجار، سەقز، بانە، هەورامانی تەخت، ویلایەتی ساوجبلاخ، کرماشان، سونقور، کەنگاوەر، کەرەند، هارون ئاباد، زەهاو، هەرسین.
و: لوڕستان. شارەکانی خوەم ئاباد، سیمەرە، مەلایەر، نەهاوەند.
تووسرکان.
بەم شێوەیە هەزەکانی کوردستان شی دەکاتەوە، بەشی ئارارات بەشی رۆژهەڵات و وڵاتی ماد، سەرنج دەخاتە سەر هەرسە دەوڵەتی(کلدانی، ئاشوری، عیلام) پێکهاتەی دەوڵەتی ئاشور فەرمانڕەوایەتی کلدانییەکان، فەرمانڕەوایەتی ماد، فەرمانڕەوایەتی کەسایەتی و زانای ئەدیبانی کورد.
بەکورتی ئەم کتێبە گرنگییەکی زۆری هەیە چی لەروی زانستی و بەگەی مێژوویی و چی لە روی ئەمانەتی زانستی و کارکردنی ورد و نوسینەوەی مێژوویەکی نادیار بایەخی تایبەتی خۆی هەیە.
سەرچاوە: محەمەد مەردەخی کوردستانی. مێژوی کورد و کوردستان. بەغداد. 1990. چاپی یەکەم. چاپخانەی ئەسعەد. وەرگێڕانی. عەبدول کەریم محەمەد سەعید.

لەژمارە 36 ی گۆڤاری دیوان لە 1/4/2024 دا بلاوبۆتەوە.

سور النور، شعر و شهادات.. شاعر صلاح جلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە بە زمانی عەرەبی کلیکی ئەرە بکەن..

SalahJalal_swrAlnwrDownload

کتێب: ریشاڵی تیرۆریی ڕۆمانی کوردی.. نوسینی سەلاح جەلال

ناوی کتێب: ریشاڵی تیرۆریی ڕۆمانی کوردی
بابەت : تۆژینەوە
نوسین : سەلاح جەلال
دیزاین: هونەری: سەرکەوت پینجوێنی
دیزاین بەرگ : محمد علی قەرەداغی
ساڵی چاپ : 2023سلێمانی
چاپخانەی جارانی سلێمانی
نرخ : 2000 دینار
چاپ : چاپی یەکەم
لە بڕیارنامەی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی(1422)ی 8/3 ی ساڵی 2023ی پێدراوە ..

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

SalahJalal_romanDownload

کتێب\ ریشاڵی تیرۆریی ڕۆمانی کوردی.. سەلاح جەلال عەبدوڵا

تۆژینەوە..

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن...

SalahJalal_ReshaliMargDownload

فەزای ڕۆشنبیری کوردی.. سەلاح جەلال

لە کوێوە دەست پێبکەین لە بواری ڕۆشنبیری کوردی؟ لەم بارودۆخە زەمەنکی بە بە ئاگایی بێیوە، ئەرک و گرنگی میدیایی چۆن پێیوەندیان بەوانی تریوە بەرجەستە کردووە؟ لە ڕووداوە مێژویی و کودەتا ئەنتەلێژیەکاندا چی خوێندنەوو ئامادەکاریەک کراوە؟ چۆن بەوی ڕووداوکانی واقیعدا کراوەتەوو بەرهەمهێنان لە فەزا و پانتاییەکاندا دەکات؟
لەقەیرانی ون بونی ڕوخسار و مەرگی جەدەل و مەعریفەیدا چۆن ڕۆش لە سپی جیا بکەینەوە؟ پەیام و گرنگی ڕۆشنبیری و ڕۆشنبیر چییە؟ ئێستا بەهەمو داهێنەر و گۆڕاوگەڕێک دەگوترێت ڕۆشنبیرو نوسەر.
میدیا پێشبەکی گۆڕان کاری و دەرخستنی نادیارو زانیاری نوێ و هەشیارکردنەوە و عەقڵیەتی گفت وگۆکەر لەسەر ڕووداو و پێیوەندی و ئامراز و هەکارکانی گەیاندن و لێک تێگەیشتن لە هەوەست و ئەزمون و فەرهیی شێواز و ماموڕەی گشتگیری و دەزینەوەی زمانی نوێ دەخاتە ژێر شەپۆلی بیرکردنەوەو گومان بە گۆڕانی بنەڕەتی.
کاری ڕۆشنبیر خوێندنەوەو گۆڕینی وێنەی خەی و کەشێیە لەگەڵ فیکری خەیدا، تێکشکاندنی تەبایی لەگەڵ دەسەڵات، هەوەستە کردنە لەو شتەی بیری لەدەکەینەوە، شەی ئێستاش جەنگی گۆڕانکاریە لە دەستور و یاسا و پێشکەوتن و داهێنان و ئیشکردن و خەدەزینەوە و پێشبەکە و ڕای جەماوەریە.
نەدەسەڵات بە ڕەخنە هەیە و نە وەهم بە ڕۆشنبیری و نەخستنە سەر و جەدەلێک بە زانیاری و خوێندنەوەی ڕووداوی ڕۆژانە و ئەرکی تری ڕۆژنامەنوسی هەوا و داهێنانی ڕۆشنبیری هەیە، ڕۆشنبیر چاوکی تر بە سیاسی و پرۆژەیکی جەگر بەی و پێیوەندی ڕاستەوخە و ناڕاستەوخەی بەکەشەی فیکری و سیاسی و کەمەڵایەتی و ئابوری و هەموهەزی جوانەوە و پێیوەندی وگۆڕان لەگەڵ سروشت و واقیعدا . بە دەزینەوەو دەرخستنی کردار و مومارەسەو هەوەستەکانەوە.
ئاشکرایە لە کادری حیزبەکەوە هەتا مامۆستا و پزیشک و فەرمانبەر و ڕەکخراوە پیشەییەکان و. . تاد ڕۆشنبیرن، وەکو (عەلی حەرب) ئاماژەی پێدەکات:
(ڕۆشنبیری بەمانا گشتگیریەکەی دروست کردنی ژیان و کارکردنە لەسەر سروشت، شێوەیکە لە شێوەکانی گەیاندن و ئاوگۆ، بەم واتایە مرۆڤ بە ڕۆشنبیری نابێت. ئەگەر لە کەسانی کاری فیکری بێت یان لەکەسانی

کاری دەستی، لەبنەڕەتدا مرۆڤ بە بە فیکر نیە). 1. ل38
توژەکانی ڕەشنبیری زۆر ئاست دەگرنەوە، کامیە داهێنەر و ئەرک و سیفاتەکانی؟ ئەوانەی ئەرکی گەلانیان لە ئەستۆدایەو بە فیکرەکانیان ئەمۆ جیهان دەگۆڕن؟ چۆن لە پانتاییەکانی فیکر و مەعریفەدا کار دەکەن؟ کام نامۆیان پێیە بە ئەستا و ئایندە؟ چۆن دەڕوانێ بە جیهانی بون؟چۆن دیوار و بەربەستەکان تەکدەشکێنن؟ چۆن دەمانخەنە ناو گومان و بیرکردنەوە و پرسیارەوە .
کاری بیرمەند تێپەڕاندن و خستنە سەر و دەستنیشانکردنی گرفت و قەیرانەکان و کێشە و ململانێ و نادیار و شتە ونەکان و دامەزراندنی چەمکی نوێ و تەکشکاندنی چەمکی باوە کێشەی لەگەڵ فیکری خەیدایە و هەوڵی دامەزراندنی دەسەڵاتی ڕەشنبیری دەدات.
هەمو دەسەڵاتێکی دیموکراتی زیاتر بایەخیان بەم هەڵبژاردەیەی ڕەشنبیری داوە(لینین) (پوشکین) بەواقیعی تر و باشتر دەزانێت لە (مایکەفسکی) ئەو بەدەنگی شۆشی بڕلیتاریا لەقەڵەم دەدات، دوای سەرکەوتنی شۆش دەپوکێتەوە.
چاوێک بە زۆر لەو نوسینانەدا بخشنین لە ڕۆژنامە کوردیەکاندا بەاودبنەوە، جگە لەنوسینی سەرپەی هیچی تر نین، توانای بە دواداچون و پرسیار و خوێندنەوەی رابردو ئەستاو بەدواداچونی ڕەوداوو دایەلەگیان نیە. زۆر چاوپکەوتن لەکەناڵەکان گەنگرەکانیان هیچ ماناو شەواز و جەوهەری پرسیاریان تیادا نیە، میدیا و بەاوکراوەی ئازاد نیە.
ئەرکی ڕەشنبیر گەیینی واقیع و بەرەو پێشبردنیەتی، شکاندنی بەربەستەکانی فیکری چەق بەستو دیواری تاریک و سنورە.
کەسی پرسیارکەر ئەوەی دەیخوێنێتەوە دەیگوزێتەوە بە پرۆژەیەکی بەرهەمهێن. بە ئەرکە مەعریفیەکانی. یاخود پگەی لە پرۆژەی گرنگی گەانکاریەکاندا؟
میدیای کوردی ئاسەی مەعریفیان نەکردەتەوەو پرسیاریان نەهێناوەتە ئاراوە، زۆربەی لاپەڕەکان بە باسە سواوەکانی مژوو پاڕەوانێتی و هەڵدانەوەی لاپەڕە زانراوەکانی رابردوو برین کولاندنەوە و هتد. ڕەش دەبنەوە.دەبو بە پرسیارو بەدواداچون و گەان پەبکردایەتەوە. بەزانیاری و داهێنان و بە جیهانی بون.
چی بە دواداچونێک بە جوتیارانی کورد کرا؟ چۆن وەزارەتی کشتوکاڵ و پیشەسازی و ئاودانکردنەوە وکارەبایان خستەتە ژێر پرسیارەوە؟ ئەی بە کێشە کەمەایەتیەکان و شارستانی و کرێکارانی مەعریفە و ڕاگەیاندن چی کراوە؟ لە سەدان پرسیاری گرنگ ڕوبەڕومان دەبنەوەلە کێشە ئەنتەلەژی و مەعریفیەکاندا.
ئایا کەمەگەی کوردی ئەستا لە چی ئاستکدایە؟چی قەناغێکی لە

گۆشەندنکاندا بۆیە؟ بۆو کە دەچێت؟ کامیە پگی لە مەدرنێتە و پێش مەدیرنیتەو بجیهانی بون، دکرێت کۆمگیەک بناو ئو هەمو گانە بایانی دەستاتدا تپەڕێت و نتوانێت گانکی ریشیی بکات؟ ئەمش کاری کەسکانی فیکر و بشکانی میدیایی و زانکەکان و نامکانی ماجستر و دکترایە.
بچی نتوانراو بۆو گانکاری بچین؟ئەمش دگێتەو بە دەستات زربای کەسکانی رشنبیری دامزراوکانیان خستە خزمتی دەستاتەو، بم شویش هەمیشە بیرو پرسیاریان کوشتووە و ئەمشیان کردتە سما کری پاوانتیکان، ئم هژانە کاری بواری رشنبیری بو بتوانێت دەستاتی خی هبێت، هیچ ناتبایەک نبووە و دەستاتی رشنبیریش برجستە نبووە، ئویش دەستاتی رمزیە واتە دەستاتی قسە و نوسینە، برامبر شمشر و دارایی وک (علی حرب) ئاماژی پدکات .
کورد تا ئستا بە شداری هیچ شۆشکی پیشسازی و بۆرژوازی و کشتوکای و ریشیی نکردووە هرووک (فیل دراج) ئو رخنیە لە فزای عربی دگرێت، بردەوام لە جیهان بە دابەاوی و لە ناوخشدا بدواکەوتویی ماوتەوە.
میدیاو رژنامە و فزاکانی رشنبیری لە ناوندی قیرانکانەوە نژیاونتەوە هتا ناکەکی پرژکان لە نەوان دەستات و مەعریفە دروست ببێت و فزایکیان نخوقاندووە بۆو زمانکی رشنبیری و کۆمگیەکی مدنی بچین و لدایلگی شارستانی و بە جیهانی بوندا بشداری بکین و بشداری لە گانکانی بە جیهاندا بکین و بۆروی واقیع و بزوتنەوەو ئازایکانیدا بکرینەوە.*
لە سدەی بیرکردنەوە و پشبینی جنگی هسارەو گردونی چن بیر بکینەوە و چن پرسیارکانمان برهم بهنین؟ پشبکەی زانستکان پوانەی ژمارەیی بیو و پرسیاریش لە سر رشنبیری کوردی لە جیهانی لە هەمو ئو بشایی فیکری و مەعریفی و فلسفی و زانستیانەی هیتی لە پیوندی و پرژو کردار و خوندنەوە و برهمهناندایە؟ چن دەتوانینە شوناس و کلتور و بجیهانی بون؟ لای (علی حرب) بجیهانی بون پویستی خوندنەویکە بە لجیکی نوگریانە و مودای بونگری و بە زمانی روداو و لجیکی تگیشتن مامەڵەی لگدا دکرێت نک وکو دزخ یان بهشت سیر بکرێت. ئمش نمانتوانیو جدلک بکین؟ کامیە ئو پرژانەی بونتە هەی جیاکرەوە؟.
چن بتوانین ئستایک بە ئایندە ئامادە بکین و باس لە شوناسی رشنبیری بکین؟کاتک (عەلی حرب) ئاماژە بە شوناسنامەی رشنبیری دکات:

(دوبارە داهێنانەوە و پێکهێنانەوە و بەزانستی کردنی کێبونەوە و بەکەمپیوتەرکرنی ئابوریەکان و بەعەقڵکردنی سیاسیەکان و بە گەردون کردنی بیرو زانینەکانە). 2 ل20.

چۆن ئەو هەورە تاریکانە ببینین بە گوندی گەردونی؟ئایا چی پرسیارێکی زیندو لەدایک بووە؟ چۆن بتوانین لەو گەردەلولانەدا زەویەک بدۆزینەوە؟ کاتێک پێویستمان بەدامەزراندنەوەی نوێ هەیە، دەکرێت لەسەر چەمکەکانی ئەمڕۆ خەمان دابمەزرێنین؟ لەکاتێکدا رابردومان پڕ لەو تاریکیانەی هیچ جۆگە و سنورێکیان نەهێشتۆتەوە لەو زەمانە درێژانەی داگیرکاری و داخراوی کوردستانەوە بە کرانەوە.

لەدریای گومان و پرسیارەوە و چۆن بچین بە پێشهات و روداو و ئۆگارەکان؟ ئایندەش لەسەر داهێنانەکانی ئەمڕۆ پێشبینی دەکرێت، بە جیهانی بونیش ئۆگارێکە روبەڕوبوومان بێتەوەو توانای جەدەلی سواوی نیە، پرسیارەکانی ئێستاش تەکاریکن لە ئێستا و ئایندە و رابردوماندا و پێویستە بە توانا و هەزمکی داهێنرانە پەریان پێبدەین، ڕەشنبیری زیندو هەمیشە ڕەگ و ریشاڵی خۆی دەکاتەوە و لەگەڵ ڕەوتە ژمارەیی و پێوانە گەیەندراوە چرکەییەکەی گەردوندا گۆشە دەکات و دیوار و ئاستەنگەکان دەبڕێت و لە سنوری نێتەوەو ڕەشنبیریەکان دەپەڕێتەوە.

ئێستامان جیاوازە لە رابردو ، جیهان بچوک بێتەوە بە وێنەو چەمک و سیمبۆڵ و باگراوی کردن و دەزینەوە، بە شاشەیەک هەڵگری چالاکی و ئاکار و بڕها و هەڵوێست و بیرو روانینمانە و بە هەمو مەژو ڕەنگ بووە بە روداو و کارەساتکانەوە هەموی یەک چرکەیە.

ئەوەی گرنگە خوێندنەوەی پەگەکانی ڕەشنبیریە ئەو پێوەندیانەیە بونەتە داشتنی ئێستایەکی تاریک، ناچارین بیانبین و ئەرک و خاڵی وەرچەرخان بزانین؟ لە پێوەندیەکان بە جیهانی دەرەوە و ناوخۆ، لە سینەوە و نوسینەوە، لە کردار و نامە و گیاندنەکان، لە تاریکی و ڕوناکی، لە لابردن و بونیادنان، لە ئامراز و وەرچەرخان و بەرهەمهێنان...هتد.

وەهمەکانی ڕەشنبیری چیە؟ چۆن مەدەرنیزم کاڵەپوری خوێندنەوە؟ ئایا دەتوانین زەمانی سەر بە مەدەرنیزم لە ئێشکەوتی (جاسنە)وە دیاری بکەین(شێخ مەحمودی) بەژنامەی بانگی حەقی تیا دەرکرد? بەهاوکێشە بە بونی یەکەم چاپخانە لەچیاکانی لوبنان(عەلی حەرب) ئاماژە بە زەمانی مەدەرنیتەی عەرەب دەکات، چی هەڵکی ڕەخنەیی لە هاتن و چونی ئەم پڕۆژە فیکریانەدا کراوە؟ یان تاکەکانی بەجیهانیکەر چۆن تایبەتمەندێتیەکانیان ڕاڤە کردووە؟ کاتێک پرسیار و کێشەکانی گەردون و جیهان بە درۆژایی مەژو بەسەرمانا کەڵەکە

بون. لەکاتیکدا جیهان لە ڕەشنگیری و من بیردەکەمەوە کەواتە من هەم و پرسیارەکانی بون و کەسی بیرکەرەوەی نوێوە بە بونگەرایی هات و دواتر دایەها پرسیاری تری دزیوە، ئەستاش بەهەی شەشی زانیاریەکان و ژمارەکان لە زەویەوە چووە ناو ئاسمان و بە گەردونیەت.
پەیوەندیەکانی بە جیهانی بون و ئاستەنگەکانی ڕەشنبیری کوردی و شوناس و کەلتور و زمان و نەبونی خاکی هاوبەشی ئاەزن ، کوردستان بە سەر چوار پارچەدا دابەش بووە هەریەکەیان سەر بە کەلتورەکی جیاوازە، چەن جەدەلەک بکەینەوە؟ لای (علی حرب) شوناس ئاوێتەیە و روی جیاوازی هەیە نەکو تەنیا ڕەهەند و رویەکی هەبەت و کەلتوریش دەکاتە دو جەر کەلتوری پیشەسازی ژیان لە ڕێگای سیستەمەکانی ماناو سەرچاوەکانی دەلالەت و سیستەمەکانی سیمبولیزمی ناهەشمەندی خەیاڵی کەی نەتەوەیەک لە نەتەوەکان یان هەزەک لە هەزەکان دروستی دەکات. کەلتورەکەی تریش ئەهلی ڕەشنبیری بەرهەمی دەهەنن.
چەن خستنە سەرو مانادار کردن و هەوەشاندنەوەی شتە باوەکان بکەین؟ کوا فەرهەنگ و بەشارستانی کردن و کارکردن لەو گوندە جیهانیەی شوەن و زەمەنیشی گەیوە؟ کامەیە ئەو گەانکاریانەی لە شەپەلەکانی نوەخوازی و لە ڕەکخراو و یانە و دەستە ڕەشنبیریەکاندا لە حیزبەوە بە دەوەت کراوە؟ یاخود لەو هەموو ئامرازو پەیوەندیانەی دروست دەبن؟ بەرامبەر بە کام موفرەدەو زاراوەیە دانراوە؟ توانرا شەوە کرمانجی سەرو خوارو بگەینن ئاخافتن نەک یەکگرتن یاخود جیاکردنەوە؟ ئەوەی گرنگە بوار و هەژانی ڕەشنبیری بەو قیستیقانە بە ناوو یەکتر ناسین و شتی تر کراون و دەرکردنی سەدەها ڕەژنامە و گەڤار و بەاوکراوە ناکرەت.
سەختە بتوانین جیهانی چەمکی نوە دابەزرەنین وەک (عەلی حرب) ئاماژە بەوە دەکات فیکری عەرەبی هەتا ئێستا نەگەیشتەتە داهەنانی زاراوەیەکی تایبەتی یان بینای جیهانی چەمکی نوە بەشداری لە دەوەەمەند بونی فیکری جیهانیدا بکات.
چەن بەشداری گەانکان بکەین؟ چی جیاکاری و شوناسەکی ڕەشنبیری و کەلتوری راڤە کرا؟ کاتەک شوناس پەویستی بکرانەوە هەیە لە فەزای بەرهەمهیناندا، چی کرا بمانگوزنەوە لە بەدەنگیەوە بە پرسیار، لەواقیعەوە بە زەویەکی داهەنەران؟
ئایا زەمینەی شەش و ئامادەکاریەکانی چی بووە لە بوارەکانی مەعریفە و فەلسەفە و زانستەکاندا؟
چەن جەدەلەک لەسەر پەیوەندیەکانمان دروست بکرەت، بە ئەوەی دەسەاتەکی هاوشەوەی گەلان دابەزرەنەت؟ ئەی چەن بتوانرەت باس لە پەیوەندیەکانی دەسەات و مەعریفە بکرەت؟ کامەیە زەوی لەدایک بونی

دەستەبات و مەعریفە؟ کامەیە ئەو پێگە تیۆری و مەعریفی و زانستی و فەلسەفیانەی دەستەباتی کوردی لەسەر دامەزراوە ئەو ناڤەیەی لە وەرگرتنی تیۆری جیهانیەوە کراوە؟ کامەیە ماناکانی دەستەبات و مەعریفە؟ دەبێت بگەڕێنەوە بۆ ڕێگاکانی فەلسەفە و زانستکان نگەیشتوینەتە زەمەنی سفر تیاندا.
بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد بەتە مایەی گیان لە زەر بواری شارستانی و کەمەڵایەتی و سیاسی و جیهانێتی و بە هاوکێشە بەو بارە داخراو و دواکەوتوییەی بەدرێژایی مێژو کورد تێکەوتووە و قوربانی گەورەی داوە.
مێژویشی دگەڕێتەوە بۆ مێژوی دێرینی جیهان، بەهۆی سختی و چەی و داخراوی ناوچەیی و ناوخەیی و دێرەوە و دوری لە ڕێژەیەکی ناوەراست و نزیکبونی سنوری دەریایی و هاوبەشی نکردنی لە گۆشەندنکانی جیهاندا نیتوانیوە بشداری لە پێوەندی جیهانێتیدا بکات و سود لە گۆشەو قەناغکانی وەربگرێت و بدابەزێ ماوەتەوە تا سدەی 21 بەبێ بشداری لە پریشکی ئەو گیانە گرنگ و ڕیشەییە باڵایانەی لە جیهاندا رویان داوە.
شێوەکی تیۆری دانەمەزرا، وەرچەخانکی ریشەیی بکات و دوای راپەڕینیش ئەو گیانکاریە ریشەییانە نکرا جگە لە زانیاری وەرگرتن لە تیۆری جیهانی تیرکی خێ نبووە.
کار و جیاوازی لە نێوان سێنتریالیزمی دیموکراتی شارو شاخدا نکردووە، زیاتر لە پرسیارکانی پاراستنی ئاسایشی نەتەوەییەوە درێژە بەو ترایژیا دراوە، پێویستە بپرسین: کامەیە پێکهاتکانی ئاسایشی نەتەوەیی و ستراتیژو پرسیس و پلانکانی چییە؟ سنور و جوگرافیا؟ئایا کەمەگێکی کوردی چۆن دەخوێندرێتەوە؟ تکنۆلۆژیای نێ و نابەتە کەمەگێکی پیشسازی و زانستی کشتوکاڵ و بازرگانیشی نێ نابەتە کەمەگێکی کشتوکاڵی؟ ئایا چی پاشکەوتکی ئابوری و ئامار و جیاکاریک هەیە بە جێنگ و گرانی و روبەروبونەوەی پشهاتی ترسناک؟ کامەیە بواری بازرگانی تێنیا کرتی تایبەتیەو ئەم بازاڕە شیەی لکەوتووە، زەر بواری ئابوری تەواو پشتگوێ خراوە؟،کامەیە سوپا و زانستی سربازی و مەعریفی بەر بەاوی جێنگ؟ ئاسایشی نەتەوەییش سەرتا ڕێگ و ڕیشەی نەتەوە و پیگەکانیەتی، ئەمش ئەنجامی ئەوەیە شەش خویندنەوەیکی قوڵی بە ئەو چەمکانە نکردووە و نیتوانیوە سیستەمێکی تایبەت بەو کەمەگێیە دابڕێت و پراکتیکی بکات چەمکە باوکان بگۆڕێت بە چەمکی نوێ وەک(لینین و ماوتسی تێنگ و هەشی منە و جەز جەز تیتەو ئیمام خومەینی) ودیانی تر لە جیهاندا کردیان.
باس لە خاڵی وەرچەرخان بکەین دەبێت بگەڕێنەوە بۆ ڕەگ و ریشاڵی

فەلسەفەو گەڕانکاریيە زانستی و مەعریفیەکان، ئەوەی چەمکی داهێنان و گەڕانی هەگرتبەت شێوەو پابەندی خستنە سەر لە بوارەکاندا، وەک ئەوەی خوالێخۆشبو(ناسری سوبحانی)لەسەر دەقی قورئانی و فەرمودەکان دەیکرد، یان (فاروق رەفیق)دەیوت لەبواری بیرو فەلسەفەدا بیکات، یان کەمتەک هەبژاردەی رەشنبیری لە بواری رەخنە دەستەات و مەعریفەدا دەیکەن و کردنەوەی ئەو وەستگانەی کارەبا لە فیزیای کارەبایيدا و کردنەوەی پاڵاوتەی نەوت بەشکن لە داهێنان، پەویستە بایخ بە کەسانی داهێنەر بدرێت. ئەرکی (رەجیس دوبریە) یەکە لە بواری شێوش و میدیولۆژیادا بیکات.
شێوشی بیر و زانیاریەکان دامەزراندنی فەزا و کەشکی نوێیە بتوانین بەرەو جیهانەکی داهێنەر بچین. بە هەژان و گەڕانکاری و هەشیارکردنەوە و تەوژینەوە و پرسیار و گومان.. هتد. ئەم وەرچەرخانە گرنگی ئەستایە هەتا لە بوارەکانی زانین و زانیاری و خوەندنەوە و بەرهەمهێنانداماناى بیرکردنەوە لە ئەرک و کار و گەڕانکاریە لەهەمو بنەماو بونیادو چەمکە سواوەکانەوە بەرەو فەزای کراوە و داهێنان.
* / سودم لە هەمو کتێبەکانی عەلی حەرب وەرگرتووە .
لە گوڤاری گەڤاری شەن لە 2010/:1/2دا بەناونیشانی(پرسیارەکانی رەشنبیرو فەزای رەشنبیری کوردی)دا بڵاوبۆتەوە. جارەکی تر ئەبیدەرم کرد و کورتم کردەوە.
1- وهام النخبة و نقد المپقف" على حرب "– الگبعة الپانية / ١٩٩٨، المركز الپقافی العربی/ ل.38
2-باسی کۆتاییەکان / کردنەوەکانی بە جیهانی بون و تەزگەکانی شوناسنامە / علی حەرب/ وەرگەڕانی لە عەرەبیەوە سەلاح حەسەن پەڕەوان/چاپی یەکەم 2006 هەولیر.ل20.
لەگەڤاری رەبەر ژمارە(17) پایزی 2023 دا بڵاوبۆتەوە.

خوەندنەوەیەک بە کتێبی (چیرەکی بینەراو).. خوەندنەوەی سەلاح

جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن..

SalahJalalDownload

ڕۆشنـــــــــبیر لە تـــەی شـــەش و پرســیاری ڕۆشنبیریــدا.. ســەلاح جەلال

پەیوەندی (شەش و ڕۆشنبیر) نهێنیەکی دوانی بەر جەستە دەکات وەك هەنگ و کوڕە، ئایا ڕۆشنبیر چی شوناس و ڕەگ و کاریگەری و بەرهەمهێنانی لەسەر شەش هەیە؟ چۆن سیاسی و ڕۆشنبیری جیا بکرێنەوە؟ کامەیە ستراتیژ و پیام و ئەرکەکانیان؟ پەیوەندی و پانتاییەکانی کارکردن؟
پەیوەندی ڕۆشنبیر و سیاسی لە هەمو کاتێکدا ئایدەلۆژیە، دورخستنەوەی روشنبیرە لەبیری پارێزگاری لە بون و ژینگە و رای گشتی و هێزی ڕەمزی و شوێکانی شوناس و مێژو دەسەلات و سەربەستی و ماف و پەیوەندی و ئەوانی تر. لای (ئیدوارد سەعید) گەی هیچ شەشکی سەرکی لە مێژوی نوەدا بەبێ ڕۆشنبیر داناگیرسێت، بگرە بەدایك و باوکی شەشکانی دەزانێت، زۆر لە تەوریستەکان ڕۆشنبیر بە چینکی نوێ دەزانن توانای گەانی ریشەیی هەیە لە فەزای داهێنان و گەاندا، بەرهەمهێنان لەپانتایی بەتاەدا دەکەن و پێنجەرەی نوێ دەکەنەوە. ئەمەیش لای (غرامشی) ریشەی گرت، شەشیش مانای گەان، لابردنی سیستەمی باوو هێنانە کایەی سیستەمی نوێ، مانای کردنەوەی دەرگا و پێنجەرەی نوێ، گەینی زمان لە جوێنەوە بەداهێنان، کار کردن بە خستنە سەر و داهێنانی نوێ.
شەش لەهەشیاریەوە دروست دەبێت، لە ڕەی میدیا و بواری ڕۆشنبیری گشتی (پزیشك، مامۆستا، پیاوانی ئاینی، پیشەیەکان، ڕۆژنامەنوس، نوسەران، ڕەکخراوە جەماوەریەکان توێژکان، تاد... هەر دەستەیەکی ڕۆشنبیری کاری خۆی دەکات.

شێوەی ڕەگ و ریشاڵی بۆ مەعریفە ئاو دەدرێت، ئەویش بەرهەمهێنانی دەستەی ڕەشنبیرانە، لەو ئەرکەی خۆیەوە بۆ هۆشیاری نەتەوایەتی، ئایا چۆن گۆڕانکاری دەکات؟ کامەیە ئاراستە و خاڵی وەرچەرخان؟ مانا و واتا و دەستەواژەکانی چین؟ ئەو پەنجەرە و دەرگایانەی دەیانکاتەوە چی ڕەشنایەک دەبەخشن؟ ڕەشنبیر لەزەریای پرسیار و گوماندایەو ئەمەش کارکردنە لە ناو فیکردا، ڕووبەڕووبونەوەی دژە لەکچونەکان، هەموو ئەوانەی ناچنە ناو تۆپی بیرکردنەوەی بیرکەرەوەوە، کارکردنە بۆ بەرهەمهێنانی مەعریفە.

ئەمانەش جگەی تەڕامان و دو دڵین، لە ناو گەردەلوولی گۆڕانکاریکاندا گەڕمان دەکات، لە درخستنی پرسیار و ڕەنگدانەوەی، ئەوانی تر دەخاتە بەر پرسەی ئەگەرەکان و سەرسوڕمان و گومان و دو دڵی و ڕارایی فەزای روانین دەگرێتەوە، کەسی پرسیارکەر مەترسی لەبەرجەستەکردنی پرسیارەکانیدا هەیە، چارەسەری بارو دۆخ چۆن دەکرێت، ئەوە کاری کێیە؟ کام چین و توێژە ئەو شۆڕشە دەکەن؟ کامەیە جیاوازی چینایەتی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوو گۆڕە خستنە سەر؟ دەربارەی شۆڕش و پڵینکاری لە نەوان شۆڕشی نەتەوەیی و چینایەتیدا؟ کام ململانێ و دژە فیکر و ڕوانینەک جیاوازی دەردەخات و لەچی چاوگەیەکی ئەم سەردەمەوە هەڵدەقوڵێن؟ ئایا ئاستی دەرخستنی جیاکاری فیکر و مەعریفەیە. باری سیاسی شۆڕش و مانگرتن و دژە وەستانە، هەوڵدانی هێشی ئەوانی ترە بۆ شەڕش و نزیک بونەوە لە جوڵاندنی جەماوەری دەستە و گروپە جەراو جەرەکانە؟

ئایا چۆن بیر بکەینەوە؟ کام شۆڕشە بکەین؟ چی تیورەکی جگرەوەمان هەیە؟ ئەوانە دەتوانن هێشیاری شۆڕش بنوسنەوە و لە بەردەم ناونیشانەکانی شۆڕشدا بوەستن بە روانین و جیهانبینی و پڕدراوو ئەو ئەرکانەی هەیانە گرتووە؟ یان گۆڕەوەی رووداوی شۆڕشن و پرسیارەکانی مەعریفە بەناو پانتاییەکانی ئەو هەڵدانەدا دەگۆڕێتەوە، ئەمەیان کۆو لاڵ کردووە.

شۆڕش مانای چیە؟ جگە لە گۆڕانکاری جگرتنەوەی مەعریفە باوەکان و تیەری مەعریفی لە بواری فیکر و ئازادی و سەربەستی و کۆمەڵایەتی و شارستانی لەناو کۆمەڵگادا.

دیکارت گوتی: من بیر دەکەمەوە کەواتە من هەم، دایەلەگەکی کردەوە بە فیکر، بە ڕوانینە جیاوازەکان بو بەتەکی بە کەتایی لە مەژووی فەلسەفەدا. شۆڕش بو لە فیکرو ڕوانیندا، تەکشکاندنی سیستە باوەکانی خوێن ڕشتنە لە شۆڕشداو کەسی بەرهەمهێن بە بە بەشداری شۆڕش بە بیری پە شۆڕش دەکات.

لەگەوگای مەعریفەدا چۆن زمان بکەینەوە؟ ڕاپەڕین لە پاشخانەکی فیکری بە هەزەویە زەمینیەکی فیکری هەیەو کپ ناکرێتەوە.

شکڕش مانای پێ بونەوەی بەتاڵییەکان و گۆڕینی باو و لێ کەڵك کوتووەو وزە لە دینامیکیەتی هزرکی مەعریفییەوە وەردەگرێت، خوێندنەوەی بە بەهاکان کردووە؟ بە دارشتنی سیستەم و جیهانبینیەکی نوێ. گۆڕینی ئەم سیستەمانەش بەبیرماند دەکرێت، کەشێ لەگەڵ فیکری خۆیدا هەیەو بە فیکرکەی ئەمە و ئەوان دەگونجێت و نوسینەکانی زەرینە ملکەچ دەکات.
هەشیاری گەڕانکاری زەر گرنگێ لایەنی چاك و خراپی هەیە، ئەگەر لەفیکری بەرهەمهێنەوە سەرچاوە نەگرێت دەبێتە کارەسات.
ئەمە لەوی زانست و فەلسەفەوە پەویستیمان بەو پرسیارانە هەیە کەو لامان دەکەن، چی هەیە لە زانستەکان و فەلسەفە و چۆن بیر بکەینەوەو دەست پێبکەین؟ یان دەبێت خوێندنەوەیەك بکەین و پانتایە مەعریفیەکانمان پێ بکەینەوە؟
ڕەشنبیری کوردی لەم ئاستەدا ئیفلیجەو ناتوانن لەو وتراوانە کار لەهەڵی مەعریفەدا بکەن، چۆن (عەلی حەرب) لەسەر کەلتوری عەرەب دەیکات. پرسیاری جەوهەریش ئەوەیە ئایا کەمگەیەك بەبێ زانست و فەلسەفەو پێلین کردنی ئەو پانتاییانە بە ناو کەلتوری خۆی لەچ خاڵکەوە دەست پێدەکات؟ کامەیە هەڵی جیاوازی و لە کوێوە خستنە سەر و پەڕاوکان دەردەکەون ؟ مانای جیاوازی چیە؟ ئەوەی بیریارانی جیهان کردیان، ایبەت (ریجس دوبرێ و غرامشی).
غرامشی بە تەنیا ئامانجی ئەوە نەبو بزوتنەوەیەکی کەمایەتی دابەڕێت بە ئیتالیا، بەکو دیسانەوە بونیەکی ڕەشنبیری تەواوی بە دروست بکات، ئەوەی پێوەندی بەم بزوتنەوەیەوە هەیەو ببەتە پرۆژەیەك بە ڕەشنبیری و پێلینیان بکات، ئەوانەی ئەرکی فیکری لەکەمگادا دەگێڕن، وەك ڕەشنبیری تەقلیدی، مامستا و پیاوانی ئاینی و بەڕێوبەر ، لە نەوەیەکەوە بە یەکەکی تر یەك ئیدا دەگێڕن، دووەمیش ڕەشنبیرانی ئەندامێ بەشوەیەکی راستەوخۆ پێوەندن بە چینەکان، یان دەزگای بازرگانی، ئەم دەستێ جیاوازن بەردەوام ئەو شتانە ئەنجامەوە، پەشتر ووتویانە لەڕشدا دەستێکی تر لە ڕەشنبیران دەنە کایەوە دیسان وتراو دەنجامەوە بەبێ ئەوەی بتوانن گەیانەك دروست بکەن. غرامشی ڕەشنبیری ئەندامی بەو کەسە دەزانێت لەهەر پانتاییەکدا کار بکات پێوەندی بە بەرهەمهێنانی مەعریفە یان بەاوکردنەوەیەوە هەبێت، لەڕدا جیاوازی لەگەڵ هەموو دەستە ڕەشنبیریەکانی تردا دروست دەکات بە داهێنان و خستنە سەرو دەزینەوەی ئەو دەرگاو پەنجەرانەی لەوەو بەر نەبینراون، ئەم ستراتیژەش لە شکڕشی ڕزگاری نەتەوەدا جیاوازێ لەوەی لە شکڕشکانی تردا دەکرێت، ئەوەش دەستە ڕەشنبیرکان ئەو هەڵە ئاسایانە دەکەشن.

ئەوەی جەنگی مشتو مڕ وشەی ڕەشنبیر بۆتە ئیمپریالیستی کۆشکان، بەبێ پێناسەکردن، ڕەشنبیر چیە و کێیە، جیاوازیەکان چین. ڕەشنبیر دەسەڵاتدارێتی بە خوێنڕژکی بەر فراوان دەکات، لای ئیدوارد سەعید خەڵکی هەمو ڕەشنبیرن، بەڵام هەمویان ئەو توانایەیان نیە، ئەرکی ڕەشنبیر لە ناو کۆمەڵگەدا بگێڕن. بڕوانە(صور المپقف) ل21.
پرسیارەکان لە وێنبونی فیکر و پێناسین نەکردنی ڕەشنبیرەوە دەست پێدەکات، دەبێت بە چەمکی شۆڕشی ڕاستەقینە گەیانکی قوڵ بکەین، بە گەیان بە دوای شوناسێکدا لەکوێوە دەست پێبکەین؟ ئەمەش دایەڵەگکی فراوانی دەوێت، پێویستە پرسیار لەسەر جیگرتنەوەی شۆڕش و تەور و پرنسیپی شۆڕش چەنێتی و ئاکامی بکەین؟ ئایا کۆمەڵگە لە چی ئاستێکدایە؟ کامەیە بەرهەمە گرنگ کردووەکانی؟ چۆن گەیانکاری و بەرەو پێشچونی بە دەکرێت؟ کامەیە ئاست و خەدزینەوەی تاك لە فەزای ڕوانینی ئێستایدا.
لەچی پێگەیەکی ناوخەیی و جیهانیدا خەی دەدزێتەوە؟ تەنیا لە دیکتاتاری و دیموکراسیەوە بگوزێتەوە بە گەیانی ریشەیی لە یاسادا، ئەوەی ئێستا لەو ڕابردووە جیا دەکاتەوە گەینی نوسراوەکانی دەسەڵات.
ئەمەش کارکردنکی پیشەیی لە ناو زانستەکاندا هەیە، دەبێت خاڵکی ریشەیی دابنێین بۆ ئەوەی بگەینە گەوگاڵ لە سفرەوە دەست پێبکەین بۆ تەکدانی سیستەمە باوەکان، بۆتیەڕی جەگرەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی.
دەکرێت سود لەتیەری جیهانی وەربگرین، لەروی مەعریفیەوە، واتا مەعریفە لە نامەعریفە جیا بکەینەوەو لە بەدەنگیەوە بۆ دایەڵەگ بچین، کەسانی تایبەتمەند بۆ بوارە کاری لەسەر بکەن و بۆ وانینکی نوێوە بگەڕێنەوە بۆ چەمکی ڕەشنبیری.
ئەمیش کاری هەڵبژاردەی ڕەشنبیریە دوور لە دەمارگرژی حیزبی، ئەوسا هەڵەك بەرجەستە دەبێت، شۆڕشی ڕەشنبیری لەهەموو شۆڕشکان گرنگ ترە. کۆمەڵگەیەك خاوەنی ئەو وتووژە ڕەشنبیرە نەبێت جگە لەخوێن ڕشتن چرا نابینێت.
پێویستە ڕەشنبیر خەی بدزێتەوە، لە نەوان کاری حیزبی و داهێناداو فەزای ڕەشنبیری بە روی یاخی و هەڵبژاردەی ڕەشنبیریدا بکرێتەوە، نەك داگیرکاری ڕەمزکانی ڕەشنبیری هەمو پێگە ترسناکەکانیان گرتووەو توانیویانە حیزبکان بە بەرژەوەندی خیان بقۆزنەوە، بە دەمامکی جەراو جەرەوە دەبنە پاڵەوانی ڤیستیفاڵا و کار و چالاکی و چاپەمانی و فەزای ڕەشنبیریان گرتووە.
پارتی سیاسی کوردی ئەم گەیانی بە ناکرێت، ئەی کاری نەوی نێ چیە نەتوانێت ئەو شانگریان کۆتایی پێ بهێنێت و هەنگاو بەرەو شۆڕش بنێن.

شکست مانای خوێن ڕژی نیە، شەوازی نوێ هەیە بکرێت، زەمینەیشی ڕەخساندووە بۆ شکست، لە گەڵای درەختەوە هەتا بەرگ و سەبەر دوای گەڵانکاری دەکەن، ئەمەیش بۆ کارکردنە دەکرێت نەوەی نوێ بە عەقڵێکی نوێوە بیکەن، نەك بۆ شەوازی هیچ ئاسایەکی بە دامەزراندنی زەوی شکست تیا نەبێت.
دیسانەوە دەپرسینەوە، ئەستا پرسیارەکان لەگەندیەوە دروست دەبن، دەکرێت چی ناونانێکی بۆ بکرێت؟ یان چی ئایندیەکی هەبێت؟ لەو تەکنیکی و فرە هێزاریەی لە کەلتور و پانتاییە جیاوازەکاندا دروست بووە، یان ڕاپەڕینەك ستراتیژێکی نادیارە و بۆ ئاو بەچون و دەست تێوەردان و پرنسیپ و پراکسیسی وروژێنەر و دەمارگیریەوە، لە خوێندنەوەی جیاواز جیاوازەوە، تەکنیک بووە، بەبێ تێوری گەڵانکار ناکرێت.
ئەم هەوڵانە کێشەی هەورێکی تاڵ و لە ئاسماندا کە دەبێتەوە بە شکڵێکی ڕشنبیری لەئایندەدا، مانای دەبێتە پاشخانەك ڕژ بەرژ خەرمانەی گەڵانکاری کەدەکاتەوە پێویستە بە جۆرەك ریشەی مەعریفی دابەزێت، نەك ببێتە کارەسات بۆ کورد.
ئەم گەڵانکارییانە شکڵێکە بەمانای گەڵان کەمەگە بگرێتەوە، پێویستی بە کردنەوە هەیە، شکڵی ڕاستقینە هەمو یاساکانی گەیوە، لە کایەو شەوازکەوە بۆ شەوازێکی تر، شکست مانای گەڵانی ریشەیی بتوانێت سەرخان و ژێرخانی کەمەگا بگەڕێت لە چەمکی سواوەوە بۆ چەمکی نوێ.
لێرەدا دەیان پرسیاری جۆهەری دروست دەبن بۆچی کوردستان چەقی گەندەڵی و بەستوویی؟ بۆچی گەڵانکاری ناکرێت؟ ئەمە دەکرێت لە دەیان دەلاقەوە تەماشەنینی لەسەر بکرێت، بە داخەوە لە ڕشنبیری کوردیدا خوێندنەوەکان بۆ ئاقاردا ناچن، ئەو چەمك و مانایانە هەبگەڕن و لە خەبەستنەوە بە لایەنێکی تایبەتیەوە بچنە ناو بوارکانی فیکر، ئەمەش وەبۆنی فیکرە تایبەتە بە ستراتیژی شکستکان ئەوەی ڕاپەڕینی جەماوەری لە کوردستان دەیکات جیاوازە لە ناکۆکیکانی نێوان (لینین و پلیخانۆف) یاخود صین و بولغاریا، ستراتیژی هەر شکست تایبەتمەندی زەمینی و زەمانی هەبووە لە ناکۆکی و کێشە فیکری و سیاسی و ئابووری و کەمەایەتیەوە سەریان هەڵداوە.
ستراتیژی (جەز جەز تیتە) جیاواز بوو لە (ماوتسیتەنگ)، بەم شێوەش پرسیارەکان ئەوەندە زەرن خاڵی کۆتایان نیە.
دەکرێت بپرسین تیوری ئەم ستراتیژە چییە بە نەوەی ئایندە؟ ئایا دەبێتە هەکاری گەڵانکاری و شکاندنی بەربەستەکانی فیکر و زانیاریە هەواگریەکان و سیستەمی ئابووری و بوارکانی تەکنەلوژیا و

پەیوەندیە جیهانیەکان؟. ئایا ئەرکەکانی ڕۆشنبیر لەم قۆناغەدا لە پەکردنەوەی پانتاییەکانی مەعریفەدا چی بوون؟! ناکرێت ڕۆشنبیر تەنیا بانگەوازی ئەوە بکات خەڵك ڕابپەڕێنێت، لە کاتێکدا ستراتیژی ئەو ڕاپەڕینە نەزانرێت و تیۆرێکی جگرەوە نەبێت ببێتە ئەگەرناتیڤی ئەو شتە باوانە، ئەمش سەرتا پەویستی بە داشتنەوەی یاسا هەیە، مەژووی ئەمە تەنیا لەسەر یاسا باوە کانە وەرگیراوە کاری کردووە، ناکرێت تە یاسایەکی تایبەتت نەبێت؟ ئەمش کاری کێیە؟! جگە لە کەسەکانی فیکر هەریەکە لە بواری تایبەتمەندێتی خۆیەوە تۆرێزەی بواری یاسایی بکەن. جگە لەوەش جیاکردنەوە و پالینی ئاست و قۆناغە جیا جیاکان لە زەمانی مەدیرنیتە و پاست مەدنیتەو دوای ئەوان، ئەستا ئایا دەکرێت بپرسین چی زەمانەك شوناسی کورد دیاری دەکات لە پڕۆژەی لەکەینەوەی کوردیدا خوێندنەوەی بە کرابێت؟ ئایا ئەمە لە چی قۆناغێکی پێشکەوتنەکاندایە؟ جگە لەوەش چۆنیەتی سیستەم و بەڕێوەبەری دەسەڵاتدا ڕۆگی گێندەڵی چیێە چۆن چارەسەر دەکرێت؟ مەترسی گێندەڵی ڕۆشنبیری لەگێندەڵی سیاسی گرانتر و مەترسیدارترە، ئەگەر کەمگەیەك خاوەنی چینی ڕۆشنبیری ڕاستقینە بێت بە واتای غرامشی ئەوە ئەگەر دەسەڵاتیش ڕاست نەکاتەوە ڕەگ و ریشاڵی دەهێنتە دەرەوە، دەشێت بپرسین، بەاوکراوە و ڕاوێژ و کارە گرنگەکان جگە لە ڕۆشنبیران کە بون؟ لەکاتی دەسەڵاتی شکۆش بە ناو شار جگە لە نەبونی ڕۆڵی ڕۆشنبیر چیتر هەبو؟ بە ناو پارتەکان جگەیان خشدەکرد، ئەمش کارساتی نایەوە و پێین نەکردنی سەنتەریالیزمی دیموکراتی شار و شاخ بناغەی گێندەڵی دروست کرد، قۆتنام دوای سەرکەوتنی شکۆش چۆن ماماڵیان لەگە شکۆشگێڕاندا کرد، پاڵەوانیان نەهێشت و بەرەوەبردن درایە دەست نەوەی نوێ.

کوردستان پێ بوو لە پاڵەوانی شاخ و هەموو جگە ترسناکەکانی دەسەڵاتیان گرت، ئەمە گەورەترین هەڕەشەی مەژووییی ئەمە بوو، لەبری ئەوەی دەسەڵات بدرێتە دەست نەوەی نوێ، لە لایەکی تر چۆنیەتی کارکردنی ئەپەزسۆن ڕووبەڕووی دیاردەها پرسیاری سەرسوهێنەر دەبنەوە، لەو ستراتیژی لە بەردەمیانداین ڕوون نییە، جگە لە بانگشەی گێندەڵی هیچ نامەیەکی تیۆری گەڕانکاریەکان نابینینەوە، پرسیارەکانیش لە ئیسلامی سیاسی و ڕۆتە عەلمانیەکە زۆرە تەنیا لەسەر ستراتیژەکی سیاسی تەکەڵاو بوون، ئەویش گێندەڵیە، لە کاتێکدا ستراتیژی شکۆشی جەماوەری جیاوازە لەمە, شێوازێکی تر وەردەگرێت لەوەی جەماوەر دیاردەیەکی سپی بە داوا و حەزەکانی پێ بکاتەوە، نەك بکەوێتەوە ناو ئەو تراژیدیایەی بەردەوام دووبارە دەبێتەوە. بەردەوام ئەو ناکۆکیانەی هەبوون

لەشکری براکوژیدا دووبارە دەبنەوە و هێزو دەسەلات بە لایەنگران دەگەڕێتەوە و دەبێتەوە بە شەڕی بەرەکانی جەنگ ڕەشبەرانیش ئەو جەنگە لە سەنگەرە جیاوازەکانەوە دەکەنەوە.
کارە سات لەڕەوە دەست پێدەکات، چینی سەربەخۆی ڕەشبێری بونی نیە و چۆن لەو ڕووتە کەنە دەربچین و بەرەو هەڵەی ئاسایی بچین، نەهەشتنی بە ڕەمز بو پاڵەوانەکانی سیاسی و ڕەشبێری خاڵی گرنگ و ئامانجی سەرەکی بزوتنەوەیە، ئێستا پێگەیەکیان بە تاکی کوردی نە هەشتەوە، بەیە پێویستە بپەینەوە بە ئەوەی سەرەتا پرسیارەکانمان لە ڕەمزبووەکانەوە دەست پێبکەین، لەکاتێکدا نەگوەی پرسیار و نەمانتیقی پرسیاریان هەیە، ئەمانە هەرە پێگە ترسناکەکانیان پێین کردووە بە بەرەمز بونی خیان، ئەم خوێندنەوەیە پێویستی بە بەسەرا چونەوەیەکی گشتگیری کەمێگای کوردی هەیە لە هەمو بوارەکاندا، ئەمش کاری شەشکی ڕەشبێری نوێیە ئێستا لە توانایدا نیە ئەو شەشە بکات، بەکو دەبێت هەنگاوی بە بنەت، بەردەوام نەوەی نوە هەدەستێت بە گەانکاری لەبەر تیشکی ئەو بوارە ڕەشبیریەی ئاستی کەمێگای گرتتەوە، ئەمش توانای کەلتوری نێتەوەیە، ئەمە دەخاتە بەردەم دیەها پرسیاری سەرسوهێنەر!!

_____

لەژمارە(329لە2٧/6/2011) لە ڕۆژنامەی چاودێر باوبۆتەوە.
لەردا کەمێك دەستکاری لە کورت بونەوەدا کراوە. لە گۆڤاری ڕەبەر ژمارە(16)ی هاوینی 2023 دا جارێکی تر لەبەر گرینگی باو بۆتەوە.

فاکسە شیعرێک بە شەهیدی نەمر (ئاسۆی دەلاک).. سەلاح جەلال

ئەرە کوێیە؟! ئەو کوە بو؟!
ئەم هەمایانە لەسەینەوەی بونەوە ڕەنگ کراون
فەزا شەوەی ساوای گەستانی تەفانکە
زەمەن بون و ناونیشانی ونکردووە؟

لەچی نەفخکایە گەردون ؟
دەست و پەنجە هەوری هەتاییان پکهەناوە
ئەرەو ئەوە بانگەشەی گریو گوگا
موروی ئاوداری وەنەو روخسارو مەرغیە
ئەرەو ئەوە دەیان سەدەی چرکەیە
پانەرامای فیلمکە سەدان هەوری تیا گەاوە
ئەو ساتەیە بورکانەکان تەقینەوە
ئەستەرە رەشە رەمزی مەرگی ناکاتی گرتەوە..

هاتین هاتین ئەرەو ئەوە ناونیشانی ئەوانە بو
ئەستاو سبەی شقارتەیکی ئەتەمی بون
درەخت بە رەحەوە گەای دەگرت
بەدەم گەردەلولی زەمانەوە پیت پیت هات و
لەجوگرافیای شارە هەنگی گەردونەوە
خوەن و عارەق و فرمەسک و تەکەاو بون
بەشارای هەزارەها جەستەی سور پەش
ناوی یەکیتیان مەر کرد

هاتین لەخەوزانی کەوتنە خوارەوەی ئەستەرەوە
بەسیبریای شەوزەنگی زەمانەوە کەوتینە رَ
ئەرەو ئەوە زمانی دەدارانی خەمەش بو
ئەسک و پروسک بون بە بەزمانی بون و نەبون
لەسەر تاشەبەرد و کانی و لوتکە بون بەدەنگەک
مەسیقای(کوردوستان) یان خستە لەدان

هاتین هاتین لەو زەمانەی با رەمزی دەداری بو
فەزا بەبونی مەرگەوە عیشقی پەپولەی دەکەشا
هەزاران شەو شەوەک بونە هەلکە
وەنەی بونیان بە رەی مەرگەسات رەنگ دەکرد
مەل و دەدار بەشەپەلی گەردەلولەوە کەوتنە سەر کەج
خەە و جەستە بون بەکافرەشی گەردون
فەزا بە ئەتەمی هەناسەوە تابلەی مردنی دەکەشا

هاتین لەسەفەرێک ئەفسانەی بونمان شتەوە
سروشت بەتەنافی تەرمی باوە ئاوالە بو
دەسرازەو گەلای مەرگ نیشانە بون
ئاسمانی بون بەخوێن چان شەفەقی گرت
رەح دەژە تونێلی بونی دەبەی
لقو چەی درەخت بەبانگەشە سەوز ببون..
بەگەلاوە دەە و دەشت و کەانی شاریان پەدەکرد :
شەشی نوە بەشکەی کەرپەەی رادەژەند !!

هاتین هاتین لەجەماوەو رەمزو نیشانەی بە زمانی
تا زمانێک لەسەینەوە وەربگرین
تەن و مادەو ئاماژەو بون خەەمەش بون
رەژو شەوو چرکە بە مەرگەسات گرە دەدرا
خەر لەسپەدەو ئاوابونا تەکەە ببو
زمانمان گەەای سەوزی یەکەتی بو
حەرف و وشەیش نیشتمانی کوردستان بو

هاتین هاتین لەتونێلی هەزار شەوە
بە زمانێک لە خەەمەشی ئەوو ئەوانەوە
لەجەماوەی هەمو سەراب و وەنەیەک
لەکوژاوەی هەمو هەناسەو جەستەیەک
گەردەلولی مەژوی بونمان لەتونێلەکانا بەی
تا رەمانی شیرە خەرەی شیمیا باران لە چاپ بدەین

هاتین..هاتین لە رەژگاری قفەە بونا..
زمەن بەگەی رەح ئەەقە دەدراو!!
تیشکی ئەتەم جەستەو زمانی دەپەشی
هەتاو لەژەر هەوری مەرگەوە دەردەکەوت
وەات پەپەشمینی رەحبارانی لەخە دەگرت
هەمو تەن و مادەو بونێک دەتوایەوە
رەگ و شوەنەوار و ناوو نیشان

روپەی فەزا ببوە سنوری ناکاتە
چاو بەروانین کۆر دەبووەو
هەناسەیش لەژیانەوە دەکوژایەوە
دایک بەکەرپە نامە بو
کەرپە بەنی دایکی بە خەردەلەوە دەدیەوە
زمان لەبورکانی وشەی مەرگا بو بەمژو
ڕەمزی ئەوان زەمەنی لە نازەمنا نوسیەوە

هاتین هاتین لەو ڕۆژگارە ئەفسونیەوە
بە خەت پەتانەی گزنک
پیتی ناومان بە توخە پە بەردی سەرە ڕەی مەر دەکرد
ئەسک بە ژەنگی بزمارەوە ببووە بورجکی ناوختە
جەستە بە تیزابەوە یاقیق دەبو
ژەنگە بزماری سەر ئەسک کوژاوەکانی نوسیەوە
هەزارەها تاشەبەردی ڕەنگە مەشک
ملوەنەها دەست و پەنجەو و مەڕغە و چاو
بەئاپورای مەلی تراژیدیا زمانیان گرت:
ڕەمانی بون لەتاریکخانەی مەرگەوە بو بە وەنە
بەدرەختی مەڕغەوە گەلای گزنگ لەچاپ درا
وەنەی پەلەک پەشمەرگەی سیبریا بون

هاتین هاتین لەدارستانی ڕەحەوە زمانمان گرت
حەرف و وشە لەتوانەوەو مەرگەساتا نیشانە بون
زمان لەمەرگەوە نوسرا:
زەریای وەنە روخساری بەر تەلەکسی شەریەوە
ساتەوەختەکی ناوختە زەمەنی گەی بەتەلەکس
قەسابخانەی کاربایی جەستەمی گرت
کەلەبچەکەم بو بە مقەستی مژوبە
زەریای روانینی کردەوە:
دەستم بەگەچانکەی مام جەلالەوە مەمیا بو..
بەبانگەشە هەمو گوەیکی پە دەکرد:
تەکەشەران بە رزگاری گیان بەخت کەن.
چاوم لە بو وەنەی تەفانی وەک جاران دەگرتەوە
لەقەندیلەوە بریسکەی دا

بەرەحی هەزارەهاو موتوربە بو
بەدەشت و کەوو سارایا تەوچەن کرا
بو بە هەزارەها داری سەوو سیدرەو زەیتون

فەزا لە هەورەکی ئەفسانەیی بو بە چیا
بو بەدەشتەک لە تەوی روحی هەوەریو
پەشمەرگەی شاخ زمانی هەنگیان داهەنا
داستانی ئەلیازەو هەمیرەسیان دەنوسیەوە
پەتی سەدارەم پەلکە زەینەی زەمەنی گرت
گیانم بەقەندیلەوە مەمیا بو
رەح و جەستە بەگەی فەکە دەسوتان
ئەو جەستەی شەهیدەک بو
ئەویش هەمیرەسکە لەناو گەپانی شارا
مەشکی بەزرپەشەو رەنگ بووە

ئەرەو ئەو بون بە مەسیقای گەردونی
رەحم بوبە موتوربەی هاوارو دەنگ
روانین لەلوتکەی نەمرانەو هەدەفی:
گومم بەئەزگەی دەنگی کودستان سیواخ درا
هەرەو بانگەشەی دواهەناسە فەزای پەشی
جەللادەکان لە شەپەلی گریەو ئەسرینا دەتوانەوە
پەتی سەدارەم بو بە یاقیق و مرواری
لەگەڵ دوا ساتی جیڤارا رەحم تەریبی مەرگ کرد
ئەو غاندی و ماندەلا بون سەاویان کرد
تابوتەکەم بە خەرەکی ناوەختەوە رەنگاڵە بو
ئاوەنەی مەرگ پیت پیت نوسی
ئاسۆی دەلاک

ئەو ساتە بو مەژو گەژاوەکی لە پشتە مەژووەو هەنا
هەناسەی با هەوری یەکەتی رەنگاڵە کرد
فەتەی تەزابی سەرجەستەم هەدەکفاو
بون بە زەریای تاریکخانەی سەدان فیلمی گەردەلول
جامانەکەم پەشمەرگایەتی مەرکردو

ڕەنگو روانین بو بە چیایەکی سەوز...
لەناو فەزای ڕۆح چەانا
خوێنی مەژو ڕەنگاڵە بو
لە زەر تیزابی شەشدا تواینەوو
لەگەڵ سەدان جەستەی تەریوی ڕەبەندان
وەک کەفی ڕۆح شورای ڕەحبارانیان سازاند
بە یەکیتی نیشتیمانی بون بە هەورو
لەقەندیل و جافایەتی و خاکی توانەوە ڕەحا
لەتەو بارانی شەشەوە بون بە مەمدان
مەمدان بو بە گزنگەکی خەکرد
بەرەمانی وەنەیەوە جوگرافیای گرت
ئەرەو ئەوە بون بە تاریکخانەی وەنە
وەنەی من و هەزارەها گەڵای بەربای
لەگزنگی نەخشەی بونی نەتەوەیا شەریەوە

سەلاح جەلال

بەشەکی لەرۆژنامەی کوردستانی نوێ پاشکەی ئەدەب و هونەر ژمارە 7580 لە ڕۆژی پێنـــــج شەمە 26/5/2018دا بلاوبەتەوە. هەردو بەشەکەی لەکوفاری دیوان ژمارە 25 لە 26/6/2023 دا بلاوبەتەوە.

گەلەری ئەنفالی هونەرمەنـــدی جیهـــانی: (عوســـمان قـــادر ئەحمەد).. نوسینی: سەلاح جەلال

چەن زمانی پرسیار بدەزینەوە؟ لەکوێوە دەست پێ بکەین؟ بەچی زمانێک ڕەمانی کەوتنە خوارەی ڕەحی هەزارەها زیندەبەچاڵی بەر ئاگرو خەڵ و خەردەل بنوسینەوە؟
چی کامەراو وەنەیەکی فەتەیی دەتوانێت ئەو دیمەنە نەبینراوانەمان نیشان بداتەوە؟ وەنەی ئەو ساوایانە وەنا بکاتەوە بەمژینی مەمکی

وشکی دایکیانەوە چەمی مەرگیان هەڵدەمژیەوە، ئەو ژن و پیاوانەی لەناو هاواری تەزاباوی دەروندا لاڵ ببون، چی ئامرۆکی گەردونی دەبێت هاوارو نوزەو گریان و لاڵانەوەو دەنگی مەرگساتی هەزارەها جیابکاتەوەو ئەو وێنانە فەتە بکاتەوە؟
ئەم مەنفای بەخۆ خەنەی خەپڕتانی گیانی سەدو هەشتاو دو هەزار مرۆڤی سپیلی بە ئاسمانکان هەڵفاند، دەنگ و نوزەشیان بەگ و تیرەی زەویەوە بەاوبوەوە. ئەو فیلمە کتوپڕیانەی بە گەردەلولی زەمانەوە نتەوێکی داپشی و جیهانی سەرسام کرد نانوسرێنەوە، جیمیس یەب و مانگی دەستکرد و میکرۆسەب وێنەی نەگرتن و کاغەزو قەڵەم و تەکنەلۆژیا ناتوانن ئەو سیناریۆیانە وێنا بکەنەوە، بەحەقیقەتی خۆیانەوە بەبیستن و وێناکردنی فەلسەفییەوە بەهەکاری تەکنیکی گەیانەوەو ئامارو دابەشبون و جگەکە منی بیرکارەوەی دیکارتیان گەیی بە ئەمە تواینەوەو ئەوە بیر بکەنەوە.
ئەم منە لەرە گەدرا، بەمژو فەلسەفەی جینەسایدی سپیلەوە دەنگی منیان لەبیرکردنەوەی خۆیانەوە خنکا، بون بە ئەمەی بیرکارەوە لەبیرەوەریدا تەی ئاماژەیی و سونبل و ڕەمزی نەمری.

ستەدیۆی گەلەری هەکاری(عوسمان قادر ئەحمەد)
زەمانی نوسینەوەی مژویەکە لەخوێن و ڕح و روانیندا ناونیشانیان ماوە، خومخانەو تیشکی تەلەکسی زەمانەکی زیندە بەچاڵی مەرگساتی رژەمی خوێن ڕەژی بەعس بو لە(نوگرە سەلمان و بیابانی عەرعەر)کاروانی سەردەمکی شوم.
لەبەری چاوی کامیراو بەشکانی میدیا وێنە و فیلم و ڤیدیەو دیکەمینتاری لەچاوی هونەرمەند(عوسمان قادر)دا وێنا کران، بەو ژانە سەختەوە توانی بکەنەدان لەڕحەوە ئەو وێنانە لەهەکاریەکانیدا بکشتەوە، بەتکەڵابونیان بەناخ و هەست و نەستی مرۆڤایەتییەوە، بەجیهانیان بناسینێت. لەوێنەی تەعبیریەکی هەستیارەوە باس لە گەانەوەی ئازاری خەک دەکات، لەیادەوەریەوە بە وێنە بە ئەو وێنانەی تر هیچ وێنەیەکیان بە نییە.
ئەم ژورە ستودیۆ گەلەری هەکاری(عوسمان قادر ئەحمەد) لەبەکرەجۆ لەگەگۆ ماپەجستەر کراوە(studio gallery osman ahmed)
ئەو گەلەریە وێنەی واقیعی مەرگساتی ئەو سەردەمەی کیشایەوە، بەپیشاندانی کاری هونەری و ئەزمونی دەکمەنتکردنی نەهامەتییەکانی جەنگ. یەکەمین پیگەی گرنگیدانە بەهونەری هەکاری لەناوچەکەدا بەگشتی.
فەزای ژوری هونەری لەروانینی من و تەو ئەوانەوە فراوان دەبێتەوە بە سنوری بەرەو بە کەتایی، بەرەو کوژاندنەوەی روناکی و بینین.

ژورنالیک فەزای جەنگی جیهانی سێیەم و پانۆرامای بون دەکات، یاخود چۆنی زیندو بونەوەی هەناسەکانی تەکنۆلۆجیا دەبنەوە بەهەمیرس و جارجکی تر هاوار دەکەن.
چۆن بتوانین بەوشە باس لە پیرۆزییەکانی گەلەریيەکی خەبەخش بکەینەوە وێنەی سەردەمی مۆرگسانی میللەتێک بکێشتەوە؟ چۆن روبەڕوی ئەو هەموو رەحمەتە هەڵبژێردراوانە ببینەوەو بچینە ناو ئەم گەلەریەوەو سێبەری وێنە هونەرییەکان بکەین؟ دەبێت بەشیعرەکەی سالمەوە چرایەکی رێحی دابگیرسێنین:
(بەحرێیا بیرە حزورو بۆئەدەب سوژدە بۆرە
خەوەتی دولبەرە سالم ئیرە مەیخانە نییە؟)

هونەری هونەکاری چیە؟
هونەکاری هونەرەکی میم هەژکراوە، بەو رەنگە تەلەسکۆپە فیزیاویانەی هەیەتی، لەزمانی شاراوەی فەزای وێنەییدا ئیستا دەباتەوە ناو رابردوویەکی ئامادەو روداوە دە تەزێنەکان زیندو دەکاتەوە، رابردوویەک ناتوانین لەی جیابینەوە، لەگەڵ بیرو هۆش و نەست و هەستماندا تێکەڵاو بووە. وەک پەلکە زێرێنەی هونەری بەرەنگەکانیەوە فەزا دەگرێت و زمانی سیمفۆنی بەروی جیهاندا دەکاتەوە، وێنەکان شارەکی رابردویی لە روانیندا دروست دەکەنەوە. ئەو ئەمیین، ئەو باب و باپیرانن، ئەو ئەو کارەسات و جینسایدیە لەزەمەنکدا کراوە بۆتە هەوینی زەمەنکان، بەبێ کۆتایی لەگەڵ نەوەکانی ئایندەدا زیندو دەبنەوە.
ئەم هونەرە زەمەنکی دریژی لە مێژوی جیهاندا هەیەو سەرتا ریشەی لە زانستەکاندا هەبووە بە وێنەی درەخت و ڕەگ و ئێستەرە ناسی و دوایی هونەکاری سەرکردەو پاشاکان و سەدە بەسەدە فراوانتر بووە.
زیاتریش پێشکەوتنی زەری لەکلتوری ئیسلامیەوە ماوەتەوە، سەرتا بەنەخشەسازی دەستی پێکردووەو نوسراوە، لەقورئانی پیرۆزدا کلتورەکی گەورەیان بەجێهیشت، هەتا ئەم شێوە کلتورە ئیسلامییە لەمزگەوتەو کتێبخانەکانی جیهاندا پارێزراون، زیاتر لە سەدو بیست و چوار هەزار هونەکاری لە شاری ئیستانبوڵدا هەیەو لەمیسرو تونس و مەغریب و هیندستان و ئێران و زەربەی وڵاتانی تری جیهانیشدا داندراون. هەتا ئێستا زیاتر جێگەی بایەخن(ئایسیسکۆ) هەوڵدانی گرنگی زۆر دەزگای نیشتمانی و نێودەوڵەتی و ڕەکخراوی جیهانی ئیسلامی و یونسکۆیە بۆ پاراستنی هەمو هونەکاریەکان.
ئەم هونەرەیش جیاواز لەهونەرەکانی تر، لای هونەرمەندانی ئیسلام زۆر پێشکەوت و داهێنانیان لەسەر کرد، لەرێی رازاندنەوەی ڕەنگی ئاڵتونی و ڕەنگەکانی ترو جوانی و قەشەنگی ئەم هونەکاریەیان گەشە

پەدا بە وەتانی تر گوازرایەوە. یەکەم جاریش خەلیفەی موسەمانان(المستنصر بالله)لە سالی 302_366 نوێنەری خۆی ناردووە بۆ رۆژهەلات بۆ کێنی پەویستی ئیم هونەرو کەمکێشی بۆ نوسەرانی ئیم هونەرە کردەتوە. هەمو هونەکاران و وێنەگران و نوسەرانی گرتەتوەو چالاکی و گۆشیکی گورێان دەست پێکردووە.
سەرەتایش هونەکاریێکان زیاتر لە زەخرەفەو یەکی نەخشکیشانی جیاواز لە زەخرەفەی رووکی و نوسراوێی ئەندازیاری منمنمات و وێنەو شیوازی تر دەستی پێکردووە. بەدەست لەسەر کاغەز یان گڵای زەل یان لاپەڕەو سیرامیک و شوشەو منمنمات ەوە دروست کراوە.
لەکەندا دیاریکردنی مانای هونەکاری لەتەنەکاندا یان شوەکاندا هونەگری ئەوە بون واتای هونەکاری نزیک دەبوەوە لەو واتایانەی ئاسانن .
بەڵام لەچەرخی نویدا هونەکاری لە دەرفەتی هونەریدا دیاری دەکرێت، لەرەنگەکانی تەڵایی وەک زەتی و تامبراو ئەکریلیک و کەمی تواوەو فرمسک و رەنە پێکهاتەییەکان . زیاتر فێچەی رەنگ کردن و چەقەو سکب و پڕ بەکار دەهێنرێن.
هونەری هونەکاری الرسومات دەستواژەیەک بو بە خزمەت گەیاندن بەهونەری شوەکاری، لە چەرخی نزدەدا وەک هونەرێکی سەربەخۆ ناسرا، وەک بەشکی بنەڕەتی تابلۆ دادەنرێت، لە رەنگە ئاویەکان و هەمو شوەکانی باستیل و یان قەڵەمدانی مۆم بن.
وشەی وێنەگرتن التەویر واتایەکی دیاریکراو فراوانی هەیە، بەگشتی هەنانی وێنەی فیکریە لە هەکارە دروست کراوەکانەوە، دیسان وێنە واتایەکی فراوانتر دیاری دەکات، بەگشتی هەنانەکی ئامرز ئەگەر دروست کراو یان سروشتی یان خەیاڵ کراوبێت، وێنەی زیهنی بن یان وێنەی خەیاڵی یان مەجازی بن، وێنەگرتنی ئەو خەیاڵ کردنەیە بۆ ئیدای وێنەگرتنی فۆتۆگرافی، کامێرا وێنەیەکی فیکری یان جوڵاو وێنە دەگرێت لەیی قیدیەو دەبێت. وشەی وێنە بەوشەی فۆتۆگرافییەوە دەلکێت شوەی وێنەکە دیاری دەکات.
هونەری هونەکاری لەناواخنی ئیم فەرهەنگەوە لەماوەی هونەریەوە خراوەتە سەر هونەری تەشکیلییەوەو واتای فەرهەنگی بە هونەکاری (الرسم)ناونراوە. هونەکاری بەبەکارهێنانی پێکەوە لکاندن و پێکهاتەیی الفسیفساء(مۆزاییک رەنگاڵەیی) و کەلاج و شوشەیی المعشق، بەڵام هونەکاری لە زەمانی جەماوەیەکی زیادەییە لەدیاریکردنی ئەرکی جیماوەکە و لەسەرتەختەکان ناو دەنرێن بەلابردنی جەماوەر دەست نوسەکە بەبەکارهێنانی فۆزا.

عوسمان ئەحمەد قادر کییە؟

کاراکتەری کارەساتە سەختەکانی ئەنفال و تاریکی ئەو رۆژگارانەیە لە شێوەی تەوانەوەی رۆح و جەستەدا بە دوربینەکەی تالێکسی ئەفسانەییەوە چاوی لەو وێنە ترسناکانەدا بوو زرە پێش و ستونی ئەتەمبێلە سەربازییەکان بۆزبەری چەک منداڵ و ژن و ساواو شیرە خۆرەو پیرو لاویان دەپچاییەوەو راپێچیان دەکردن بۆ ناو زیلی سەربازی، ئەو وێنانە هەر لە روانیندا نین کاتێک تەکنۆ دەبن بە چیرۆک و ڕۆمان و ئەپیراو موزیکی جۆراو جۆر لەوشەو رستەو هاواری ناخ و تەقینەوەی دەروندا وەک بورکانێک لەو چرکەساتانەی بیرەو مەرگ دەبڕێن، ئەو فیلمە ترسناکانەی ڕووی ئەو ڕبوارانەی مەرگ بون لە فیلمەکاندا جیگەیان نابێتەوە، چۆن شێواو و مراد خانی و جلی ژنانەی کوردەواری بە تەکنۆی گەردەلولی تەپو تۆزی ئەو سوپا بە شومارەوە بەاو دەبونەوەو تەکدانی گوندو خانوبەرەو ڕزو باخ و هەمو شوێنەوارو پاشماوەیەک دەسوتێندران و هەزاران سڤیل دەکرانە خۆراکی زیندویی تاریک ترین زەمەن و بون بە فۆسڵکی سروشتی و سروشیان دەدا بە بینەران.

ئەم وێنەو فیلمە سینەمایانە لە شێوەکانی بونەوە دۆن تەکنۆی هەست و نەست دەبن ، کە دەتوانێت جارێکی تر وێنایان بکاتەوە؟

ئەوە ئەو دەفتەرە ونەی مەڕووە، (عوسمان ئەحمەد قادر) لە بەری کامیرا و هەمو هەکارەکانی میدیا بو بەدەریالوشی ئەو فیلم و وێنانە. هەمژینی کیمیاوی و بۆنی باروت و ئاسن و فیشەک و خوێن و عارەق و شەونخونی ڕۆژانی مەرگەسات بون بەهەوێن و خامەی خاوی واقیعی و روانین و هەست و نەستی بوونەوەرێکی ئەنفال مەمیا ببو. وەک وێنەی کەتایی بون تابلۆی مەرگەساتیان کیشاوە وەک چاودیری هەمو رووداوەکان لەگەڵ ئەو پەڵە پیشمەرگە گیانبازانەدا گەڕاوەو وێنەی ڕەحی ئەو مەرگەساتیان بەچاو گرتووەو لە ڕەحدا شەردویانەتەوە بە وێنەو فیلمی تراژیدی جینەسایدی سەدەی بیست و یەک. سەرتاپای سکێچ و کانڤاس و کارتۆن و ماتریالەکانی تریان داگیر کردووەو ژینگە بەتە فۆسڵکی شویندراو هەوڵی زیندوبونەوەی ئەو جەستە بە گیانیانە دەدات چۆن زیندە بەچاڵ کران؟

هونەرمەند پێشمەرگەیەکی بە چەک بووە.

ئەو وێنانەبون بەمیای کارەساتەکان و کامەرایەکی خەکردیان دروست کرد لە روانینی و نیگای هونەرمەند لەتافی لاویدا بووە بەکامەرا.

ئەو ڕۆژانە هونەرمەند پێشمەرگەیەکی بە چەک بووە، لە مەبەندی ڕەکخستنی یەکی سلێمانی، وەک موروێکی ئاوداری چاخەکان ویستوێتی ڕێشباو گەردەلولکی گەردونی هەبکات و ئەو ڕژەمە دیکتاتۆرە بوخەنەت، ڕۆژانە بەفرمێسک چاوی شتووەو گریەو هاواری لەناخیدا کردەتە بورکان و بەیاری داوە ئەو فیلمانە وێنا بکاتەوەو بە

جیهانیان بناسنێت.
بۆ هیوایەوە لە قەندیلەوە بۆ بەشی راگەیاندن دەگوازرێتەوە لە سەقز لەگەڵ هونەرمەندان و نوسەرانی تری وەک(ڕەمزی قوتبەدین) و(ڕێبوار خالید)و(ڕێبوار سەعید)دەست بە کاری ئەدەبی و هونەری دەکەن. وەک کارمەند لە گەڤاری ڕەنگاڕەنگ و کەلتوور لە بەشە ئەلبومەکانیان هاوکاری بەاودەکاتەوە. لە شاری سەقزیش بەماموستای هونەر دامەزراوە، بۆ هەیەوە ناسنامەی بە دروست کراوەو توانیوێتی بە هەموشارەکان بڵێت و چالاکی بکات و پەیوەندی بگەڵڕیپەکان و دام و دەزگاکا هونەریپەکانەوە بکات. بیرۆکەی دیکەمینتاری لەسەر کەمپی منداڵانی هەڵەبجە لە زەوە نزیک سەقز دەکاتەوە. لە تارانیش پێشانگایەکی تایبەت بە منداڵانی هەڵەبجە دەکاتەوەو هونەرمەند(عەباس عەبدولڕەزاق) وێنەی پێشانگاکە دەگرێت، ئەم قیدیۆیە دەبێت شوناسکی گرنگ بە کورد، لەگەڵ بەاودەبتەوەو زەر کاریگەری دەبێت، دوای سالانکی زەر دواجار پرۆفیسەر زیلان فەرەنسی پەیوەندی بە هونەرمەند(عوسمان قادر)ەوە بەمبەستی دانانی کتێبێک لەسەر گەڵانەوەی جەنگ لەچاوی منداڵانەوەکاریگەری جەنگ لەسەر منداڵ لە سەد سالی رابردودا.

لەو کاتەیشدا ئەرانیش لە ڕێی کاک(حسەن سنجاری) نوێنەری یەکێتی لە تاران دانیشتنیان لەگەڵ کردووە لەسەر ئەوەی بەهەی کیمیا بارانی هەڵەبجەوە رژەمی سەدام بە چەواشەکردنی رای جیهانی دەیەوێت حکومەتی ئەرانی پێ تاوانبار بکات و بەم کارە هونەریانەی هونەرمەندانی کورد ئەو دەستواژەیە سفر دەبتەوەو جیهان دەزانێت تاوانباری سەرکی رژەمی عەراقە.
بۆ مەبەستیش وێنەو تابلۆ هەڵکاریەکانیان بەملوێنانی لە چاپ بکرێت و ژەر نوسی بە زمانی ئینگلیزی لەسەر چاپ بکەن و لە ڕەگەی قونسوڵ گەریپەکانیانەوە بە جیهاندا بڵاو بکرێنەوەو پەیمانیشیان دەدەنێ هاوکاریان بکەن هەتا بچنە وڵاتانی ئەوروپی.
ئەمیش دەرفەتێک بە ئەم هونەرمەندانە دەکاتەوە، هەتا دواتر بەهەی ئەوەی هاوەڵکانی فەرەنسا هەڵەبژێن و ئەمیش سوید، بەهەی شانسەوە ئەوان فیزە وەردەگرن و ئەم دەمێنتەوە.

کاک(ڕێبوار سەعید) و (ماموستا نازم) و (ڕەمزی قوتبەدین)و(ئەبو شەهاب)دەگەنە پاریس.
ڕێبوار سەعید و ڕەمزی قوتبەدین پێشانگا دەکەنەوە بەئامادەبوونی بەرپرز(مام جەلال) و (فرانسە مێتەران)، بەرپرز (مام جەلال) پرسیاری لێکردون عوسمان بەچی نەهاتووە؟ کاتێک هەکارەکەی زانیوە پەیوەندی

پەوەکردووە بچێتە سوریا.
بڕیارە سوریا دەچێت لەدیمەشق چاوی بە مام جەلال دەکەوێت و لە ڕێی ناوەندی ڕۆشنبیری کوتەوە لەهوتێل شیراتۆن پێشانگایان بە دەکاتەوە بە کەرەستەک هونەرمەند و زیاتریش زەربەی کارەکان هی ئەو بوون. لەگەڵ ئەوەیشدا تابلۆی هاوکانی شاخ و ئاوارەیی ئەرانیشی نمایشت کردووە. بەرێز مام جەلال وەک هەمیشە پشتیوانی بووە، لەو کاتەیشدا نوێنەری یەکێتی ئاگادار دەکات بۆپەلە کاری بەبکەن هەتا بچێتە لەندەن.

هەکاریبەکانی لە مزەخانەی بەریتانیا دادەنرێن.
دوای ئەوە لەلەندەنی پایتەختی بەریتانیا نیشتەجێ دەبێت و لە ڕگەی تابلۆکانیەوە دەناسرێت و لەپێشانگایەکی تایبەت بە مۆزەی ئەوروپی لەسەر جەنگ بەشداری دەکات و هەوەدەدات کارە هونەریبەکانی بچنە بواری توژینەوەو ئەکادیمیەوە و دەست بە خوێندنی ماستەر دەکات بەناونیشانی (یادەوەریبەکانی خەم لە جەنگدا) دەتوانێت ڕەچەکی خۆی لە هەکاریدا بدۆزێتەوە. هەتا تابلۆکەی لە ژووری(ولیم تێرنەر) هونەرمەندی بەناوبانگی بەریتانی و جیهان دادەنرێت. لەمزەخانەی بەریتانیا تابلۆکانی دادەنرێت ودەچێتە قەناغێکی نوێوە لە هونەری هەکاری. پاش ماوەیەک هەوالی پەدەدەن لە مزەخانەی(جەنگی ئیمپریالی بەریتانی) لەگەڵ دو گەلەری تردا بایەخیان پێداوەو دانراوە.
دوای ئەوە زەریان هانداوە لەیادەوەری خۆی دەربچێت بە یادەوەری نیشتمان، بەو مەبەستەوە دەست بە دیکەمێنت کردنی قوربانیبەکانی ئەنفال دەکات، ئەوانەی لە نوگرە سەلمان رزگاریان بووە، لەماوەی پێنج ساڵدا تەزی دکتەراکەی تەواو دەکات بەناونیشانی(دەکمێنتکردنی یادەوەریبەکانی ئەنفال بەهەکاری) بە زیندوکردنەوەی یادەوەری پانزە کەسی رزگاربوی ئەنفال.
وێناکردنی ئازارو زوڵم.
لەزانکۆی پر برس لە ئۆسترالیا ڕێزلێنان و بەوانامەی باشترین هونەرمەندی وەرگرتووە کاری کردبێت لەسەر وێنا کردنی ئازار و زوڵم و ستەمدیدە لە جەنگدا.
لەدوای پانزە ساڵ گەڕانەوەی لە بەریتانیاوە بەو هیوایەی خەونی بیست و سێ ساڵ ژیانی دەربەدەری سەنتەرکی ڕۆشنبیری بکاتەوە ببێتە جێگەی وتوژو نیشاندانی کارەسات و جینۆساید و ئەنفالکانی گەلکی ژێر دەستە. پەیامێک لە ڕێی هەکانەوە گەڕانەوەی چیرکی مرۆڤساتکان و زیندوکردنەوەی بەهای جوانی لەفەرهەنگی سەردەمیانەی وێنەی هونەریدا، لەم ستۆدیۆ گەلەریدا نیشان

بداتەوە. هەتا لە روی مژویەوە بمێنتەوە بە نەوکانی ئایندە. مەبەندی کوردەلەژی بکاتە ناوەندێک نەهامەتییەکانی گەلی کورد بخاتە بەردەمی جیهان، وەک ئەو پڕۆژە تایبەتیانەی لە بەیک گەیشتنی کەلتورەکان لەگەڵ هونەرمەندانی جیهانیدا بە هاوبەشی ئەنجامیان داوە. هەمو ئەو هەوڵانە لای کەسانی ڕەشنبیری ڕەسمی و لایەنی پەیوەندیدارەوە بووە بەخەونی زەو بەناچاری خەی ئەم پڕۆژەیەی کردەوە.
ئەم هەڵکاریانە وێنە تەعبیریەکی هەستیارن لەهەموو زەمەن و گەانێکی هونەریدا نوێن، لەگەڵ هەست و سۆزو ناخ و بیرکردنەوەی خەڵکەکەدا دەبنە تازە لەدایک بویەک، دەبنە زمانی وەرگەانی خۆن و هیواو ئازارو ژانی مرۆقایەتی بەبە جیاوازی، پێکهاتەی تیشکی فیزیایی و تورەکەی گەردونی شتنەوەی فەتەی هەزاران هەزار وێنەی تەڵەکسی جەستەیی ئەو مرۆقانەیە پێکەوە لەساتەکدا زیندە بەچاە کران، لەوێنەیەکەوە گەکانێکی گەردونی دەردەخات، لەفەزای ناشیوەیی ڕوانینەوە کەراونتەوە بەهەکاری و لەم ژورەدا بە واقیعی وێنەییەوە جارێکی تر بەئاماژەو نیشانەو ئیقونەی زەمانی سفرەوە دوا فیلمی جیهان تەواو دەکەن.
لەڕژنامەی کوردستانی نوێ پاشکەی ئەدەب و هونەر ژمارە1275 لە25/5/2023 و ژمارە(8931)لە1/6/2023=ا بەاوبەتەوە.

ناوی کتێب: درەختی مەرگ.. نوسینی: سەاح جەلال عەبدوڵا

بابەت: شانانامە
دیزاین: بەرگ و کاری هونەری: سەرکەوت پێنجوێنی
ساەی چاپ: 2023سلێمانی
چاپخانەی جارانی سلێمانی
نرخ: 2000 دینارێ
چاپ : چاپی یەکەم
لە بەردەوبەردەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان ژمارەی سپاردنی(997) 10/5/ 2023ی پێدراوە ..

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

SalahJalal_DraxtDownload

کرێکارانی مەعریفە و شۆشی سپی.. سەلاح جەلال

دەبێت چۆن بڕوانینە ئاست و پێوەندی و روانین و بیرکردنەوو بونمان؟ لەچی هەڵکەوە بچینە ناو زەریای بیرو گومان و پرسیارەوە؟ چۆن زەمانی بەدەنگی بە دایەلەژو کرانەوو خۆدزینەوو لەکدانەوو گۆڕانکاری ببین؟ لەدەستکەوتی مادی بە بیرکردنەوو بەدواداچون و کۆشش و گونجاندن و ئاوگۆو وەرگرتن و پێوەندێتی وهاوچەرخێتی..تاد بچین.

مامۆستای رەشنبیری بەرزکردنەوەی دروشم نیە، بەڵکو پڕۆژەی رەشنبیریە، بەردەوام پێویستی بە هەشی مێژویی و زانستی هەیە، وەک ئەوەی (یەقتین) ئاماژە دەکات بە مامۆستاکردنیان لەگەڵ مارکسیەتدا پڕۆژەیەکی مەعریفیە بە گۆڕانی کۆمەڵایەتی بەبێ هەشی مێژویی بووە، هەروەها پەیخشین لەگەڵ بونیادیەتدا بەبێ هەشی زانستی بووە.

ئەمش دەمانخاتە تەڵەی زمان و بیرو گومان و پرسیارەوە، لەچی گۆڕاوەکداین و لەکوێوە دەست پێبکەین؟ ئایا چۆن بڕوانینە ئامادەیی مەبەست و کردارەکانی زمان و ڕەوتی ئاوگۆی ڕەمزی و بوعدی بەئاوکردنەوە بە ئامانجی زمانی بەکارهاتو؟ چۆن بەسەراچونەوو گشتگیری کردنی ئاست و قوناغی بەسەراچو بخوێنینەوو بەراورد لەگەڵ ئیستادا بکەین بە ئایندەو لەم سەردەمە جەنجاڵدا چاو بکەینەوە بە بەرهەمهێنان و خۆگونجاندن و جیاکاری؟ لەکاتێکدا پێویستە لەگەڵ گۆڕانکاریەکاندا بگونجێین، ئەویش پێوەندیەکان و تەڵەی زانیاریەکانە، چۆن بچینە ناو جیهانی ژمارییەوە؟

(ئەمە دەستمان بەوکردووە بچینە ناو جیهانی ژمارییەوە، بەڵام هەڵگری زیهنیەتی پێش ژمارێین؟ ل16(1)

ئەمش پێویستی بە نەوە بونەوو داشتنەوە هەیە لە نوسینەوەی کوردیدا، گەورەترین کێشەیش زمانی کرمانجی سەرو خواروە، تائێستا دایەلەژیکی لەسەر نەکراوە، لەیەکگرتنەوەی یان جیاکاری؟ لەڕاڤەو پێنکاری و ڕەخنەستنەوو داشتنەوەی سەرلەنوێی زمان و ئەدەب؟

(یەقتین) ئەم چونە ناو سەردەمی ژمارەییە لە رێگەی دەقی پەیوەندیدارو بەمیتەدکردنی پەیوەندیداری دەقی دەبینتەوە، نوسینەوەی نوسینەوەی عەرەبیە بە نوسبونەوە لە بناغەی زمان لە نەحو، سەرف، ئیملاء نیشانەکانی ژمارەیی و پاوانکردن و رێکخستنەکی پێکهاتەیی و دەلالی دەق:
(ئەو پرسیارانەی دەمانبات بە چونە ناو ئەم جۆرە گفتوگۆیەوە بە تایبەتکردنەوەی روانین و بیرکردنەوە، لەم جۆرانەیە: چۆن لە چاخێکەماندا بژین؟چۆن لەتوانامانداە دەبێت ژمارەیی بیر بکەینەوە؟چۆن توانامان دەبێت بەژمارەیی بنوسین؟ چۆن لە توانامانداە دەبێت بەژمارەیی بخوێنینەوە. ئایا رێگاکانی بیرکردنەوەو نوسین لە نەبونی ژمارەیی و ناوەندە کارکەرەکانەوە مێتەدمانکردووە، ئەوە خەیاتی لەسەرمانە لە ئامادەبونیدا کاری لەسەر بکەینەوە؟ل۷1)(2).
ئەمەش کردنەوەی پانتاییەکە لە روانین و بیرو فەزادا، بە خوێندنەوەی ئێستاو خۆئامادەکردن لە بەشداری ژمارەییدا، ئەرکێکی گرانەو لەسەر رێشنبیرێکی رادیکالی دادەمەزرێت، پێویستە بەهێشی نوێو، حەزو ئامانج و ئەندێشەی گەشەکردنی ئێستا هەبگیرێت و کەشێک بکرێتەوە بیری نوێی تیادا لەدایک ببێت، جیاوازیەکانی خوێندنەوەو بەراوردکردنە لە بواری میتودلۆژیادا، لای (ریجیس دەبریە)، هەمو میدیاو دامەزراوو کەناڵ و پێگە رێشنبیرێکان دەگرێتەوە، بایەخدانی لە پەیوەندی نێوان واقیع و ناوچەکانی واقیعدا بو، ناونانیشی بە شێوەشی ئەلکترۆنیەکان، (زەمەنی بیستراوو بینراو)ە، چەند زاراوەیەکی تریش بەکارهاتووە(ئەدەبی ئەلکترۆنی و دەقی پەیوەندیدارو ئەدەبی داسەپاوو سیبرالادب) لە دوای هەمو دەستکەوتە زانیاریەکانی ئێستاوە.
لای (غرامش)یش شیکردنەوەی کەلەپایەتی بە رێشنبیر مرۆڤێکە کەلەک ئەرک بە کەلە بەدەست دەهێنێت وەک:
پیشەی نوێ و بەژاری، پیشەی کاری ئەکادیمی و شیکارەوەی بواری کەمبیوتەرو پارێزاری تایبەتمەند بە بواری وەرزش و دام ودەزگای راگەیاندن و راوێژکاری دامەزراوەیی و پسپۆڕی سیاسی و راوێژکاری میری و نوسەری بازرگانی تایبەت. بە گشتیش رۆڵی کرێکاران لە بواری رێژنامەی جەماوەری هاوچەرخدا).
بەم جۆرەیش رۆڵی رێشنبیر جیادەکاتەوە، لە تەقلیدیەوە بە رێشنبیری ئەندامەتی، ئەوان وتراوێکان دەخوێنەوە لەنوێیەکەوە بەنوێیەکی تر، ئەندامیش راستەوخۆ پابەندن بە چینەکان یان بە دامەزراوە بازرگانیەکانەوە لە بوارەکانی رێکخەری کارەکانی سەرمایەداری، لەلای خۆیەوە تەقنیەی پیشەسازی دادەهێنێت، هەروەها تایبەتمەندی لە

ئابووری سیاسی و، بەرپرسانی دامەزراندنی رۆشنبیری نوێ، یان سیستەمی یاسایی نوێ … هەرکەس ئەمرۆ لە هەر پانتاییەکدا کاربکات، پابەند بێت بە بەرهەمهێنانی مەعریفە یان بەهاوبوونەوەی هەمو ئەوشتانەی ناودەبرێن بە پیشەسازی مەعریفەوە ئەوانەی پەیوەندیان بە بەرهەمهێنانی مادیەوە هەیە، کارکەری بەواری بەرهەمهێنانی مەعریفەن).(بروانە تورالمپقف/ئیدواردسعید) لای(عەلی حەرب)یش بەهەبژاردەی رۆشنبیری ناویان دەبات، خوێندنەوەی بەرهاتویان هەیەو بەر لە هەمو شتێک کێشیان لەگەڵ خەیان و فیکری خەیاندا هەیە، بەبیرکەیان ئەمەو جیهان دەگۆڕن بە زۆیەکی نوێ:
(خوێنەرێکە، روداو دەخوێنێتەوەو قەیران دەستنیشان دەکات بە وردگرتن یان بە کێشەیەکی هزری یان ئامازێکی چەمکیانە.ل27)(3).
دواتر لەگەڵ رەخنەی رۆشنبیری تەکنیکی و کرێکارانی مەعریفەدا شیکاریان دەکات، ئاماژە بە چونێتی نەو سەردەمی بە جیهانی بون و نەوبوونەوەی جەراو جۆرەکان دەکات، نێک وەک ئەوەی رەخنەی هەبژاردە نامابەت، بەڵکو توانای دیکە دەخوێقێنێت بە بونیاتنانی سیستەمی نوێی بەیەکگەیاندن و جیاکردنەوە، گەیشتنەوەو شێوازێکی نوێ لە نوان مرۆڤدا بەرجەستە دەکات.
رەخنەگرتن لە رۆشنبیری دەستە بژێر و ئەندامەتی ئەوە ناگەیەنێت، بەڵکو ئەتەرناتیفە بریتیە لە رۆشنبیری تەکنیکی دابەاو لە نەو بازنەی پسپۆریەکی خەیدا ل210)(4)
ئەمەش بانگەشەکردنی نوسەرانی نوێیە بە کێشەی نەوەی داهاتو، کار لەسەر دامەزراندنی بەهایەکی نوێ بکەن، هەڵدەستێت لەسەر پەیوەندیداری و کارلێکەر ناوەرێکی ژمارەیی و نەوەندەتی کارلێککراوە. فەزای تەو دەقی پەیوەندیدار کێشکی مەعریفی و بونیەیەکی نوێ پێکدەهێنن، لەنەوان دەقی ئەدەبی و سەرچاوەی زانیاری و ئەدەبی ژمارەییدا، لە رێگەی بەدەستکەوتنی زانینکان و کارپێکردنیانەوە بەرجەستە دەبێت.
(دەقی ئەدەبی دەقی پەیوەندیدارە لەسەر پەیوەندیداری دەقی بەو پێەی رەوتێکە لە رەوتکانی کارلێکەر ببێتە دەروازەیێک بە نوبوونەوەی بیری رەخنەیی عەرەبی ل37)(5)
بەمشوەیەش فەزای پەیوەندیکان بە جۆرێک فراوان بووە، تەنیا نابەسترێتەوە بە رۆشنبیری هەبژاردەو رۆژنامەنوس و نوسەرو سیاسی، زۆر بانگەشەی کەتایی رۆشنبیری هەبژاردە دەکەن، ئەمەش کەمێ خەی لە پەیوەندی هاوبەشدایەو ئامادەکاری و بونی خەی هەیە لەڕەی تەی پەیوەندیەوە، بەڵکو ئێستا رۆشنبیری تەکنیکیە هەمو پانتاییەکانی داهێنانی مەعریفە دەگرێتەوە، بەتەکنە رۆشنبیری فەیسبوک ناو دەبرێن، ئەمەش کتوپڕ چوێنەتە ناو پشکوتنکانەوە، ئێستا ئەم

ڕۆشنبیریە دەکەوێتە ناوەڕاستی جیهانەوە و جیهان بە تەنیا پێوەندیە زانستیەکان گرێ دەداتەوە، ئەمەش ئامادەکاری ئەو گۆڕانیە لەروی زانستیەوە باڵادەستن، تەکنیک کاریشیان لەدایکبوی ئەو فەزایەن، ئەمەش دەبێت سەرتایەک بە هەوڵی خۆگونجاندن بۆرجەستە بکەین.
(ئەمە داوامان لێکراوە لەگەڵ ئەم چەرخەدا خۆمان بگونجێین، بەڵام پێشبینی چونکی راستقینە بە ئەم چەرخە ناکرێت بۆبە بەدەستهێنانی ئەم خۆگونجاندنە، ل16).(6)
چۆن خۆگونجاندن بکەین وکامەیە ئامادەکاری و پێدراوو زانین و زانیاری و زانستەکان؟ چی خوێندنەوەیەکی سەرتاییمان هەیە بە هەر لقێک لە لقەکانی ژمارەیی و پێوەندیەکان؟ ڕەگ و ریشاڵیان دەچێتەوە بۆ زانستەکان، لەکاتێکدا ئەمڕۆ جیهان لە تەری تەکنەلۆژیادایە، بۆتە سەردەمی چەرکە، ئەمەش بەکاربەری تەکنەلۆژیاین، ئەمەش پرسیارە لە رابردو ئێستا لە جیاوازیەکان، چی بەدواداچونێک بۆ ئەم زانستە هەیە؟ کامەیە ڕەنگدانەوەو جیاوازی و ململانێ میدیای سەربەخۆو داهێنەر؟ لەکاتێکدا پێویستی ئێستای کورد شۆشی ریشەیی و جەراوجەڕ، ئەم پێلینکاریەش کاری کەلێژی ئاداب و ئەندازیارانی مەعریفەیە بتوانن لە بواری گشتی زانست و مەعریفەدا گونجاندن لەم بوارە پێ بایەخدا بکەن، لە ڕێی داهێنان و کەشفی نوێ و ناکۆکیەوە پێشکەوتن بدیبهێنن، نەک وەک ئەوەی لە سایەی ژمارەییدا بژین، یان ڤیسبوک بکەینەوە، لەکاتێکدا ئەم پێوەندیە جیهانیە، دەمانبەستێتەوە بە (بون)وجیهانەوە.
(ناتوانین باس لە قەناغی ژمارەیی بکەین لە بەرهەمهێنان و وەرگرتندا بۆبە هەشی ژمارەیی، وە بیرکردنەوەی ژمارەیی و روانین و فەلسەفەی ژمارەیی بشتەکان و جیهان، بۆبە بەدەستهێنانی ئەوە گوتارو گفتوگۆیەکی فەلسەفیانەو کەمایەتی و زانیاریانەیە، هەشتا بەوردی لەی نەکەاوینتەوە بە دیاریکردنی ڕەوتی ئەم هەشو ئەو بیرکردنەوەیەو ئەو فەلسەفەو روانینە. ل17)(٧).
ئایا ئەو پەرەسەندنەی دەستمان کەوتووە ڕاستقینەیە لە بیرکردنەوەو روانین و فەلسەفەوەیە؟ یان پەرەسەندنەکی دەستکەوتوگەیەنەر؟ بۆبە پێلینکاری و جیاوازی لەم قەناغەوە دەچێتە ئەو. لەکاتێکدا پێشبەکیەکی ڕاستقینە نیە مانای جیاوازی لە فیکرو روانین و شەوەو ناوەڕکدا بکات، زەربەی پێگەی ڕۆشنبیریش پاوان کراون بە کەمەکی دیاریکراو، عەقڵ و ڕۆحی ڕۆشنبیری هەبژاردەو یاخیش دەگمەنەو بۆتە کێڵەی گروپکاری و شێوەی سیاسی:
(شیکردنەوەی هزری ڕاستقینە ڕەگری لەوەی ناونانی لایەنێک بە چاک و ئەوی تر بشڕەنگەز بکرێت، لەڕاستیدا هزری بونی تاکلایەنی لە حاڵەتی گفتوگۆ لەسەر ڕۆشنبیریەکان هەتا سنورێکی زۆر گومانی

تەدەکەوێت. ل121)(8)
ئەمش نیشانەی پرۆژەیە، بیرمەند بەهزرەکەی گۆڕانکاری دەکات و لە وان و لە حیزب جیا دەبێتەوە، بە پێچەوانەوە دەستەیەکی ڕۆشنبیر لەهەمو بوارو پێگەکاندا جێگەیان گرتووەو بواری داهێنانیان بە خۆپەرستی و ڕق خنکاندووە، داهاتی ڕۆشنبیری بە کەمەکە لەحیزب و حکومەتدا هاوپشکن، خانەنشینیش نایانگرێتەوە، بۆنەتە دڕیا لوشی دەستکەوتەکان، دەبێت وەک سارتەر نیە ڕەفز بکەن؟ یان وەک باختین سیبریا هەبژێرن؟ تەنیا دەبێت نەوەی نوێ ڕەخنەی خەی دڕبخات، ئەمش لە یەکگرتنەوەی ڕۆشنبیری هەبژاردەو تەکنیک کاراندا ڕح و دە و مشکیان بەپاکژبونەوەی هەچونەکانیان بشێن و تەکنکی نوێ بکەنەوە، شەشی سپی بکات، لەگەڵ پەویستیەکانی نەوەندە نوێیەکەو مەرجەکانیدا بە بەشداریکردن لە وەرگرتن و کارکردن و خۆگونجاندن لە شەشەکانی فیکرو زانین و زانیاریەکان لە ئێستادا.
ئەمو چەندین پرسیارو گریمانەی تر لە چەنیەتی بیرکردنەوەو نوسین و بیرکردنەوەی ئەدەبی و ڕۆژنامەنوسی و سیاسی و هەبژاردنەکاندا چی جیاوازیەک دەبینین؟ یاخود هەرکەس چوون ناو فەیسبوک بەتەکنیککار دابنرێت؟ فەیس بوک مانای تاقم بەستنە بە هەرشکردن و جنێو بە داهێنەران، یان سیستەمی زانیاری و پەدراوو بەرهەمهێنانی مەعریفەو داواکاری نوێیە؟ جگە لەوەش جیاوازی ڕۆژنامەنوسی تەقلیدی و کاری تەکنیکی زۆرە، لێرەدا هەتا دواسنور فراوان دەبێتەوە:
(ئایا پەویستە لەسەر نوسینی ڕۆژنامەنوسی لە فەزای تەکاندا، بە نمونە، پەیوەست بێت بەو ڕووتەی لە پەش نوسینی ژمارەییدا زاڵبووە؟ یان لەسەری پەویستە بەرزبێتەوە بە داواکاریە نوێیەکان. بە ئەو گفتوگۆیانەی لەلای ئەمە لەسەر دەوڵەت و هەبژاردنی ژمارەیی دەخرێنە ڕو، ئایا مەشقی هەبژاردنەکان دەکەین؟ ل17(٩)
ئەمش ئەرکی ڕۆژنامەنوس دەگۆڕێت، تەکنیک کاران لە ژێر دەسەڵاتی سەرمایەداری لیبرالیدا کار دەکەن، بەمش جیاوازی دروست دەبێت. لەڕەشدا لای (یەقتین)کاری ئەدەبی لەسیانیەوە دەگوازرێتەوە بە چواری لە(نوسەر، دەق، خوێنەر)ەوە بە بەشداری کەمپیوتەر، لایەنکی بنەڕەتیە لە کرداری بەرهەمهێنان و وەرگردا.
(ناوەندەتی ژمارەیی ناوەندکی ئاستە کراوە، لەسەر کرداری وەرگرتنی دەقی زیاتر لە بەرهەمکەی دادەمەزرێنێت. ڕەی نوسەر بە پێچەوانەی وێناکراوەویە، زیاتر لەخەی ئاەزترو تەکەاوتربووە. ل ١٩٨/١٩٩(10).
ئاماژە بەگۆڕانی گوتەی مەرگی نوسەر دەکات لە نەوەندەتی ئەدەبی ژمارەییدا، پەشتر تەگەیشتنکی هەیە بەکرابو، وەک گوتەی خوێندنەوەو خوێنەر زیاتر دەلالەتی ئاشکراو قویان وەرگرتووە، ئەمە

ئەو ناگەیەنێت ڕەخنەی نوسەر لابەرێت، ڕاستە ئەرکی نوسەر گەشەپێدراوە لەو جیاوازییەوە، لەئەدەبی نوسراوو ژمارەییەوە دروست دەبێت، مانای ئەرکی نوسینی ئەدەبی و فیکرو داهێنان بەبایەخ نیە، بەڵکو فراوانتر دەبێتەوە بۆ ئەوەی لە کونی دەرزیەکەوە بۆ جیهان پەخش ببێت، جیاوازیش ئەوەیە ئەوانەی بەکاربەری ژمارەیی خوازراوەن بۆ پاشخان و هەشی زانستی و گونجاندن، ئەرکی ڕاستەقینەیان داواکردنی سەربەستی تاک و دەسەڵاتی لامەرکەزی و ئابووری تەکنەلۆژیامان نیە نابینە کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵیشمان نیە نابینە کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵی، بۆ هەی نەبوونی زانستکان و فەلسەفەیشەوە دوورین لەوەی گەیشتبێتینە زەمانی سفر، ئەمەش بۆ مانایەی دەشێت پرسیار بکەین، بۆچی بۆ شەوێ دواکەوتوین؟ ئەنجامی بەشداری نەکردنە لە شۆڕشە باکانی جیهان، وەک (فەیسەل دەراج)ئاماژەی پێدەکات، بەشداری شۆڕشی پیشەسازی و بەرژوازی و شۆڕشە باکانی جیهان وگەشانە فیکری و ڕەشنبیریکانیان نەکردووە بەمەش عەرەب بەکەم ئەندام دەزانێت.

جاران پرسیارمان لەسەر قەناغی چینایەتی و شۆڕش و جیابونەوە، هەکاری گرنگی یەکنەگرتنەوەو پچڕان بە هەی نەبونی بازاڕی ئابووری هاوبەش و ڕەکنەخستنەوە ژیرخانی ئابووری دانەمەزراوە، بەم هەیش سەرخانێکی پتەومان نیە، بتوانرێت گەشانکانی لەسەر بکرێت..بەو هەیەی کوردستان بەهەی نەبونی دەسەڵاتێکی سەربەخۆە، هەتا ئێستا بازاڕێکی هاوبەشی نیەو نەیتوانیوە سیستەمی ئابووری دابەڕێت، ئێستاش ئابووری بەکەمپیوتەرکردن و بەزانست کردنە، ئەرکێکی قورسە، وەک زانست و بازاڕ لەبواری ئابوریەوە زەلیلین، ئیتر چۆن و لە کوێوە پرسیار لەسەر سەرخانی کۆمەڵگا بکەین؟ پێویستە کارکردنێکی ورد بکرێت لەسەر سیستەمی ئابووری جیهانی گونجاندن بکرێت، وەک (عەلی حەرب)لە دیکارت دەڕوانم(من بیر دەکەمەوە کەواتە من هەم)ئەمەی بە ئەوروپاییەک نەگوتووە بەڵکو کۆشکی بە بیرکردنەوە، بەیە بیری بیریاری هەمو نەتەوەیەک پابەندە بە منیشەوە، ئەمەش دیسانەوە بەکاری داهێنرانە دەکرێت، ریشەکانی زانست و فەلسەفە بەهەشی زانستی و مەژویەوە لەناو پانتاییەکانماندا دابەزرێنین، ئەمەش کاری لقەکانی زانکۆ کەسەکانی فیکرو داهێنانە، خوێندنەوەی بەرهەمهێن بکەن، خە عەرەب و فارس و تورکیش لەروی مەعریفەی زانستی فەلسەفەوە وەک ئەمەن، لە کەلتورو خوێندنەوەو هەشی خۆگونجاندن و کارکردنەوە جیاوازیان هەیە. ئەو هەڕەیشەی ئەمە لە ڕابردو جیادەکاتەوە؟ بەرامبەر بەخستنە ڕوو جیاوازی و پەدراوەکان لە هەشی مەژویی و زانستیدا پرسیارە لە فەزای ڕەشنبیری: چی کۆشک بە

فیکرو روانینە جیاوازەکان دروست بووە؟ چی خوێندنەوەیەک بە مەعریفە باوو خوازراوەکان کراوە؟ یاخود ڕووەوی ئەپزسیونی حیزبی چیە؟ ئەویش هەمان تراژیدیا دوبارە دەکاتەوە، پەیوستە کاری ڕەکخراوەیی مەدەنی بکات و سیستەمێک دابڕێژێت، خەڵکێ گشتیەکەش لەگەڵ پەدراوو دەستکەوت و ئامانج و بەرهەمهاتووەکاندا یەکسان بکاتەوە، دامەزراندنی َتەی پەیوەندییە بچینی ڕشنبیری نوێوە لەسەر ئاستی بەرهەمهێنان و گەڵانکاری ڕاستقینە، ئەرکی شەشی سپیە، کارکردنە لە تەی پەیوەندیکانەوە، تەکنیکی و جەماوەری، کارکردن لەبواری بەرهەمهێنانی مەعریفە، سیستەمی دیموکراسی ئەو ڕەی جارانی نەما لە بەردەم فەزای ژمارییەدا، پەویستی بە ئامادەبون هەیە، هەمیشە من و تەو ئەوان ئامادەین روبەڕوی یەکتری دەبینەوە، ئەمە سیستەمێکی نوێی لە گەڵانکاریەکاندا هێنایە کایە، ڕەی کرێکارانی مەعریفەی کردە جاڵجاڵکەی تەونەکانی بون، لەڕ هەزاران ئامادەن، لە یەک کاتدا هەمومان سیستەمێک دادەهێنین، ئەمانەش لەو کارکردنانەوە دەدەزرێنەوە دەمانباتەوە بە ناو فەزای ڕشنبیری، چەن شەوازی ئاستێک لە ئاستێکی تر جیادەکرێتەوە، لەپچەانی شیرازەی نێتەویی و چینایەتی ڕشنبیر ئەستا بەتە چینێکی جگرەوەو بانادەست، هەتا بەرز بونەوەی ئاست و جیابونەوە لە پەشوو بە مانای شەش لە هەمو بوارەکاندا خاوەنی جیابونەوەیەکی مێتادی و فیکری نیە، پەویستە بە بەرهەمە فیکریەکان جیابکرێنەوە.
لەڕدا لە زانکەکانەوە ئەو تەی بکەینەوە، ئاسەی دەرچوانی زانکە تا چەندە لە پانتایی و هەی جیاوازەکاندا کاریان کردووە؟ کامەیە بەکەمپیوتەرکردنی ئابوریەکان و بە ژمارەکردنی نوسراوەکانی ئەدەبی و هونەری و ڕشنبیری، یاخود ئەو ریشەو خوێندنەوانەی لەبواری زانستەکان و فەلسەفدا کرابێت؟ ئەی کەواتە کامەیە هەشی مێژویی و مەعریفی؟ چەن بچینە ژمارییەوە؟ لەکاتێکدا ئامارو ڕەکخستنی ژمارەیی کاری کەلیژی ئادابە، چەن بیرکردنەوەو روانین و خوێندنەوەمان بەژمارەیی بکەین؟ چەن دەقەکانی ئەدەبی کوردی بەژمارەیی دەکرێن؟ ئەدەب لە سەدەی ژمارییەدا دەبێتە دوان، ئەوەی کێن نوسراوەو ئەوی تر ژمارەیی نوێیە(سەعید یەقتین) ڕاڤەی هەمو ئەو دەقانەی کەلتوری عەرەبی دەکات، ئەوانەی دەست خەتن لەکەینەوەیان دەوێت جگە لە قورئانی پیرۆز، هەمو مەرجەکانی تیایە بچێتە ژمارییەوە، ئەمش لە چوار بشدا شیدەکاتەوە،
(ا. وشە)لە وردبینی وێنەی وشەکان(ئیملا)و دانانی خاڵ لەسەر پیتەکان، خاڵبەندی، پەنابردن بە شەوەی شیتەکردنەوە.
(ب. ڕستە)وەستان، دانانی نیشانە لێنوان ئایەتەکاندا.
(ج.گوتار)، دیاریکردنی نیشانە لێنوان سورەتەکاندا، دیاریکردنی

ئایەتەکان (د. دق) رەکخستنی ئایەتەکان و جیاکردنەوەیان بە ئەحزاب و بەشەکان، ئەمانەش کرداری بیناکردنن کاردەکەن بە گواستنەوەی دق لە تەلارسازی شفویەوە بە کرداری نوسراویی.(بڕوانە/ النە المترابگ/ل114=110
ئەم ئامادەکاریەی ئەستا بە ئایندە پەیوستی بە ڕاڤەی تەواو هەیە، کاری زانکۆ کەسکانی فیکرە، دەبێت چەن باس لە ژمارەیی بکەین؟ لە کاتەکدا بەرهەمهێنانی مەعریفە کارکردنە لەسەر پەدراوو پگەیشتو نامۆ کارکانی ناو پانتاییەکانی مێژویی و زانستی بە شۆیەکی گشتگیر، ئەی کەواتە چەن لە رابردو جیادەبینەوە؟ دایەلەژمان لەگەڵ نەوەی ئایندەدا چییە؟ ئەی نامەکانی ماستەرو دکتۆرا؟ ئەمە جگەی هیچ مشتومڕەک نیە، دەبو ببونایە بە خاڵی وەرچەرخان و خستنە سەرو جیاکاری گەورە، مانای چیە نامەکان بەاوناببنەوە؟ دەکرێت خوێندنی باڵا، وەک هەنگاوی باشی ناوە کۆشکی پشبەکە بە ئەوانە بکاتەوە، بەوانامەیان نیەو تەوژینەوەی بەربەاویان هەیەو دەتوانن لەپانتاییەکدا جیاوازیەک بخوڤقێنن، لە کاتەکدا بەشاییەکانمان ئەوێندە زەرن لە ئاستی زانستەکان و فەلسەفەوە نگەیشتوینەتە زەمانی سفر. کەواتە چەن بڕەو ژمارەیی بچین؟ ئەمەو دیەها پرسیاری تر لە تەکدا پیشان دەدات تەنیا پەویستە بگەینەوە بە خاڵی سەرەتا.
ئەستا بەهەی جیهانگیری و پەیوەندیەکانەوە کرانەوەیەکی گەورە هەیەو ئەو داخراویەی پەیوەندیەکان نەماوە، بەهەی باری جوگرافی و دوری لەدەریاو رەژهەلاتی ناوەراست و سەختی ناوچەو هاتوچەوە هەبووە، ئەوەی کاریگەری راستەوخۆی هەیە پارچە بونی کوردستان و پچڕانی شیرازەی نەتەوەیی و چینایەتیە، پەویستە لەروی عەقڵ و مەعریفەوە هەوڵی یەکگرتن بدرێت، ئەمەش گەنکاری فراوانی دەوێت لە هەمو پگەکانی ئەمەدا، لای (سەعید یەقتین) بایەخدانە بەزانست، ئگەری سەرنکەوتن دگەڵەتەوە بە ئەوەی خەو بگەڵانکاریەوە دەبینین و لە بەدەستهێنانی گەانیشدا بایەخ بەزانست نادەین. لەم ڕووەیشەوە بانگەشەی چەکداربون دەکات بەدو شت: (مەعریفەی زانستی و تەکنەلەژیا) و ئەو هاوبەشیە مەرجکراوەی لەنەوانیاندایە: ئەوە: (زانستەکی دامەزراوە لەسەر بناغەی مەعریفی و فەلسەفی، هەرچەندە ڕەشنبیرانمان زیادەڕەوی بەزانستەک دەکەن پانتایی مرۆڤایەتی هەگرتووە،)ل13 (11)
یەقتین باس لەوە دەکات پەیوەندیان بەتەکنەلەژیای راگەیاندن و پیگەیشتنەوە لە ڕگەی وەرگرتنەوە بووە، ئەم نوبونەوەیەی نوسینی عەرەبی بە ژمارەیی، بە نوبونەوەی زمانی پگەیشتن دەزانێت لە نەوانیاندا، ئایا دەبێت چەن زمانی پگەیشتن بەرجەستە بکەین و کار

بە پەراوو خستنە سەرو جیاوازی و بەرهەمهێنان بکەین؟ بە یەکگرتنی عەقڵ و گونجاندنی زانستی ژمارەیی... تاد. ئەمانەو دەیەها پرسیارو گریمانەی تردۆ پشکۆتنە رێژەییەی پێوەندی بتەکنەلۆژیاو پەکگەیشتن و وەرگرو شێوەی هەیە دەمانخاتە بەردەم شێوەی پرسیارو گومانی سەرسوڕهێنەر.

_____

پەراوێز:

1- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. المركز الثقافي العربي. بيروت لبنان. الطبعة الآولى2008. ص16.

2- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية . نفس المصدر. ص17

3- على حرب. الممنوع و الممتنع، نقد الذات المفكرة. المركز الثقافي العربى. الطبعة الاولى. ص27

4- عەلی حەرب . باسی کەتایبەکان، کردنەوەکانی بە جیهانی بون و تێزگەکانی شوناسنامە. وەرگێڕانی لە عەرەبیەوە سەلاح حەسەن پاڤان. لە بلاوکراوەکانی ئاراس چاپی یەکەم 2006/لا210

5- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. المركز الثقافي العربي. بيروت لبنان. الطبعة الآولى2008. نفس المصدر/ص 37

6-نفس المصدر. ص16

۷-نفس المصدر.ص 17

8- ادوارد سعيد . صور المثقف. دار النهاربيروت. نقله الى العربية غسان غصن. ۱۹۹۶

۹- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. نفس المصدر/ص17

10- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. نفس المصدر ص۱۹۹/۱۹۸

11- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. نفس المصدر السابق. ص13

تێبینی: دوا وتارو لێکۆڵینەوەمە بەکوردی تاماوەیەکی درێژ.
لە ڕۆژنامەی چاودێر ژمارە(247)لە 14/11/2011دا بڵاوبۆتەوە.
لە گۆڤاری ڕێبەر ژمارە(15)ی بەهاری 2023 دا جارێکی تر لەبەر گرینگی بڵاو بۆتەوە.

ڕەنجی فەرهادکان یاریشای یەکێتی نیشتمانی کوردستان؟.. سەلاح جەلال

ڕەنجی فەرهادکان، کتێبێکی قەبارە گەورەی چاو پێ لەلاپەڕەو رستەو وشەی بیرەوەری ئاو ڕۆژگارە تاریکانەی بەمەسیقای ڕووی مەرگەسات دەهاتن و خوێنی روناکیان لەڕحدا هەڵگرتبوو، بەدەم بینینی گەستانی شەوزەنگەوە لەئاوازی ڕح و دە و هەناوەوە سروودی کوردستان مان یانەمانیان دەوتەوە.
نوسینی دکتەر (هەژار عوسمان مەعروف)ە ئاو چرایەی لەمندالییەوە لە هەناویدا داگیرساوە، بەسەرکەشییەکانی ژیاندا نوقم دەبێت و لەگەڵ چرای هیوای هەزارەها گیانبازی نیشتماندا وەک تیشکی پاڵکەزەینێ، لەدەیەها چیرۆکی مەرگەسات و تەکۆشانی کرێکارانی مەرگدا تیشکیان پەدەگرێتەوە.
ئەم تیشکانە خۆسک نین، بەرهەمهێنەری ڕحن، وشە وەک تێزابی تواوە وێنەیەکی ئەدەبی گەورە دروست دەکەن، لەکەکردنەوەی شوشە شکاوەکانی مندالییەوە دەست پێدەکات، مێژووی شۆشک دەکاتە پێکەرێکی دەروون ناسی، بانگەشەیە بۆ ئەمۆ ئاوان، وەرن ئاماژەکانی بخوێننەوە.
دوای ڕاپەڕین ئازادییەک کرایەوە زەربەی کەس بیرەوەرییان نوسییەوە، بۆبە ئاوەی بپرسن، هەتا چەندە توانیویانە هەڵگری مەدلولی ڕوداوەکان و ناونیشان و هونەری سەرگوزشتەبن؟ هەتا چەندە خەیان و ئاوو ئاوانی دواتریان دواندووەو چەن کەمەگایەکیان خستەتە ژێر پرسیارەوە؟ چەن لەئێستادا رابردوو دەخوێننەوەو بۆ ئایندە نامەیەک ئامادە دەکەن؟ ئەمۆ چەندین پرسیاری تری مەعریفی زمانمان پێ دەکاتەوە.
بەکورتی بیرەوەری یاخود بیوغرافیا چیە؟

بیرەوەری لەفەرهەنگی زمانی عەرەبیدا(سیرە)لە ڕووی زمانەوە وتای ڕەگایە. وەک زاراوەیش مانای هونەری وەرگێڕانی ژیانی کەسەکە، (ژاتیە)ناوەکی مەیەو دەگەڵتەوە بە خود و ڕەوتەکە بەیار لەسەر خـــــود دەدات، لەڕووی ئەدەبیشەوە هاوشـــــانی ڕەگەزە ئەدەبییە پەخشانییەکانی تر، وەک ڕەمان و چیرەک و پەخشان و وتارو ڕەمانی بیرەوەری و دان پیادانان و گێشتکردن. بە تایبەتمەندەتی هونەری ئەو ڕەگەزانەوەو لەنەوانیانسشدا جیاوازی هەیە.
بیرەوەری نوسینەوەی ژیاننامەی خود و ناساندنییەتی بەرەو قەناغەکی وجودی لەنەوان ژیان و مەرگدا.
ڕەلان بارت ئەم جیاوازیانە دەردەخات:
(ڕەمانەکە ناچێتە سەر ئەوەی بانگێشەی دەرووەنی خودی خەی بکات.)
کورتەیەکی مێژووی بیرەوەری لەجیهاندا
بیرەوەری ڕەگەزێکی ئەدەبی قوڵی هەیە لە مێژووی شارستانیەتکاندا، زیاتر لەسەر نوسەران و زاناو داهێنەران و پسپۆڕەو سیاسی و کەسایەتییە ناودارەکان بووە.
ئەوانەی گێشیان پەداوە، زانای لاهوتی فەڕەنسی(بیترا بیلا) لەکتێبی(تاریخ بەسی) ئیمپراتۆری شانزەهەمینی ڕەمانی(مارکەس ئەریلیەس)بیرەوەریی خەی بەناونیشانی(الی نفسی او بینی وبین نفسی).
لەچەرخی ڕاپەڕینیشدا چەمکەکی فەلسەفی وەرگرت، بەدەربەینی ناخی ناوەوەی مرۆڤ بەلایەنی چاک و خراپییەوە، مرۆڤایەتی خستە ناو دڵی جیهانەوە، شاعیری ئیتاڵی(فرانشیسکۆ بیتراک 1374 بەیەکەک لەباشترین نوسەرانی ڕاپەڕینی ئەوروپی دادەنرێت، لەدوو کتێبدا، بەناونیشانی(سری الخاە) و (مشاهیر الرجل) گێشی پەدا.
هونەرمەندی ئیتاڵیش (بنفینوتشیلی)هەموو ئەو ساڵانەی نوسییەوە لای پاپا بوە/لەساڵانی 1728وە .
دان پیادانەکانی(جان جاک ڕوسۆ)و فەیلەیسوفی فەڕەنسیش(میشیل دیموکیین) 1592 بەپێشەنگی یەکەم دادەندرێت لەسەدەی نزدەیەمدا، هەروەها (جەرج یورولیو) و تەلستۆی و ئەلیێت ومارغریت دەراس و جیمس جویس وچالز دیکنزو جەرج مانای و جەرج ئوریل و سەمرست موام و هەردوو بەرگی بیرەوەری(وینستۆن تشرشڵ)و دیەهای تر.
ڕەنجی فەرهادەکان ریشاڵەکی نوێی دامەزراند لەبواری ڕەشنبیری کوردیدا، بەپێیەو کردنی ئەو هونەرو سوود وەرگرتن لەقوتابخانەکانی دەروون زانی تایبەت(سیمۆن فرۆئید)و (جاک لاکان). وەک فەلسەفیش دەچێتە ناو میتافیزیک و لەپێیوەندییەکانی بوون بەهەبوونەوەو جیهان و مرۆڤایەتی دەخوێنێتەوە. ئەم خودە لەوە دەرچووە، تەنها بیرەوەریی خەی بخوێنێتەوە، لە ڕێی تەی پێیوەندی

بوو ئەوانی دواترەوە، بواری ڕۆچوونەکناسی و کۆمەڵناسی و دەرون زانیشی گرتتەوەو منیش دەبوتە سپارتاکس و ئەفسانەی سەزیف دووبارە دەکاتەوە، دەبوتە هەمیرسیکی راستی و چرای شۆڕش بە ڕەح دادەگیرسێنێت. ئەم منە بوتە کەسێکی تەواو، سەرتا بەشۆش گەشکراوەو دوایی بەدوای ڕەگ و ریشاڵی کۆمۆنیزمی ڕەنجدرانەدا دەگەڕێت و سروود و دروشمەکانی دەڵێتەوە.

لەیەکەم ریشاڵی دامەزراندنی (ینک) چراکەی ناخی دادەگیرسێنێت:

ڕۆژێک هاوینی 1975لە ماڵی خوێندکاران لە (باب المعەزەم) هاوڕێ(بەکر هەولێری) لەکەلیژی ئەندازیاری بوو، جار جار دەردە دڵی خەمان لای یەکتری دەکرد، هات بە لام و وتی: بابچینە ناو چیمەنەکە پیاسەیەک بکەین، لەناو کتێبەکەی دەستیدا نوسراوێکی چاپکراوی دەرهێناو دایە دەستم و پێی گوتم: زۆر نهێنی و مەترسیدارە.

خوێندمەوە بەاوکراوەی یەکێتی نیشتمانی کوردستان بوو. یەکەم جارم بوو ئەو ناوە ببیستم. نوسراوەکە شنەی شۆڕشگێڕی فێنک بوو لەو گەرمە پووکێنەرەی بەغداد هەواڵی هەستانەوەی شۆڕش و هەڵگیرساندنەوەی شۆڕشی نوێی تێدا بوو.

لەسەر ریشاڵی کۆمۆنیزم مەمکانی گەدەدات و بەدوای مژووی یەکێتیدا دەگەڕێت:

دوای ڕەکەوتنی ئازاری 1970 باڵی مەکتەبی سیاسی پارتی(جەلال تاڵەبانی و ئیبراهیم ئەحمەد) شکستی هێنا، چەپ و مارکسی و ماوی و ڕەخنەگرانی سیاسەتی (مەلا مستەفا) ڕەکخراوەکیان پێکهێنا بەناوی(کۆمۆنیستی مارکسی لینینی کوردستان) (ک.م.ل.ک) لە11/7/1978 گەدرا بە(کۆمۆنیستی ڕەنجدرانی کوردستان)

(شەهابی شێخ نوری) و سەرکردە سیاسی و سەربازییەکانی (پ.د.ک) وەک (عەلی عەسکەری) و (ساڵح یوسفی) و (مولازم تایری عەلی والی بەگ) و (ڕەسول مامەند) بزوتنەویان پێکهێنا و دوای سێ مانگ لە کۆتایی شەشی ئەیلوول لەلایەن (مام جەلال)و(نەوشیروان مستەفا)و هاوکانیانەوە دامەزراندنی یەکێتی نیشتمانی کوردستان بەاوکرایەوە.

شوشە شکاوەکانی منداڵی

گەی نوسەر بە شەش بەپێی پەروەردەی بنەماڵەکەی و زوڵم و زۆری ڕژێم و زۆریای سەزو گیانفیدایی خێی لەمنداڵییەوە کێپێی سەندووە. باوکی کفن پێش و زانایەکی ئاینی بەناوبانگ و ڕەمزی فریشتەیی شاری سلێمانی بووە، ڕەکەوت براکانیشی شیوعی بوون.

لەگەشتەکی گەنجانەی بە گوندی بەشی پەرک کوێکی هەرزەکاری بارزنی تەمەن سیانزە ساڵان دەبینێت، لەگەڵ کۆمۆنیک پێشمەرگەدا نیشانە لە بەردەک دەگرنەوە، گەنجە بارزانییەکە چۆن بەدانیشتنەوە سیرەی

تفەنگەکەی دەگرتەوەو فیشەک بەنیشانەکەوە دەنێت.
لەگشتەکی تریدا چیرەکی دوو کولەکە ملە نیشان دەدات، بەپێتەکی ئاستوور لە ملیانەوە پێکەوە بەستراونەتەوە، هەرکولەکەیەکیان دەخرێتە بن باڵەکەوە. بەو جۆرە ئەم سەراو سەری دەریاچەی دەربەندیخان بەملە دەڕوات و گوێ ناداتە بانگ و هاواری خاڵە هادی تا کۆتایی دەڕوات.
ئەم کاریگەریانە کارەکیان کردووە جۆزی کردووە ببێتە ئەندازیار، هەتا خزمەتی خەڵک و هەژاران بکات. دواتر پلەی سێیەمی لەسەر ئاستی سلێمانی هەناوەو لەکەلەژی پزیشکی بەغداد وەرگیراوە.
ئەوەی یەکەم شت لەپایتەخت سەرنجی راکێشاوە، ئەو بایاخ چی و کەبەرانەی شەقامەکانی بەغداد بوون، زیاتر کوردی فەیلی بوون.
خۆشەویستی بە پارتی و بارزانی
هەردوو رۆژنامەی (التاخی و برایەتی) زمان حاڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بەغداد دەرچوون، وەک هەموو خوێنکارانی تر سەرچاوەی گرنگی بوون بە بیری شۆڕشگێڕی، لەکاتی ماوەی گفتوگۆی یانزەی ئازاری ساڵی1970دا هەواڵی کوشتنی مەلا مستەفا بارزانیەوە، زەر کاریگەری دەخاتە سەری و بەردەوام لەبەر ئەو شیعرەی شۆرکە بکەس دەخوێنێتەوە، بە بارزانی نوسیوە، (بە پشوو پشمان کەوە بارزانی.)
دوو مانگ بەر لەدەست پێکردنەوەی جەنگ، بڕاوکراوەیەکی دیواری لە کۆلیژ هەڵدەواسن، وێنەیەکی مستەفا بارزانی لەسەرەوەی نوسینەکان دادەنێن و بە کلیل و مستەکەڵە پارێزگاری لێدەکەن و ناهێڵن خوێندکارە بەعسییەکان بیدڕێنن، هەتا(چیا عەباس) نوێنەری لقی پێنجی پارتی بەپلەی دەت و پێیان لادەبات.
بەم خۆشەویستییەوە دایەوەت واز لەخوێندن بهێنەت و ببێتە پشمەرگە، هاوڕێکانی ناتوانن پشیمانی بکەنەوەو دەتەوە بە سلێمانی خۆزانەکەیشی ناتوانن کاریگەری بخەنە سەر، دڵچەت بە بڕی قەرداخ و گشتەک دەکات هەتا بڕچاوی خۆی کرداری پشمەرگە ببینێت.
لەگوندی ئەحمەد بەنەو ناوچەکە دەگەڕێت، لەناو خزمەکانیدا دایەها چیرەکی زوڵم و زۆری کاربەدەستان و تایبەت (عەبدولوهاب ئەتروشی) بە دەگەڕێنەوە.
لەچیرەکی(ئەحمەدی حەمەئەمین) لەبەر بەدەنگ نەبوونی لەو کردەوانەیان و ڕەخنەگرتن لێیان، کەمێک پشمەرگە دەنێرنە سەری و هەتا دوا فیشەک شۆڕیان لەگەڵدا دەکات و دوایی دەکوژرێت.
ئەوانەو دایەها چیرەکی تر بەیاری پەدەگەڵەتەوە بە بەغداد.
لەگەڵ ئەوانەیشدا هەر دە و ڕەحی لای شۆش و پشمەرگەیە.

لە رۆژی17/2/1974 چووە بۆ کۆی سەیدا ڕاح یوسفی، بەزمانێکی پاراوی عەرەبی وتارێک بەهێچون و پۆ لەسەزی نیشتمانی پێشکەش دەکات، باسی بەیاننامەی یانزەی ئازارو پاشگەزبوونەوەی بەعس دەکات لە بەندەکانی ڕەکەوتن نامەکەو رستەیەکی کاریگەری گوتووە: (لاسامح الله اڤا اندلعت القتال من جديد).
ڕۆژێک لە چێشتخانەی باب المعظم وتارێک دەخوێنێتەوە لە ڕۆژنامەی هاوکاریدا بڵاوی کراوەتەوە.
بە خوێندنەوەی ئەو هەواڵەوە بەفرمێسک ڕۆژنامەکە تێ دەکات و دێدەت بەهاوڕێکەی بیخوێنێتەوە، ئەوانیش هەموویان شڵەشگێ بوون، لەکەی حەفتاو پێنج خوێندکاری کورد لەبەغداد سیانیان بەعسی بوون.
لەگێ ئەو بارودۆخە سەختەدا خەباتیان کرددووە، لەو ڕۆژە ڕشانەدا بیرەوەرییەک دەگێتەوەو ژیانی زیندانی عێراق بەپارکی(هاید) لەلەندەن بەراورد دەکات. لەو پارکە گۆشەیەک هەیە مرۆڤ دەتوانێت دەردە دڵی خۆی و ڕەخنەکانی لە دەسەڵات بگرێت. بەڵام ئەو چووە بۆ لای دوو هاوڕێی خوێندکاریان تازە لەزیندان ئازاد کراون، نیانوێراوە دەربارەی گرتن و لێپرسینەوەیان قسە بکەن، وتویانە: هاوڕێ گیان دارو دیواریش گوێی هەیە.
لەساڵی 1978 کۆلێژ تەواو دەکات و لە نەخۆشخانەی فەرکاری دادەمەزرێت، بیرەوەرییەکانی دەریایەکن لەخزمەتکردنی خەڵک.
(ج.م) گەورە کارمەندێکی بەعسی لەبەڵەوە بۆرایەتی تەندروستی سلێمانی بۆئەتەمبەلەکەی پیاوێک دەکات بۆژمێرەو دیانەوێت بۆزار بینێرنەوە بۆ ماڵەوە بۆ ئەوەی (ج.م) نەخرێتە بەندیخانەوە.
دکتۆر(غازی پاسەوان) نەشتەرگەری ریخۆڵە کوێرە بۆ گەنجێکی شارەزوری بەناوی(کاوە) دەکات و خوێنبەری ریخۆڵە کوێرەی نادورێتەوە دەمرێت.
دکتۆر(ئومێد مەدحەت موبارەک) بەڵەوبۆری نەخۆشخانەو دوایی بۆتە وەزیر بەعسی بووە.
لەو پزیشک و کارمەندانەی بەعسی نەبوون (دکتۆر عومەر محەمەد ژاژەیی) و(حەمە ئاوات سدیق عەبابەیلەی)و(دکتۆر جەمال حەمادی)و چەندانی تر.
یادەوەرییەکانی گەنجی زەرن، ئەو شوشە شکاوانەن پارچەکانیان یەک دەگرێتەوە، بۆ ڕوانینەوە ڕۆژانە چەند شوشە بیرەیەک دەخواتەوە هەتا دایکی رازی بکات بڕوات و ببێت بە پێشمەرگە. لە دەریاچەی دەربەندیخانەوە بەبەڵەمیکی شۆ دەڕۆن هەتا دەگەنە شاری پاوە، دواتر دەچێتە شاری مهابادو سواری پاسێک دەبێت بە زەردەشت هەتا بگاتە بارەگای سەرکردایەتی (ی.ن.ک). کەسێک بەناوی(ش.ز) خۆی پێ دەناسێنێت و ڕەگەی لەدەگەڵت و ئەویش ئاگاداری وردە کارییە

ئەریمەنکانی دەخی ناوەوەی خەباتی چەکداری نەبووە، ئەویش دەیکات بە بارەگای حسکدا، وتویەتی: دکتۆر لەشارەوە رایکردووە بۆ ناو پێشمەرگە. دەیبەنە لای دکتۆر(مەحمود سۆرانی).
کاتێک دەگاتە لای دکتۆر کەسیەتیەکی سادەی بەفیزی کراوەو روخۆش و قسەخۆش و زۆر دوو بووە، لە رۆژی دووەمەوە کاری پزیشکی چارەسەرکردنی نەخۆش و بریندارەی (پ.م) و خەڵکی ناوچەکەی خستبووە ئەستۆی من.
بە یەکەم جار مولازم ئەنوەری مەجید سوڵتانم ناسی، هەرگیز رووی نیگەران و بێزاری شەهید ئەنوەرم بیر ناچێتەوە، کاتێک چاوە رێشە تیژەکانی تێبەیم زۆر دەستانەو دەستپاچانە بۆئارامی و زۆردە خەنیەکەوە لێی پرسیم، دکتۆر گیان تێیش بۆ کوردایەتی هاتویتە دەرەوە.
دوای چەند رۆژێک لەم دیدارە لە رۆژی 2/9/1979 لەشکری یەکەمی هەرشی ئەراندا یە سەر کوردستان لەنزیک شاری بانە شەهید بوو.
بەو شێوەیە تەکەڵاوی کەسانی سیاسی دەبێت:
لەو بەناوکراوانەی دەمخوێندووە ئاوا تێگەیشتم (ی.ن.ک) نیمچە بۆرژیک بوو، پێکهاتبوو لە(ک.م.ل.ک)و بزوتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان.
(بزوتنەوە)و(هێزی گشتی) د مەحمود عوسمان دوای ئاشبەتاڵ دەچێت بۆ سوریا، لەوێ لەگەڵ قادر جەباری و عەدنان موفتی لیژنەی ئامادەکاری (پ.د.ک)یان دروست کرد، دواتر دکتۆر مەحمود لەهاوینی 1977 لەگەڵ جەلال تاڵەبانی لە سوریاوە بۆناو تورکیاو ئێران گەڕابوونەوە کوردستان و بنکەکەی لەنزیک بنکەکانی سەرکردایەتی(ی.ن.ک) دانابوو.
لەنەورۆزی 1979دا لە(ی.ن.ک) جیادەبنەوە.
لەوکاتانەدا بیرم لەوە دەکردەوە هەرچۆن بووە خەم بگەیەنمە (ی.ن.ک)
لەسەر داوای خەم دکتۆر مەحمود رێگەی پێدام بچم بۆ لای مەلا ئەحمەدی بانی خەڵانی، ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حشع بوو. کاتێک بینیم سامانی کوێی لەگەڵدا ناردم بۆ بنکەی جەڵال تاڵەبانی.
لەتشرینی دووەمی 1979 جەلال تاڵەبانی لە توژێڵ لەمیوانخانەیەکدا دەوارێکی ئاستون بۆرز لەژێر دار گوێزێکی گەورەدا دانیشتبوو، بۆرێزەوە بەخێرهاتنکی گەرم و گوێی لێکردین. لەسەر زۆر شت هاوڕابووین، وەک دامەزراندنەوەی یەکێتی دوای سێ مانگ لە ئاشبەتاڵ و وازهێنانی سەرکردایەتی پارتی لە شەڕش .
من دەمویست جەلال تاڵەبانی ڕشماڵێک یان چەترێک هێبکات هەموو هەڤ کوردییەکان کەبکاتەوە ئاڵاستەیان بکات بۆرەو سەرکەوتن.
ئەویش لەگەڵ هەموو ئەوانەدابوو، بەبەگەوە ناوی دێهاتی ئاغاو

سیخوڕی دەهێنایەوە لەگەڵ حسک و پدک دان و پیاوی رژێمن.
دەمویست ئەو ببێت کۆتری ئاشتی ناو ماڵی کورد، ئەو دەیوت هەموو ڕۆگایەکی وتووێژیان تاقی کردۆتەوە بەڵام سەرکردایەتی حسک و پدک نایانەوێ لەگەڵ ئێمە یەک بکەون.
نە ئەو لەمنی پرسی تۆ بۆچی هاتویت و نەمنیش بەهەی ڕۆشکانەوە هیچم وت و نائومێد گەڕامەوە.
خەیاڵی بزووم بنمیچ و دیوارە ئستورەکانی ئەو زیندانیانەی رژێمی سەدامی بۆ سەرکاروانی شەهیدانی کەرکووک(شەهاب و جەعفەرو ئەنوەر) و کادرانی تر وەک شەهید ئاشتی(ئەبوبەکر شێخ نوری)و(شەهید وەستا ئەنوەری هەڵەبجەیی)و ...تیایاندا چاوەڕێی حوکمی مەرگیان کردبوو، نرکەو نەڕەو وێنەی دەم و چاوی ئەو سەرکردەو کادیرانەی کەرکووک دەهاتەوە بەرچاو لەئشکەنجەکانی رژێمی سەدام پێش لەسێدارەدانیان ئێم دروشمانیان بەووی جەلادەکاندا وتبوو:
کەم ژیام و کەڵ ژیام
بەباک لەبەردەم سێدارەی دوژمن
پێتی خنکاندن دەنەمە گەردن
کرێکارێکی هەژاری کوردم
هیچ پێشیمان نیم لەوەی کەکردم.
هەتا ڕۆژێک بەبیانوی کێینی دەرمانەوە لەگەڵ دکتور مەحمود چوین بۆ مەهاباد لەوێ پرسم پێکردو چوم بۆ بارەگای (ی.ن.ک).
ژیانی پێشمەرگایەتی وەک دکتەر دەست پێدەکات و هەموو بیرەوەرییەکانی خەی لەناو شەڕشدا دەنوسێتەوە، هەتا چونی بۆ ئەوروپا و گەیانەوەی دوا بیرەوەری گرنگی هاوکێشەیکی نەوان مام جەلال و نەوشیروان مستەفایە.
نەوشیروان مستەفا کەسێکی کەمدوی بیرکەرەوەی، بیر ونی، پراکماتیکی، بۆنەخشو پلان بوو، بەڵاستی ڕێکخەرو پلان داڕێژبوو. بۆرو قسە لەوو بوو.
بەک ساردو وشک و دوورە پەرێزبوو، روخش نەبوو، عاتیفی و سۆزدار نەبوو، بۆیە درەنگ هەڵدەچوو، لایەنی لۆجیکی و عەقلانی لەدەرونیدا بەهێزتر بوو. لەلایەنی سۆزو هەڵچوونە عاتیفیەکان، لەکاتی هەبوونی جیاوازی یا دژایەتی لەبیرو باوەڕو هەڵوێستی سیاسی لەگەڵ هاوخەباتەکانی، نەوشیروان بەک لە دڵی دەگرت، لەبیری نەدەچوەو و بەرامبەر بە هەندەک کەس کەکیمیاکەی لەگەڵیاندا نەدەسازا رقی لەدڵدا دروست دەبوو.
کەسێتی جەلال تاڵەبانی
کەسێکی نەترس و بۆرەو کەف و کۆڵاوی و پڕزەو توانا بوو، زۆر گەبوو، خاوەنی ئیرادەی پتەایین و بڕوا بەخەبون و گەشبینی بوو،

لەووی هەست و سەزەو زوو هەدەچوو، بەهاری لەخۆی دەهێنایە چەکان، ئەم گەشبینی و پە لەهیوایی لەکاتی نەچدان و لاوازی و شکستەکان سودەکی گەورەی هەبوو،
بەڵام ئەم گەشبینییە لەو دەخانەی پشت بەستو نەبوو بەشیکردنەوەی لەجیکیانەو سەلمێنراو نەبوو بەزانیاری وردو ژمارەو داتاکان زیانی گەورەی لە دەکەوتەو.
مام لەپێوەندی کەمەایەتیدا بوو، واتە روو لەدەرەوەی خۆی بوو، کراوەو گەرم و گوڕ بوو، بەخشندەو گەورەو فراوان خوازبوو، شادی و روخۆشی و قسە خۆشیەکەی بەئێندازیەک بووو، کە وەک پەتا بەاودبوەو بەناو خەڵکدا.
بەراستی کەسەتی عاتیفی (سەزیاری) مام لەگەڵ سەزو عاتیفەی گەلەکەیدا دەگونجا. هەروەها وزەو تواناو ئازایەتی و کەنەدەریەکەیشی لەگەڵ ئەو هەموو سەختی قورسی ومەترسیەی خەباتی رەوای گەلەکەیدا دەگونجا، هەر ئەم مەرک و پەکهاتانەی کەستیەکەیشی بوو، کەدوای چەندین نوچدان و کەوتن و هەستانەوە کردی بەو سەرکردە مەژووییەی گەلەکەی.
ئەم کتێبە پە پەڵە لە بیرەوەری گرنگ و دیەها قارەمانی ورە بەرزی خەبات و فریشتەکانی گیان بازی نیشتمان، هیچ شتێکی بەسەردا تێنەپەیوە، لەنیشاندانی دەسەزی و گەندەڵی زەر کەسایەتیش، تانەت رەخنە لەخۆی و بنەماەکەی دەگرەت، ئاوێنەیەکە هەموو راستییەکانی تەدایە، دەکرەت بەیەکەک لە ریشاڵە تیەریەکانی یەکەتی نیشتمانی کوردستان دابندرەت و ئەزمونێکی پە بەهایە بە هەموو شێشگڵەو شێشێک سوودی لەوەربگرن.

سەلاح جەلال

سەرچاوە:
1- رەنجی فەرهادەکان/ بیرەوەری/ نوسینی دوکتەر هەژار/چاپی یەکەم2020 چاپخانەی کارە لەسلەمانی

2- الڤات معقدە بالكتابە عن السيرە الڤاتيە نوعا ادبيا/ حاتم الەكر/ مجلە افاق العربيە/ بغداد/العدد 12/1991/115 .
لەرەژنامەی کوردستانی نوێ بەدوو ژمارە بەاوبەتەوە(8864)لە21/2/2023 و ژمار(8865) لە22/2/20234

نمایشی هاوبەشی هونەرمەندانی هەر چوار پارچەی کوردستان لە پەنیا.. سەلاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم وتارە کلیکی ئێرە بکەن...

کتێب\ پەخشانی من و نەرموکانی فیفا.. سەلاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

JalalSalih_PelawDownload

کچی سوور.. شیعر\ سەلاح جەلال

پێنج گوڵی سور(...)
گەکانك کاکشانی سوور کرد
پێنج گوڵی سووری هەگرتبوو
بەموزیکی رەوی هەسارەیی هاتن
لەپەلکە زێڕینەی رۆح جیابوونەوە
بەگۆگڵی وشەی تواوەی مەرگەسات
شەوارەیان خستە فەزا
پێنج هەسارەی عیشقیان ناونا
بەئەتەمی زمانەوە سنووری مەرگ تێکەڵ بوو(...)

پەنج گوڵی سوور(…)
بە گۆژەنگی ڕۆح و زمان
تونێلی مەرگ بوو بەفڕ
بوون و نەبوون بەهەمیرەسی گردرا
فەزای سەدارەی پاکیزەیی بوو بە زمان:
بوو بە فەزای تەکنۆلۆژیای ڕۆحی زەمان
لێرە لەم فەزایە لێرەبوونی من و تۆ ئەوانە
درەخت و کەشکی وێنە وێنەی هەناسەیە(..)
لەئاماژەو وشەو گریەو لایە لایە
شاری موزیکی مەرگەساتیان پێکهێناوە(…)

پەنج گوڵی سوور، ڕیشتن(..)هاتن(…)
لەئەستێرە ڕەشەی نەبوونەوە کەوتنە خوار
ڕۆح بەچرا گۆڵایەوە
خوێن بە ئاگر
بەسەدارە گۆوگاڵ بێ کۆرپە دەکەن(…)

پەنج گوڵی سوور پەلکە زێڕینەی تاریکین(…)
شانۆیەکی ناوەختەیان نمایشت کرد:
سەفی محەمەدی ڕچەی سیبریایی بێ
بەفەلسەفەی سیزیف و چرای دانتی
تۆوی کچانی سەدارەی هێنایەوە
فەلسەفەی مەرگ لەمەرگ دادەهێنێت:
(ئێمە دابڕاوی ڕەوی بیابانی خۆرین
گۆکانی شەوارەیی مەرگی مەرگ
بێ ئەتەمەکی گۆوگاڵ)(…)

تابلۆی پاش مەرگەی ئەنجیلێ فەزایەکی هێنایەوە:
ملوانکەو موورو ستیان و ژێرکراس و جلی خوێناو(…)
ڕمانی بورکانی کچانی سووریان چاپ دەکرد
مستیلەی نەرمینی کەریمی لە کاکێشان هێنایەوە:

(شارا ڕەحمان بەهەتاوی زەمەن بەخشی
بلوێنان چرا داگیرسا)(…)

بازنەی مەعسومی سەرهەنگی بوو بە تابلۆ(…)
لەهەسارەی تیژ هەوییەوە گزنگی دا
بانگەشەی بۆ کاروانی سیبریا کرد:
(پەتی سێدارە فیلمێکی دازاینی فەلسەفی بوو
هەماقی زەمەن و بوون و مۆژووی دەکرد
چەندە خۆش بوو پەتی سێدارەم خرایە مل
وام دەزانی شەوی عاشقی بوکێنیە)(…)

ملوانکەی نەسرینی پاك نییە بوو بەموورووی ئاودار(…)
لەملی درەختی قەدەردا پەخش دەکرا
ناخی پاش مەرگەی کچانی سێدارەی دەتەوە:
ئەو وشانەی دەبنە هەم و
بەبارانی شۆشی سوور دادەبارێن(…)

کاتژمێری مریەمی سادقی چرکەی هەسارەی مەرگی کرد(…)
ساتی سفری رەوی ئازادی مار دەکات
بە مۆزیکی رەوی قەرەجی ئیتالی
سەمفۆنیای بیتهۆڤن و ئاوازی مەرگ
سروودی پەتی سێدارەی کچانی سوور دەنەوە(…)

لێرە فەزایەکە یاخی لە ئەدیبی فرێئید(…)
سەرکێش لە سەبرمانیەتی نیتشەو
قوڵتر لەتاعونی کامۆ
رونتر لە مورغی سلێمان
بڵند تر لەشاخی هیمالایاو
سوورتر لەمۆژووی غاندی و هەربرت
ئاهەنگی کچانی سووری ڕۆژهەڵاتی کوردستانە
قەڵەم بریسکەی گریانە

دەفتەر گۆی بورکانی هەناسەیە(..)
تەکنەلۆژیا ئاوێنەکانی ناو ڕۆحە
گەردوون لە کونی دەرزیەکا نیشان دەدات
بە گۆوگای هەڵگرتنی
بەڕۆح پانۆرامای دەوڵەتی مەروولە دەکەن
ژینا ئەمینی بەبورجی ئیفیلی شێشی سوور(..)
بەرمانی کچی پاکیزەی ڕەشەبا
لەتەکنەلۆژیای بووندا چاپیان دەکات(…)

27/8/2022 کاتژمێر یەکی پاش نیوەڕۆ

خوێندنەوە بۆ سەر بارگەی ئنیسکلۆپیدیای کوردو کوردستان.. سەلاح جەلال

ئنیسکلۆپیدیای کوردو کوردستان لەسەر بارگدا بەهەوە و تۆقلای کەمکەسك دەسز بەاوبوەو، بەشایەکی گەورەی لەمژووی کلتورو خوێندراوەی کوریدا پڕکردەوە. گرنگی ئەم بابەتە بەوتارو کاری سەرپەیی تەواو نابەت بەکو بەتە پرۆژەیەکی گرنگی مەعریفی، پەویستە لەهەموو بوارکانەوە کاریان لەسەر بکرەت. لەکاتکدا بارو ئەوە دەچەت مەژووی کوردو کوردستان بەهەموو بوارو گۆانکاریەکانییەوە لە میمەریکدا کەبکاتەوە، واتای فەرهەنگی وشکەیش بوارکانی مەعریفە دەگرتەوە.
ئنیسکلۆپیدیا لەبنەڕەتدا وشەیکی یۆنانییە، واتای بازنکان یان سیستەمکی تەواو بە مەعریفە بە چەند بابەتکی سەرکی، یان واتای کەمکەسك زانست و هونەر، لەزمانی عەرەبیشدا بە واتای فەرهەنگ یان دائیرەتولمەعاریف دەت، دوایی پەڕی سەند بە فەرهەنگکی گشتی بە زانست و ڕەوانبێژی و پیتکان.
بەر لەپرۆژەی ئنیسکلۆپیدیا مەعریفە گشتییەکان بەناوی ئەدەبی و فەرهەنگەوە دەردەچوون. لەبەر ئەوەی بازنکانی مەعریفە جیاوازە لە فەرهەنگ، ئەم پێناسەیکی کورتی وشەو مادیەو ئەو فراوان دەبەتەوە

بۆ بەیان کردن و واتا ئیستلاحییەکان لەم زانستەو لەوی تردا، لەگەڵ مێژووی فیکرەکەو بەشەکانی و ئەو بابەتانەی بۆ فیکرەکە دەگەڕێنەوەو داواکارییەکانیاندا.
بەم شێوەیەیش گرنگی و بایەخی ئەم پڕۆژەیە دەردەکەوێت بۆ هەموو میللەتێك و بیر و داهێنانی ئەم زاراوەیە زۆر کۆن و مێژووی درێژیشیان بۆ(سیوسبیوس)ی یۆنانی قوتابی (ئیفلاتون) ئنیسکلۆپیدیایەکی کۆکردەتەوەو فەوتاوە، دوای ئەو (ستوبینۆس) و (سیوداس) و (کابلا) گرنگترین فەرهەنگیان لەمێژوودا بەرهەمهێناوە.
دوای ئەوێش میللەتانی تر هەوڵیان بۆ داوە، ئەمەیش وەك نەتەوەیەك لەی بۆ بەش بووین، کاتێکیش ئەم سۆ بەرگەی ئنیسکلۆپیدیام بەکوردی بینی و خوێندمەوە بەراستی وەك خۆکۆمەڵك نوسەری دەسەز بەخۆبەخشی بۆ میللەتی کورد کردویانە. لەبەر ئەوەی ئەم پڕۆژەیە نەك بۆ ئەمە بۆ گەلانی تریش زۆر ئاستەم، ئەوان لەسەر ئاستی زانکۆکان هەوڵیان بۆ داوە بۆ توانای مادی بۆ سنووردار، لەسەدەی دوانزەدا ئەوروبییەکان لە زانکۆی ئۆکسفۆر ساڵانی 1200. هەوڵیان بۆ داوەو دوایی زانکۆی کەمبردج دوایی دائیرەی مەعاریفی بریتانی1768 تەنها بەرگی یەکەمی دەرکرد، کاتێك زانکۆی فەرەنسی ساڵی 1959 مجەلەدی یەکەمی بەسەرپەرشتی(دنیس دیدرۆ)دەرکردو دوایی بەهاوبەشی کەمێك فەیلەسوفێکی وەك(ڤۆلتێر)و (ڕۆسۆ)و (دالمبرت)و چەندانی تر پێشکەوت، ئەمەیش ئەوە دەردەخات دوو سەدەو چەند دەیەیکی خایاندووە، لەکاتێکدا بەکارتێکەری سەرکی لەسەر ڕۆشنبیری گشتی و هەڵگیرسانەدن و سەرکەوتنی شۆشی فەرەنسا دادەندرێت.
ئەوەی جێگەی سەرسوڕمان و سەرنجە ئەوەیە زانکۆکانی جیهان لەو کاتەوە بۆ هەموو پێشکەوتنەی خیانەوە چەند سەدەیان پێچووە هەتا ئەم پڕۆژەیان بەرهەمهێناوە.
هەروەها فەرهەنگی چینیش(کوکین سی فون لوی تسی). لەدانانی(شوهوفر) وە مێژووی سروشتی یۆنانی بۆگرنگترین کتیبی ئنیسکلۆپیدیا دادەنرێت لە مێژوودا لە نوسینی (غایۆس بلینوسش)لە 23-79م.
دوای ئەویش فەرهەنگی ئەڵمانی(ارش غرویر) لەشش بەرگدا دەرچوو، لە1796 و 1810 بەسەرپەرشتی (وختر) دوایی فەرهەنگی ئیتالی بیفاتی لە ساڵی 1884. جگە لەمانەیش هەموو گەلانی جیهان هەوڵیان بۆ ئەم پڕۆژە گرنگ داوە، تەنانەت لەئیسلامیشدا مەزهەبی شیعە ئنیسکلۆپیدیای تایبەت بەخۆیان داناوە.
ئەم ئنیسکلۆپیدیایەی بەردەستمانە بۆکوردی سۆ بەرگەو هەر بەرگەی سۆ بەشی تایبەتە بۆ هەموو کارکەرو بوارکانی مەعریفە لەشاعیرو نوسەرو ڕۆژنامەنوس و هونەرمەندو زاناو کەسایەتی ئیرشاد و تەریقەت

و شەشگەران و شوێنە گرنگە گشتییەکان و پیشەو پیشەییەکان و تاد..
لەردا هەن. بەپێی ریزبەندی پیتی ئەبجەدی ریزکراون .
بەرگی یەکەم 523 لاپەڕەی قەبارە گەورەی شێوە دیزاینی گەشارە. لەسە
بەش پێکهاتووە.
بەشی یەکەم ژیاننامەی حەفتا کەسێتی گرنگ و کارکەرن لەبوارەکانی
مەعریفەدا، هەر لە ئەحمەد ئیبراهیم و ئیبن خەلەکان و ئەحمەد
ئیسماعیل رامیز ئەحمەد دینەوەری مەلا ئەحمەدی رەش و ئەحمەد گەرانی
و مەلا ئەحمەدی ئەحمەد ئاواو ئەحمەدی موفتی زادە و ئەحمەد نەتشی و
ئەحمەد عەلی فەوزی و ئەحمەد زەهاوی و ئەمین شێخ عەلائەددین و
ئیبراهیم حەسەن شارەزووری و ئیدریس بەتلیسی و سمکۆی شکاك و بابا
عەلی تەکیەو بابە شێخی ئەمانەو مەلا باقری بالك هەتا بنەماڵەی
بەدرخانییەکان، دێیەها کەسایەتی پایە بەرزو رەشنبیرو رۆژنامەنوس
و دیپلەماتکارو میرو رابەریان تیادا هەڵکەوتووەو هەمیشە
هەوێیانداوە لە کوردستان و دەوڵەتانی عەرەبی و جیهانیداو
بەسەدەها کەسایەتی مەزنیان هەبووە لەهەموو سەردەمەکانداو
رۆژنامەیەك یا ریکخراوێکیان داخرابێت کتوپڕ لە شارو وڵاتێکی تر
دروستیان کردۆتەوە.
دوای ئەمانیش لەمەلا بەهای بیارەوە دەست پێدەکاتەوە، مەبەندی
زانین و پەگەیاندنی لاوانی کورد بووە بەزانست و زانیاری و ئیرشادی
تەریقەتێکی دروست هەتا پیرەمەردی شاعیرو جابانی کوردی و
جوێرییەی هەکاری و جەلالەدین عەلی خورمالی و حەسەنی ئامەدی و شێخ
حەسەنی گەزەردەی بەرزنجی و حەمزەی ئیمام موسا و حەمزە موکسی و
حەمەئەمینی غەفاری و حەمەمین مەحمودی دەرەی مەو حوسەینی مەجدی و
مەولانا خالید و نالی شاعیر و خەلیل خەیالی موتکی و شێخ رەزای
تاڵەبانی و سەعیدی پیران و سەعید نەورەسی و شەریف پاشای خەندان و
عادیلە خانم و عەبدوڵڵاحمانی زەبیحی و مەلا عەبدوڵڵاحمانی دار
بەولەیی و ناسری سوبحانی و کەسایەتی تری دەسەز و زانا و
سەرکردەن ئەوانەی توانیویانە لە پانتاییەکانی زانست و زانیندا
کاربکەن.
بەشی دووەم: چەند شوێن و ناوچەیەکی گرنگی کوردستانە، ئەوانەی
فەزای گرنگی زانست و مەعریفە بوون. وەك مزگەوت و خانەقاو تەکیە و
حوجرەی مزگەوتەکان و شاخ و شارو گوندە گرنگەکانی تر.
بەشی سێیەم: چەند لایەنێك لە زمان و کەلتورو ئەدەب و ئاین و
ئاینزاو سیاسەت و کاری رێکخراوەیی کوردییە. لە ئەلف و بێی
کوردیەوە دەست پێدەکات. (د عومەر عەبدولعەزیز)زەر وردو ژیرانە لە
دەوڵەتی مادەوە باسی دەکات، دوو سەدەو نیو کورد خاوەنی نوسین و
ئەلف و بێی تایبەت بەخۆی بووە، کۆنترین بەڵگەی نوسراو دەباتەوە

بە کتێبی ئاڤێستا، باسی هەوڵکانی (ئەبوبەکر النبتی) دەکات و هەتا کتێبی ئەلفبای کرمانجی لەساڵی 1926 ی نوسەر(خەلیل خیالی) و کتێبەکەی (تەفیق وەهبی بەگ) و کتێبی سەرف و نەحوی کوردی نوسەر (سەعید سدقی) و کتێبی رابەرە بە ئیملای کوردی نوسینی (نوری عەلی ئەمین). کتێبی زمانی یەکگرتووی کوردی نوسەر(جەمال نەبەز) و کتێبی رێوتی رێنوسی کوردی نوسەر (مستەفا نەریمان). دەربارەی گرامەری کوردیش لە رێخنەو پێشنازی (مەجەرسن)ەوە دەست پێدەکات هەتا هەموو هەوڵکانی تر لەتورکیا و سوریاو عەراق بە بەکارهێنانی پیتی لاتینی یان عەرەبی و شیکردنەوەی تەواو بە هەموو ئەو لایەنانە دەکات و شتە نادیارەکان دەردەخات بە هەموو بیرو باوەڕە ناکۆکەکانەوە.
بەرگی دووەم508 لاپەڕەی قەبارە گەورەی دیزاینی گەفارە، لەسە بەش پێکهاتووە.
بەشی یەکەم هەمان شێوە لە کەسایەتیەکانەوە دەست پێدەکات و لە(ئەحمەد موختار جاف) و (ئەحمەدی خانی)وە هەتا (شاکیر فەتاح) و (عەلی مەردان) سی و شەش کەسایەتی دیکرێتەوە.
بەشی دووەم: چەند شوێن و ناوچەیەکی گرنگی کوردستانە.
بەشی سێیەم؛ چەند لایەنێك لە زمان و کەلتورو ئاین و ئاینزاو شوێنەواری کوردستانە.
بەرگی سێیەم: 520 لاپەڕەی قەبارە گەورەی دیزاینی گەفارەو لەسە بەش پێکهاتووە.
بەشی یەکەم: ژیاننامەی چل و دوو کەسایەتییە، لە(ئەبوبەکری موسنیف)ەوە دەست پێدەکات هەتا (یەحیا سەعید ئەفەندی) وەنەگر.
بەشی دووەم: چەند شوێن و ناوچەیەکی گرنگی کوردستانە.
بەشی سێەم: زمان و کەلتورو ئەدەب و ئاین و ئاینزاو شوێنەواری کوردستانە.
ئەوەی لەئەنجامی خوێندنەوەی ئەم سێ بەرگەی ئنیسکلۆپیدیایەدا دەردەکەوێت، چەند قەناغێکی جیا جیایە، سەرەتا لە مزگەوت و خانەقا و تەکیەکانەوە لەلایەن زانا گەورەکانی ئاینی ئیسلام و شێخی ئیرشاد زانستیان بۆ کردەتەوەو دواییش هەر هەرس و توانەوەی ئەم کەسایەتیانە بووە بە ناو شارەکان و گەفارو رۆژنامەو بۆکراوەیان بەزمانەکانی کوردی و عەرەبی و فارسی و تورکی و زەریشیان گێشتونەتە هەندەران و بەزمانەکانی روسی و فەرەنسی و ئەڵمانی و ئینگلیزی و سیودی و زمانی تر هەوێی نەبۆاوەیان داوە بە دەرکردنی رۆژنامەو گەفارو بۆکراوەی تر و هەوێی ناساندنی کوردو کوردستان و زمان و کەلتورکەیان داوە. هەروەها سەرکردەی هەموو راپەڕین و شۆڕشکانیان کردووە. نمونەیش ئاشکرایە لە شێخ عوبەیدولای نەهری و شێخ سەعیدی پیران و سمکۆخانی شکاك و قازی محەمەد و بەدرخانییەکان

و شێخ سەلامی بارزانی و مەلامستەفای بارزانی و سەعیدی نەورەسی و ئەحمەدی موفتی زادەو ناسری سوبحانی و دایەهای تر زەریان پێتی سەدارێیان خراوەتە مل و بەشهادەتیان زانیووەو هەمویشیان چەندین جار خراونەتە زیندانەوە.

جگە لەویش بەردەوام هەوڵی جوانەوەی سیاسی و شەشگەیان داوەو بە مافەکانی کورد خەباتیان کردووە، نمونەیش حکومەتی زەندی و ئەردەلان و شێخ مەحمود و کەماری مەهاباد و بابانی و شەشی ئیبراهیم خانی دەلەو میرنشینی سۆران و ئەو پارت و رێکخراوە سیاسیانەیش، دروست بوون وەك (کەمەڵەی هیڤی) و (تەعالی و تەرەقی کوردستان) و (ژە کاف) و (حیزبی هیواو)و(کەمەڵەی برایەتی) و (کەمەڵەی قوتابیانی کورد لە ئەستەنبوڵ) و (کەمەڵەی پشکەوتنی کوردستان) و (کەمەڵەی سەربەخۆیی کورد) و (کەمەڵەی خوە بوون) و(ئیتیحادی محەمەدی)و(تەشکیلاتی ئیجتیماعیە)و(تەعالی ژنانی کورد/جەمعیەت) و(تەعالی کوردستان/جەمعیەت)و(تەعاون و تەرەقی کورد)و(یەکێتی زانایانی ئلینی ئازادیخواز)و (کەمەڵەی هاریکاری و پشکەوتنی کورد)و(بزووتنەوەی حەق)و (حیزبی ئیسلامی کورد)و(پارتی دیموکراتی کورد)و (پارتی دیموکراتی کوردستان)و(حیزبی دیموکراتی کوردستان)و (سازمانی خەبات) لەهەڵەبجەو دایەها حیزب و رێکخراوو راپەڕین و شەشیان بەرپا کردووە دژی داگیر کەران بە رزگاری کوردو کوردستان.

هەروەها ئەم پرۆژەیە دوومەندە بۆ ئاینەکانیش زەردەشتی و یەزیدی و کاکەیی و ئیسلام و جولەکەو مەسیحی، هەمویان وەك زانستی بەراوردکاری ئاینەکان وەك سروشتی ئاینی خەیان باسکراون.

بەم شێوەیش دوای گەڕان و وردبوونەوە دەبینین رووبەوی تەکنەلۆژیایەکی مەعریفە بووینەتەوە، دەبێت چی بکەین و لە کوێوە دەست پێبکەین؟! چۆن بتوانین ئەم شاکارە لە کایەکانی مەعریفەدا کارپێ بکەین؟ ئەمەیش کاری ئەوانەیە دەیانەوێت کار لەبواڕکانی مەعریفەدا بکەن و کەشیان لەگەڵ خودی خەیان و عەقڵی خەیاندا هەیە و ئەو کەسانەن بەبیرکانیان ئەمو جیهان دەگۆڕن، نەك کەسانی وەنەکەر، بەکو دەبێت شیکردنەوەی مەعریفیانە بکەن هەتا ئایندەیەکی گەشمان بۆ دروست ببێت. چونکە ئەوانەی دەیانەوێت مۆزوو بسنەوە یان راستیەکانی ون بکەن ئەوا دەرگای مۆزوو لەسەر خەیان و نەتەوە دادەخەن.

ئەویشی گرنگە لە دوای هەموو ئەو پشکەوتنانەی، لە دایەکانی رابردودا هاتن ئەمیان شەك کرد، مارکسیەتمان هەنا هەشی مۆزووییمان نەبوو، بونیویەتمان هەنا هەشی زانستیمان نەبوو، زەر بیری فەلسەفی و ئایدەلۆژی و ئاینی هەنرانە کوردستان.

دیارێ تائستا ئاوەی لێ مێژووی خوێندراوەی ئەمدا زیاتر رووداوو بابەت و دۆق و مرۆڤکانمان لەمردن رزگار کردووە، نەکو راڤو توێژینەوە، هەتا چەندە هونەگری پرسیارێ مەعریفییەکانمان؟ تاچەندێ بتوانین بەشایییەکانمان پێ بکەینەوە؟، لێ ئەستایشدا دەکەوینە بەردەم دیەها پرسیاری سەرسوهێنەرەوە، چۆن بێ ئەلیکترۆنی بیر بکەینەوە؟ چۆن بێ ئەلیکترۆنی بنوسین؟ چۆن پەدراوو نوسینەکانمان بۆئەلیکترۆنی بکەین؟ چی بکەین بێ ئاوەی لەم پرۆژێ مەزندا بەشاییێ بۆتاوەکانمان پێ بکەینەوە، ئەمێش کاری کەسکانی فیکرو توێژران و کەسکانی ئەکادیمیاو کلیژکانێ، بتوانن بناغێیکی مەعریفی دابنێن و بەشاییەکانمان پێبکەینەوە، هەموو بەشەکانی زانکێ دەتوانن ئەم خەرمانیەی مێژووی کورد بکەنە بناغێ بێ زمان و ئیدیەم و رێزمان و پیت و مێژوو جوگرافیا و کەمەناسی و ئاین و شارستانی و بوارەکانی ترو بەهاوکاری بەشی ئایتی هاوەی بێ ژمارێیی کردنی ئەم ئنیسکلۆپیدیایێ بدرێت لەگەڵ بەاو بوونەوەی کتێب و نوسراوی نوسەرکان و زەر لەو بەڵگەنامانەی گرنگن هەتا ژوورکی ئەلیکترۆنی بێ مێژووی کوردو کوردستان دروست ببێت. جگێ لەوێش هاوەی لەئاستەگرتنی پرۆژەکێ بخرێتە سەر خوێندنی باڵا. چونکێ پێویستی بەهەماهەنگی زەر هەیێ.

لەبەر ئاوەی ئەم پرۆژەیێ تا ئاستا وەك دەستکەوتەك گرنگێ لەسەر زەربەی تێبینی و کەم و کوەی لەم سێ بەرگەدا چاك بکرێن و لەچاپی دووەمدا بەژمارێیی بکرێت، کێ ئاوانێیش سانان و کار ناکەنە سەر پرۆژەکێ، ئاوێیشی جێی ئاماژێیێ دەستکاری نوسینی ئاو نوسەرانێ بکرێت کاوەك خێیان ئاماژێیان پەدا زیادەڕۆیان تیادا کردووە، چونکێ ئەم پرۆژەیێ دەبێتە سامانی نەتاوەیی، فەرهەنگی (ینغ لوتاتین)ی یابانی، لەساڵی 1407 م دوو هەزارو دووسەد نوسەر بەشدار بوون لێ نوسینیدا 892 مجڵەدێ. لەبەر ئاوێ ئەم پرۆژەیێیش پێویستی بەبەردەوامی و هاوکاری زەر هەیێ هەتا بەردەوام بێت، دیارێ ئەم لیژنەی سەرپەرشتیکارێ دەسەزن و توانیویانێ ئەمانەتکانی نوسین بپارێزێت بەبێ لەبەرچاو گرتنی هیچ ئایدیاو بیرکی رەگر. ئاوێیشی جگەی تێبینیێ، پێویست ناکات دووبارەو چەند بارێ ناوی کەسێتیەك بهێنرێتاوە، ناسەنراوەو بابەتکی لەسەر دەنوسرێت، بێ نمونێ (ئەحمەدی موفتی زادێ) یەك جار گرنگێ، ئاوانی تر لەڕەی ئامرازو راناوو شاوازێ هونەریکانەوێ دەکرێت. هەڵەی رێزمانی و چاپ و نارکی رستێیش دەبینرێت.

هیوای سەرکەوتن و بەردەوامی بێ ئازیزانی لیژنەی ئنیسکلۆپیدیا دەخوازم و دەستیان دەگوشم و لام وایێ ئەم کارێ تەکنەلۆژیای مەعریفێیێ بێ کورد.

سەلاح جەلال

سەرچاوە: ئنیسکلۆپیدیای کوردو کوردستان، ئامادەکردنی لیژنەیەك/بەرگی یەکەم/رەکخراوی زانست بە باس و لێکۆڵینەوە/ چاپی یەکەم 2018.
بەرگی دووەم/ رەکخراوی زانست بە باس و لێکۆڵینەوە/ چاپی دووەم/2021
بەرگی سێیەم/ رەکخراوی زانست بە باس و لێکۆڵینەوە/ چاپی یەکەم/2022
لەگەڤاری بانە رۆژ لەژمارە(130)هاوینی 2024 دا بڵاوبۆتەوە.

بەیەک گەیشتنی کەلتورەکان..

سەلاح جەلال

لەڕەوە لەو پرسیارانەوە دەست پێدەکەین لەسەر کەلتور دروست دەبن؟! چۆن بتوانین لەو داخراوی و یەک دەنگییەوە بپەڕینەوە، چۆن هاوبەشی کەلتوری جیهانی بکەین؟! چۆن بیر بکەینەوە؟ چۆن لەبەیەک گەیشتنی کەلتورەکاندا گەشە بکەین؟ چۆن بتوانین خەمان دروست بکەین؟! ئەو پردە ڕەشنبیرییە مەعریفییە دروست بکەین لە نێوان مرۆڤەکان و کەلتورو داب و نەریتدا؟!چۆن بتوانین بژمارە بیر بکەینەوە؟! چۆن کەلتورمان بژمارە بکەین؟!
لەم پرسیارانەوە دەبێت هەوڵی دەرچوون بدەین لە بازنە تەقلیدییە باوەکان و عەقڵییەتی سواو، زۆر جار لە ڕەشنبیری کوردیدا بەهۆی قسەی لەسەر دەکرێت، بەبێ ئەوەی پێناسەیەکی زانستی بۆ کەلتور بکرێت. بزانین کەلتور چییە؟ هەروەها پێوەندیکاری کەلتور، ئەوەی پابەندی نەتەوەیەو ئەوەی هاوبەشە بەکەلتوری جیهانییەوە، لەڕەشدا دەبێت کەلتور جیا بکەینەوە، لەفەرهەنگی جیهانیدا دوو جۆر کەلتور هەیە، یەکەمیان ئەو کەلتورەیە زیهنی کەی نەتەوە دروستی دەکات، ئەمەیش پێوەندی بەداب و نەریت و مامەڵەی شارستانی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی نەتەوەوە هەیە، مەرکەی تایبەتی خەسڵەتی نەتەوایەتی پێوەیە.
کەلتورەکەی تریش ئەوەیە ئەهلی مەعریفە و کەسەکانی داهێنان

لەبوارەکانی ئەدەب و هونەرو زانستەکاندا بە گشتی بەرهەمی دەهێنن. ئەمەیش موڵکی هەموو کەسەکانی فیکرو داهێنانە، تیئوری مارکسیزمی مارکس تەنها بە ئەوروپییەک نەبوو، لەسەرتاسەری جیهاندا مارکسیست کرایە رێباز و بیروباوەڕی شۆشگێڕانە، زۆربەی وڵاتانی ئەوروپی و ئەمریکی و ئاسیاو ئەفریقا بەو تیئووریە شۆشیان کردو رزگاریان بوو، یان کارتێک دیکارت گوتی: (من بیر دەکەمەوە کەواتە من هەم) ئەمەی بە ئەوروپییەک نەگووت بوتنها، بەڵکو بە هەموو کەسێکی بیرکەرەوە بوو. یان ئەوەی فەکە و هایدجەرو فیلسوفەکانی تر نوسیبان هەمان شت بوون.
هەروەها لەبوارەکانی ئەدەبی و هونەری دەقەکان مەرکی جیهانیان هەڵگرتووەو جوگرافیاکانیان بەیوە، ئەستایش لەزەمانێکداین جیهان بوتە گوندێکی گەردونی و لەمیمەریێکدا کەبوتەوە، دەبێت بزانین چۆن ئامادەکاری و ئامادەیمان هەبێت؟ ئەوێشی زیاتر لەهەموو بوارەکان دەبێتە زمانی جیهانی بە هەموو کەسێکە بەجیاوازی زمان و بیرەوە مەزیک و تەشکیلیە، هیچ وەرگێڕانێکیان ناوێت. سینەماو شانۆیش تەنها بەوەرگێڕانی دایەلۆگە کورتەکانەوە بە بینەر دەگەن، بەڵام تابلۆکان هیچ وەرگێڕانێکیان ناوێت و زمانی گەردوونین.
پرسیارێکی گرنگ لەم پرسیارەوە دەست پێدەکات:
(چۆن بتوانین تگەیشتنێکی هاوبەشی باشتر دروست بکەین؟!
چۆن بتوانین پردی نێوان مرۆڤ و کلتورو داب و نەریت دروست بکەین؟!
لەم رووەیشەوە هونەر بە ئامرازێکی باشتر دەزانن بە پشتگیری کردن لە ئاڵوگۆڕی بەچوونە هاوبەشەکان. لە ڕێی وەرگێڕانەوە هەوڵی دایەلۆگی کلتوری بدرێت، لە ڕێگەی شتەکان و دروست کردنی چیرۆکی مۆژوویی، بە گێڕانەوەی تایبەتمەندیەکانی ژیان، بیرەوەری و یادگارییەکان.
ئەوەی خاڵی وەرچەرخان و روانینی نوێیە لەم پشانگایەی بەیەک گەیشتنی کلتورەکان، ئەو چیرۆکە مۆژوویانەن، پیاوانی جەنگ وەنەی هونەریان جەهەشتووە، بەمەیش شێوازی هونەری گێڕانکاری بەسەردا هات، لەشکەدارکردنی جەنگەوە بە ئیدانە کردنی، هەموو ئەو داستان و وەنە وەحشی گەرایانەی بەرامبەر بە مرۆڤ کراوان لە سەرتاسەری جیهاندا، هونەرمەندانی کوردیش راستەوخۆ خۆبەخشانە بەشداری ئەو کارەسات و جەنگ و کوشتارە بەکەمەیان کردووە، دوژمنان بە بۆمبیانە پرسەی ئەنفال و کیمیا باران و چاڵی بەکەمە کوژیان دروست کردووە، هەزارەها لە کەسانی بە تاوان و هاوڵاتی مەدەنی لە ژن و منداڵ و پیرو گەنج بەچەندەها شێوازی دەندەیی لە کیمیایی و سەدارە و زیندە بەچاڵ و شێوازی تر کوژراون. ئەمەیش بە شێوازی

جەراو جەر، هەندێک واقیعی و ئەبستراکت و سوریالی و دژایەتی و بەرهەنگاری و چیرۆکەکانی جەنگ دەکەن. ئەم ئەزموونە وەرانکەرانەیش بە دەگیومەنت دەکرێن و لە مۆزەخانەو گەلەریەکاندا دەمێننەوەو دەبنە کارتێکەری لەسەر نەوەکان هەتا روانینی خەیان لەسەر تاوان و جینەسایدو جەنگ هەبێت.
پرسەی دیکەمەنت کردنی وێنەیی شایەتحاڵان و رزگاربووانی کورد لەجینەسایدی کوردا لەساڵی 1988 و هەروەها کارلێکردنەکانی بینەران لە ئەڵمان و ئەرمەنی و جوولەکە و کورد. ئەم وێنەو دیمەنانە بە بیرهێنانەوەو مانەوەی ئەو تاوانانەیە لەبیرەوەری مرۆڤایەتیدا بمێننەوە.
بەم مەبەستەیشەوە هونەرمەندانی دانیشتوی ئەوروپا هاوکاری خوێندکارانی هونەری سلەمانی بکەن، هەموویان ئەزموون و بیرەوەری و داب و نەریتی خەیان هاوبەش دەکەن ، پێکەوە ڕەگا نوێیەکانی فەرکردن و تێگەیشتن نزیک بکەنەوە. لە ڕەگەی وانەو وەرکشەپ و کۆنسرت و پێشانگا و گفتوگۆو ئەنجام بدرێت. ئەمەیش وەک دەست پێکێک بە هاوکاری زیاتر لە نێوانیان هونەرمەندانی نێو دەوڵەتی و دامەزراوەکان و قوتابیاندا.
وەرکشەپ: ئەوەی لەم وەرکشەپەدا جەختی لەسەر کرایەوە شێوەو ناوەرۆک بوو، شێوە بەهەموو خەسڵەتەکانیەوە شیکردنەوەی لەسەر کرا، بە ڕەنگ و ماددەکان و ڕووبەروبوونەوەکانیەوە، لەناوو ناوەرۆک لەگەڵ بەشایەدا، تایبەت (زەخرەف) لە روانین و واتا جیاوازەکانەوە لەبواری پەردان بەهونەری پەیکەرسازی یان نەخشەسازی بە ماددەی بینراو و زیاتر کاری میتافۆری قوتابیان. بەپیادە کردنی ڕەبازی نوێ لەشێوازی بینراو بە دەربڕینی لەبەرجەستە کردنی لەکار هونەریەکەدا. هەماکان، شێوەکان، دەنگەکان، ڕەفتارەکان، ئەوشتانەی لەژیانی ڕۆژانەدا ڕووبەڕووبونەوەیان دەبینەوە. لەڕەگای روانینی نوێوە کاریان لەسەر بکرێت نەک دووبارەبوونەوەی باو. هەر تاکێک بە پشت بەستن بە کولتورو ڕەشنبیری خەی تەوانینی جیاوازی بە بکرێت.
ئەم پرۆژە گرنگە لەلایەن کەمەک پسپەی جیهانیەوە پشکەش کرا، فریشتەکانی بوون بوون لە جوانی ڕەح و داهێناندا، بەوانامەی نێو دەوڵەتیان هەیەو لەسەر ئاستی جیهان ناسراون، دەکرێت ناساندنکی کورتیان بە بکەین:

یەکەم: هونەرمەند (عوسمان ئەحمەد)
بەڕەوبەری سەنتەری کوردلۆژیە لەسلەمانی و دکتەرای لە کەلیژی هونەرکانی چەسی هەیە لەزانکۆی هونەرکانی لەندەنی بەریتانیا بە

ساڵی(2013). دەکەمێنت کردنی پرسەی جینۆساید کردنی کورد لەساڵی(1988) لە ڕێگەی وێنە کێشان و تۆمارکردنی گۆاهی پانزە کەس لەنێو خەزانێ ئەنفالکراوەکان و تۆژینەوەو لێکۆڵینەوە لەسەر کەمێکوژی کورد. توانی لە ڕێی هونەرەکەیەوە تاوانی ئەنفال و جینۆسایدی کورد بۆجیهان بناسێنێت و لەچەندین وڵاتی جیهاندا پێشانگا بکاتەوەو سیمینارم کەس بێت، تابلۆکانی لە مۆزەخانەی جەنگی بەریتانی (ئیمپریاڵ وار موزێوم) لەندەندا دابنرێت تایبەت بە جینۆسایدی مرۆیی.

دووەم: هونەرمەند(وریا ئاریا)
هونەرمەندێکی کوردی ئێرانی و نەمسایی‌یەو لە ڤیەننا دەژی، پەیکەرسازی لە لە زانکۆی هونەرە کارپێکراوەکانی ڤیەننا تەواو کردووە، لەکارەکانیدا مامەڵە لەگەڵ دیاردە کۆمەڵایەتییەکان و پرسیارەکانی پەیوەندی دار بەو بابەتانەوە دەکات ئاکارەکانی پەیکەرتاشی وەکو نەخشەسازی و هاوتەریبەکان و هاوشێوەکانی بەکار دەهێنێت و ڕەهەندی نوێی بە زیاد دەکات و تێکهەڵکێشی دەکات بە نەریت و گەڵانکاریەکانی ژیانی.
سێیەم: (گەدرون والنبێک) دامەزرێنەرو بەڕێوەبەری هونەری هینتەرلاندە لە ڤیەننا/ نەمسا، پلاتفۆرمێکی هونەری سەربەخۆیە تایبەتە بە بایەخدان بەپرۆژەی کەلتورە فرە چەشن و پسپۆڕەکانە. هەر لەسەرەتای دامەزراندنییەوە خاتوو (هینتەرلاند) پشتگیری و بایەخێکی زۆر بەکارە هونەرییەکانی هونەرمەندە گەورەو تازەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەدات، بەتایبەتی ئەو هونەرمەندانەی لە ئێران کار دەکەن.
چوارەم (پەرستە فرەهەر) لەتارانی ئێران لەدایک بووەو لەساڵی 1991 وە لەئەڵمانیا دەژی، هونەرمەندێکی نێو دەوڵەتییەو پێڤیسەری (هونەرە لیبڕاڵەکان)ە لەگەڵ جەختکردن لەسەر فرە کەلتور لە کونسێپچوەڵ ماینز/ ئەڵمانیا.
بەم شێوەیەیش دووای دوو هەفتەی تەواو ئەم پڕۆژە گرنگە بەسەرپەرشتی مامۆستا کوردەڵۆژی، زانکۆی سلێمانی، لەکارگەی کەلتووری سلێمانی- گەلەری ئێستا لە 3/10/2022 هەتا 13/10/2022 بەردەوام بوو، دوا ڕۆژ پێشانگایەکی تایبەت لەلایەن خوێندارانی بەشدار بووە کرایەوەو هەریەکە بە ئەزموونێکی جیاواز بەشدار بوون، کۆتایی بەو کارنڤاڵە ئاوێتەیی جوانە هات بەکاتی، لەبەر ئەوەی ئەم بۆیەک گێشتنی کەلتورە لەگەڵ هونەرمەندانی سلێمانی بەردەوام دەبێت لە ڕێی پەیوەندی ئەلیکترۆنییەوە.

لە پاشکۆی ئەدەب و هونەری رۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە(8778) لە20/10/2022 رۆژی پێنج شەممە بڵاو بۆتەوە.

کچی مەرگ.. سەلاح جەلال

غەریبی ڕەحی مەرگ؟!
سەرابی نغرەبوونی عیشق چی ڕەمزێکە؟
گۆڵەی ئاوێنەی منداڵی سەوز بکات؟
خومخانەی فیزیایی وێنابوونی عیشقی تیایە ؟
بزانم عاشقی تەم یان تەیکی لەمەرگ؟!

بارانی ڕەمزی ڕەح چون دانابارێت؟!
فەزا وێنەی مەرگ بگرێت؟!
عاشق بوونم بۆتۆ تەیکی مەرگۆ وێنا ببێت؟

هەڵەمی ڕەح بوونیان بردۆ سەرتا؟!
سەرتاو کۆتا وێنەی دوانیی تێی تیایە؟
عاشقی تەم یان تەیکی شۆڵ مەرگ؟

ئاماژەی شەوارەیی دوای نەبوونیان دەرخستوو؟!
هەڵکەی مەرگ بگرنەو؟!
هەتا تۆ ئووە ئەوانی دواتر تۆ چۆن بکەن؟

هەساریەک هەیە لەڕەح؟!
وێنەی هەمیەسی تۆ تەیکی تری تیا بێت؟
لەدارستانی نغرەیی تیشکێک هەیە؟
کتێبی مەرگ بگۆڵەی بوردی بنوسێت؟

گەای نەمری و غەردەق و شوکران تەکە بن؟
ئەفسانەی تەکنەلەژی دوانی رەحیک دەدەزنەو؟!
عاشقی تەم یان تەیەکی وەک تە لەمەرگ؟!

موزیکی رەو زایەەی گەردوونی دەگرەت؟َ
چەن دووانی رەح و ر ەح شیتەە دەبەت؟!
هەسارەکان تیشکی فیزیاییان تیایە؟!
عاشقی تەبم یان تەیەکی تەیی لە مەرگ؟
یان تەی تەیەک نەک تەیەکی عیشقە مەرگ؟

شارای عیشقی کەتایی مەمی سلەمانی تیایە؟!
ببمە گەردەلولی رەحت ؟
تەی تەی تەیی دەبەتە فەتەنی تەی تە؟!
نەک تەی دوانی تەیەکی تر لەعیشقە مەرگ؟!

تە کام عیشقەیت عاشق بونم عاشق بکەیت؟
لەتەی تەیی یان تەی مەرگ بپرسمەو؟!
عیشقم ئاوەنە تەزابی دازاینی دوای نەبوونە ؟!
یان وەنەی عیشقە مەرگمیت؟

خەت جیاکەرەوە رەحم بەتەزاب گەەاوە؟
عاشقی تەم یان عاشقی تەی مەرگە عیشق؟!
دەبەت بیرچونەوە شەرپەنجەی دووانی هەنابەت؟
شیزوفرینیای بیرەوەری من و تە بەت؟

دوو رەگی عیشقە مەرگت مەمیا بووە؟
بە ئەهرامەوە تەریب ببیت؟
سیبریای ئەلیکترەنی عیشقت بەی؟

عاشقی تەم یان عاشقی مەرگی تەیی ؟

کوا ڕەحەت؟! بۆ پەمیسەوە تەکەن ببین؟
سەماندەلی دوو ڕەحی تەنیایت بیربەتەوە؟
یان هیستریای بیرچوونەوەمان گرتووە؟
من لەتەفانی ئەتاری عیشقەوە هاتبەتم ؟!
تەیش لەوی ئەسپی بیابانی مەرگ؟

موزیکی ڕەوی ئەسپ کەی دەژەندرەت؟!
ئەستێرە ڕەشەی مەرگ پەخشت بکات ؟َ!
خەزگە چوار ڕەنگەی فیزیایی بەعیشقەوە تەکەن دەبوو؟!
لەموزیکا زمانی مەرگت بگرتایە ؟
ببیتە خەکەی خوێنی فیزیا؟
هەتا گەردوون لە زمانی شەتی و مەرگا قفە ببەت؟!

ڕەحت شەرابی چی عیشقێکی گرتەتەوە؟
ناونیشانی منی تیابەت؟
یان وێنەی تە چیەو چەنە نەک وێنەی تە ؟

کەی دەپەک بخەموە؟
نامەیەک بە مەرگ بنوسم؟

کوا ئەو وشانەی دەچنەوە جەگەی خەیان؟
کوژاوەکانی ناخ بنوسنەوە؟!
ناوم لە ڕەحتا ڕەنگ بکەن؟

کەوتنەخوارەوەی بیرکردنەوە کەی هەە دەکات؟
تیزابی ناخت گە بگرەت؟
ببنە هەورێکی سەرەتان؟

ببمە شیرپەنجەی عیشقی تەو تەیەکی تر ؟
ڕەمزی مەرگی عیشقی پەپولەیەک بگرم؟

بەچی چرکەی شڕابی ڕەحت پە ژەهرن؟
وەنەی خوکوشتنیان تیایە؟
تەی عیشقت چەقی فەلسەفەی مەرگ دەگرێت؟
ڕەمانی عیشقە مەرگمان بنوسنەوە؟!

گەردەلولەک هەی کردووە ڕەمزی خەکوشتنی منە یان تە؟
وەرە ساتی تەکەە بوونی فەلسەفەیە لەپەکەکا؟
لەرەکەوتەی فەلسەفەی مەرگا نغرە بین؟
تەی عیشق و تەی ئەفسانە جیا ببنەوە؟

لەم تەفانە کلیلی مەرگ شارایەوە؟
ڕەح بانگەشەی نەبوونی ئەوو ئەوانی تر دەکات؟

دەبەت وشە روت ببنەوە؟!
گەوهەری عیشقیش بزر ببەت؟
وەنەی خومخانەی دوای مەرگ بگرنەوە ؟

دوانەیی مەرگ ڕەحەک لەبوون تەوچان دەکات؟
من و تەو تەی مەرگ و ئەوانی تر وەنا ببین؟!
دەشاوە ڕەحی دوانەیی دەبەتە شڕابی عیشق؟!
لەشوشەی عەتاری زەمانەوە تەکەە ببین؟!
ببینە وەنەی بونەکی تر؟

5/8/2022 نەی بەیانی
لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ/مرواریەکان/ ژمارە8736 لەڕۆژی سێ شەممە 23/8/2022 بڵاوبەتەوە.

چاپی نوێی چراکانی نیشتمان نوسینی: خەلیل عوبدوڵا.. خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

(چراغی فیکری رووناکی، لەهەر شوێنێ کەداگیرسا شەوی تاریکی وەك رۆژە، خەراباتی گوڵستانە).(بڵکەس)

دەست پێکردنی کتێبی(چراکانی نیشتمان) بەم دوو رستە شیعرییەی شاعیری ناوداری کورد بڵکەسی نەمر دەست پێدەکات، واتای جێشدانی جەماوەر بێ مەعریفەو داگیرساندنی چرای مەعریفە بێ رەواندنەوەی شەوانی تاریکی و جەهالەت، ئەم پەرتوکەیش کلتوری بێگرافی کەسایەتییە کلتوریەکانەو هەندێك بابەتی دیکەی پەیوەندیداری لەخێ گرتووە، لەو کەسایەتیانەی بەگرنگی لەبواری ئەدەب و هونەرو مەعریفەکاندا کاریان کردووە، بەشێوەی ئینسکلۆپیدیا ڕکخستنی بکراوە، ئەم زانستەیش لەسەر ئاستی جیهان جێگەی بایەخەو پێك دێت لەزانستێك یان کەمەڵك زانست. یان پەرتوکێك، یان کەمەڵك پەرتوك هەڵگری زانیاربن لەسەر ژیان، یان پێگەی ئەلیکترۆنی. بەکورتیش ئنسکلۆبیدیای بێگرافی دەرخستنی نهێنی کەسایەتییە ناوداڕەکانە. ئەم پەرتوکەیش بەپێی زنجیرەی پیتی ئەلف و بێی کوردی ڕکخراوەو بەرگی دووەمی تەواوکەری بەرگی یەکەمە، لەساڵی 2017 روناکی سەدو هەشتاو سێ چراوە چاپکراوەو ئەم بەرگەیش سەدو حەفتاو یەك چرایەو بەهەمویان سێ سەدو پەنجاو چوار چران، چراکانیان کردووە بە چراخانی ماڵی شا، دیارە نوسەر ماندووبون و بەدواگەانی زۆری بینیوە بێ دۆزینەوەی ئەو هەموو چرایە لەهەموو کون و قوژبنێکی هەرچوار پارچەی کوردستاندا و هەموو ئەوانەی گرتەوە لەبوارە جیاجیاکانی مەعریفەدا کاریان کردووە، هەر لە بوارەکانی هونەر و ئەدەب و زانستەکانی تر وەك مۆژوو کەمەناسیەوە هەتا بیری ئایدۆلۆژی و خەباتی سیاسی.

یەکەم پیت لەو چرایانە شەهید ئارامە، لەدوای بەشداری کردنی لە شۆشی ئەیلول، بە ئەندازیاری سەرکردایەتی شۆشی نوێ و کەمەی ڕەنجدۆەرانی کوردستان دادەنرێت، ساڵی 1972و ساڵانی دواتر وتارەکانی لەسەر بیری شۆشگێڕی لەرۆژنامەی هاوکاریدا بڵاو

کردۆتەوەو ساڵی 1982 مەلا بەختیار پێشەکی بۆ نوسیوەو کردوێتیە کتێبکەك بەناوی(ئارام و بیری ئینتەرناسیونالیستی) بڵاویکردۆتەوە. بەشکەیەکی نوسینەکانی بەناونیشانی(هەڵبژاردەیەك لەنوسینەکانی شەهید ئارام) سالار عەزیز پێشەکی بۆ نوسیوەو لەساڵی 1980دا بڵاوی کردۆتەوە.. ساڵی 2007یش محەمەد عەبدول کەریم سەڵەیی هەموو نوسینەکانی لەدووبەرگدا بڵاوکردۆتەوە. بەکورتیش ئارام چرای خوێنی شۆڕشگێڕان بووە بە جەستەو بیرو نوسینەکانی تین و وزەی بە شۆڕشگێڕان داوەو هەتا ئێستایش لەدڵی خەڵکدا زیندووەو لەگوندێکدا شەهید کرا جگە لە نوسین و بیرو ڕێبازەکەی و چەند قەوانە فیشەکێك نەبێت هیچی تری لە دوا بەجێ نەما. ئایا ئەم کەسایەتییەی چرای چراکان بوو نابێتە چرا؟!

دوای ئەو ئازاد خانەقینییە، یەکێکە لە دامەزرێنەرانی تیپی مۆسیقای خانەقین و تیپی مۆسیقای شەهید کارزان لە شاخ و سرودی بەرگری(ئاسودەبن و کەڵکی قەیوان)ی گوتووەو کتێبکی دیکۆمینتاری مۆژوی ڕاگەیاندنی یەکێتی نوسیوە.

چرایەکی تر ئازاد شەوقی بەتابلۆکانی و گوتنەوەی وانەی هونەرو پێگەیاندنی سەدەها هونەرمەند و کردنەوەی مۆزەخانەو هەتامردنی چرای هونەری لەبواڕەکاندا گڕپداوە.

چرایەکی تر ئازاد هەورامی ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکێتی نیشتمانی بووەو هەمیشە لەگەڵ تفەنگەکەیدا گیتارەکەی بەکۆڵەوە بووەو لەو ساتەی شەهید بووە سرودی ڕۆی خەباتمانی گوتۆتەوە.

چرایەکی تر ئاسۆ عومەر سواڕەیە، هونەرمەندی شانۆو فیلمی سینەمایی و کاراکتەری وێنە دانسقە ئاڵتونیەکان و نوسەری کتێبی سڵێمانی و خاکی و پێنجوێن و مەملەکەتی گەزەردە بووەو(سنوور و ڕەبەند) دووکتێبی تری چاپ نەکراویەتی وکتێبی ئەوینی ئاسۆو خەڵك لەدڵی هەموو کەسێکدا بەزمانی هونەرگەلێفی چاپکراوە.

لەوەوە لە أ ب هەوری و د. ئەبەبەکر خۆشناوو ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگەوە هەتا ئەحمەد خواجەو ماموستا ئەحمەد سەلام و ئەحمەد شەمال)هەریەکەیان چرایەك بوون. دوای ئەوە ئەحمەدی عەزیز ئاغامان نیشان دەدات کتێبی ئەلف و بێی کوردی بۆ خوێندکارانی پۆلی یەکەمی سەرەتایی داناوە. لەوێوە دەچێتە باکوری کوردستان و مۆزیکەکەی ئەحمەد کایا بەدەستەوە دەگرێت و دێتەوە سلێمانی و لەگەڵ ئەحمەد موحەمەد بەشیعری گۆرانی تێکەڵیان دەکات. پاشان ئەحەمەد موختار بەگی جاف کەسایەتی ناودار لەبواری سیاسی و ئەدەبیدا. لەم چرایانەوە چرای ئەحمەد هەردی دێت، چرای چراکان و مۆسیقای خۆشەویستی، ئەو شاعیرەی جگەی ناگیرێتەوە و وشەو ڕستەکانی

ناوترێنەوە، بەکەمەڵ شیعرێکی کەم(رازی تەنیایی)مۆسیقای شیعری عاشقانی گەردوونی ژەند. چراکانی تریش لە ئەختەرو ئەخڵ و ئەسعەد مەحوی و ئەسیری و... تاد.
هەر لەم ئاهەنگ سازییەی چراکاندا ئیبراهیم ئەمین باڵدار بەکتێبی ئەفسوناوی ئەلف و بێی کوردییەوە لەگەل هەموو نەوەکاندا (دارا دوو داری دی دەڵتەوە). دوای ئەوە چراکان بە(ئیبراهیم خەیات بەگرانی و مەقامەکانییەوەو ئیسماعیل سەرهەنگ لەشەمزینانەوە بەخێی گوێ ناسییەکەیەوە لە گۆڤارە زانستییەکانی دنیادا لەگەڵمان ئامادە دەبێتەوە. ئاهەنگ سازییەکی هونەری و ئەدەبی دەسازێنێت.
پیتی با شانسی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدە بە گۆڤاری گەلاوێژەوە سەرنوسەری ئۆستا دەدوێنێت و جارێکی تر رۆمانی ژانی گەل چاپ دەکاتەوە.
ئاهەنگ سازییەکە هەر چرای نوێ دادەگیرسێنێت، لەلایەکی ترەوە بێند حەیدەری و بورهان جاهید و بورهان قانیع پێکەوە شەشی کێلەکان و مردوو خێرەکان دەخوێننەوە.
ئاهەنگ سازی پیتی با بێخود و بێدارو بێکەس و بێوەی و پیرەمێردو ...تاد. پێکەوە لە گردی مامە یارەوە لەگەڵ تیپی مۆسیقای سلێمانی شیعرو ئاوازی نیشتمانی تێکەڵاو دەکەن.
پیتی جیم و خوشکەکانی (جەرجیس فەتحوڵا و جەمال عیرفان و د جەمال نەبەز و جەمیل رۆژبەیانی و جەمیل سائیب و جگەر خوێن و جیهاد دێپاك و حاجی قادری کۆیی هەتا حەریق و حەسەن جزیری و حەسەن زیرەك و حەسەنی قزەڵجی و حەسیب قەرەداخی و حەمە جەزا و حەمەساڵح دیلان و حسێن حوزنی موکریانی و پێکەوە لە پەرتوکخانەی کلتوری جەمال عیرفانەوە بە نمایشتی شانۆیەکی فەزایی کراوەوە بێ مزگەوتی گەورە دێن.
پیتی دال و خوشکەکانی داری ساری حەیدەرو دەنگی شەشی نوێ و درەخشان حەفید دەستەی دامەزرێنەرانی یەکێتی ئافرەتانی کورد ساڵی 1952 لەریزی پارتی دیموکراتی کوردستاندا و دڵر ئیبراهیم و دڵداری شاعیرو دڵشاد مەریوانی شاعیری نوێخوازی هەشتاکان و رادیۆی کوردی بەغدادو شێخ رەزای تاڵەبانی و رەسوڵ هەمزاتۆف و رەشۆل و رەفیق حیلمی و رەفیق چالاك و رەووف حەسەن و شێخ رەووفی خانەقاو رۆژنامەی ئومیدی ئیستقلال و رۆژنامەی بانگی کوردستان و رۆژنامەی پێشکەوتن و رۆژنامەی تێگەیشتنی راستی و سلێمانی شاری رۆشنبیری و سمکۆ عەزیز و سێوەو د شاکر خەسباك. ئەمانە بە فەزایەکی ناشۆوییەوە نومایشتی شانۆیەکی نەبین دەکەن و هەموو بەرهەمە ئەدەبی و هونەریەکانیان دەکەن بە سەمفۆنیایەکی گەردوونی .
پیتی شین و پیتەکانی تر، شاکر فەتاح و مەلا عەبدولکەریمی مودەریس

و عەبدولخالیق مەعروف و د. عەبدولرەحمانی قاسملۆ و عەبدولرەقیب یوسف و عەبدوڵا پەشۆو عەزیزی مەلای رەش و عەلادین سوجادی و عوسمان چۆوار و عوسمان عەلی و عومەری عەلی ئەمین و عومەری مەکتەبە و د. عیزەدین مستەفا رەسول و فەلەکەدین کاکەیی و قادر دیلان و قادر کابان و قانع و کاکە مەم بۆتانی و کاکەی فەلاح و کامەران موکری.. تاد.
لەپیتی نونیش نەوشیروان مستەفایە، یەکێك لە سەرکردە باڵاکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان، دوای چەند دەیەیەك خەباتی سەخت بزوتنەوەی گۆرانی دامەزراند، بەستراتیژی سەربازی و سیاسی و ئەزمەنی شۆڕشەکانی جیهان و ئەزمونی تایبەتی خۆی و کەسایەتیەکەی لە خەباتی سەخت و دەستپاکی و داوێن پاکی، بەگرتنی بڕینی بەشخوراوان شەقامی دەجوڵاندو دژی گەندەڵی رادەپەڕی و پانتاییەکی نوێی جیاوازی بۆ خەبات دەدەزیەوەو ڕۆڵی ئۆپزسیۆنی دەگێڕا توانی پانتاییەك بۆ رادەربڕین و رەخنە بکاتەوە.
بەم جۆرەکتێبی چراکانی نیشتمان نمایشتێکی ئنسکلۆپیدیای بیۆگرافی وردو جوان و پڕ بایەخە نوسەر دەتوانێت درێژە بەم کارە جوانەی بدات و بەرگەکانی تری تەواو بکات، ئەم کارەیش زیاتر بەکورتی ناسراوە و دەکرێت لە ئایندەدا بە ژمارەیی کردنی ئەو چرایانە بکرێت و لە چاپەکانی تریدا هەر چرایەك لە پێگەی ئەلیکترۆنی بەخۆی و بەرهەمەکانییەوە بدەزرێتەوە هاوشێوەی ئنسکلۆپیدیای بیۆگرافی جیهانی.

سەرچاوە/ چراکانی نیشتمان/ نوسینی خەلیل عەبدوڵا/ چاپی دووەم 2021/ چاپخانەی ڕۆژهەڵات/ لەسەر ئەرکی وەزارەتی ڕۆشنبیری ولاوان چاپکراوە.
لەرۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە(8572)لە27/1/2021 دا باڵاو بۆتەوە.لا11

کتێبی/ شیعر شارای شیعری شاعری

کەوتنە خوارەوەی گەردون.. سەلاح جەلال عەبدوللا

ژیاننامە
سەلاح جەلال عبدالله رەحیم
یەکەم
موالیدی 1963 سلێمانی شارباژێڕ. لەدایك بونی دەگەڵتەوە بۆ ڕۆژی کەوتنە خوارەوەی(عبدالسلام عارف) لە تەیارە هەروەك هەمیشە دایکی جەختی لەسەرکردۆتەوە.
خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە سلێمانی بووە.
زانستی ئیسلامی لەمزگەوت و تەکیەکاندا خوێندووە.
دەرچوی ئامادەیی ئاینی ئیسلامیە/ لە وەزارەتی ئەوقاف وکاروباری ئاینی لە شاری هەولێر ساڵی 2009 – 2010
دەرچوی زانکۆی عراقییە لە بەغداد/ کۆلیژی زانستە ئیسلامیەکان/ بەشی ئاینەکان و مەزهەبەکان و دایەلۆژی شارستانی لە ساڵی/2011-2012 لە ساڵی 2014- 2015 –تەواوی کردووە.
بڕوانامەی ماستەری بەدەست هێناوە بەپلەی زۆر باشە لە هەمان بەش بۆ سالی 2018=2021.
ئەندامی یەکێتی نوسەرانی کوردستانە.
ئەندامی یەکێتی گشتی ئەدیبان و نوسەرانی عێراقە .
ئەندامی یانەی ڕۆژنامەنوسانی کوردستانە.
ئەندامی یانەی ڕۆژنامەنوسانی عێراقە.
ئەندامی یانەی هونەرمەندانی عێراقە.

دووەم
لە ساڵی 1983 دەستی بە نوسین کردووە.
لە ساڵی 1989 یەکەم دیوانی شیعری بەناونیشانی (ئیشککر) پێشکەش کردوە بەبەڵگەبەرێتی ڕێشنبیری کورد لەبەغداد. لەلایەن پسپۆڕەکانی ڕژێمی عێراقەوە لە چاپدانی قەدەغە کراوە.
لە هەمان ساڵدا(کفن پێش و کەونی) بڵاوکردۆتەوە بە 130 دێڕ قرتاندنەوە.
زۆر دیوانی شیعری و ڕۆمان و دەقی ترو لێکۆڵینەوە وتاری بڵاوکردۆتەوە بە هەردو زمانی عەرەبی و کوردی.
ئەو بەرهەمانەی بە زمانی عەرەبی بڵاوبونەتەوە:

سێیەم

1-(سقوگ الکون) دیوان شعری 2000 .
2-(سدره الحسین) دیوان شعری 2012 .

• چوارەم
ئەو بەرهەمانەی بەزمانی کوردی بڵاوی کردونەتەوە.
1- کەوتنە خوارەوەی گەردون/ شارای شیعریم/ کۆی بەرهەمەکانی 1989/2012 .

2. (ئۆقیانوسی مەرگەسات) دەقی شانۆیی/2003.
3. (چیای ئاو) دەقی شانۆیی /2003.
4. (سیمیا لە شانۆدا) 2009 لێکۆڵینەوەی شانۆ.
5. (ئاوێنەی بورکانی ژەنەڵا) ڕۆمان/1992-2012 بەرگی یەکەم.
6. ئاوێنەی بورکانی ژەنەڵا/ڕۆمان/بەرگی یەك و دو/چاپی یەکەم/2019 چاپی دووەم .2021
7- (موسیقای مەرگی ناوەختە) ڕومان/1997-2020
8- (نەفخ و وێنەی با)ڕۆمان 2020 چاپی یەکەم.
9- کۆجیتۆی جەلال تاهەبانی/1/ 2018 بەرگی یەکەم
10-کچانی بەفر (لادۆن سیما)/ سیناریۆی فیلمی سینەمایی. چاپی یەکەم 2021

• پێنجەم
ئەو بەرهەمانەی ئامادەی چاپن بەزمانی کوردی .
1-(ریشاڵی تیۆری ڕۆمانی کوردی).لێکۆڵینەوە.
2-کۆجیتۆی جەلال تاهەبانی /2019بەرگی یەك و دووەم.
3-کەوتنە خوارەوەی گەردون/ شارای شیعریم/ کۆی بەرهەمەکانی تا ئێستا ئامادەی چاپە.
4- کرێکارانی مەعریفەو شۆشی سپی/ وتار

• شەشەم
ئەو بەرهەمانەی ئامادەی چاپن بەزمانی عەرەبی .
7. (سور النور) دیوانی شعری .
2.لاشخصیه اللغه . مقالات ودراسات.
8. فنون قتالیه فی کردستان. مقالات
9. الشعریه تعنی الروۆیا التی لاتستقر. مقابلات.
10. صلاح جلال کهربه الزات الشاعره/ مقالات ودراسات مکتوب علی دواوینه.

• حەوتەم
ئەو بەرهەمانەی لەزمانی عەرەبیەوە وەریگۆڕاونەتە سەر زمانی کوردی ئامادەی چاپن :

1.سەرلەنوێ نوسینەوەی کوژاوەکان (تگریسات) مجموعه قصصیه للقاص والباحچ عباس عبدالجاسم. ئامادەی چاپە.
2.(احلام مبلله)دیوان شعری للشاعر(جابر محمد جابر). ئامادەی چاپە.

- هەشتەم

- لەساڵی 1996ەوە دەستی بەکاری ڕۆژنامە نوسی کردوە، یەکەم بەرهەمی لە ڕۆژنامەی . المۆتمر العراقی بوە.
- لەڕۆژنامەی الادیب الپقافیه له سالی 2003 تاێستا بەسیفەتی نێرەری ڕۆژنامەنوسی کاری کردوە دوایی بوە بە دەستەی نوسەران لە ڕۆژنامەکەدا .
- له ڕۆژنامەی المۆتمر العراقی ماوەیەکی زەمەنی کاری کردوە.
  له ڕۆژنامەی القاصد ماوەیەکی زەمەنی کاری کردوە
- بەرهەمەکانی بەهەردو زمانی کوردی وعەربی بڵاوکردۆتەوە .
- له فیستیڤاڵەکاندا بەشداری کردوە لەوانە جەواهیری و مەربەد و هی تر.

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..]

کتێب:(کچانی بەفر)الدێن سیال.. نوسینی: سەڵاح جەلال عەبدوڵا

ناوی کتێب : (کچانی بەفر)الدێن سیال

بابەت: شارا سیناریۆی فیلم

نوسینی: سەڵاح جەلال عەبدوڵا

دیزایین بەرگ: دیاربەکر

چاپی یەکەم: 2021

چاپخانە : چاپخانەی جارانی سلێمانی

ساڵ و شوێنی چاپ: 2021 سلێمانی

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی

ژمارە(2063)سالی 2021 دراوەتێ.

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

Book_SalahJalalDownload

ئاوێنەی بووکانی ژەنەرال.. سەلاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن...

SalahJalal_AwenaiBurkanDownload

ناوی کتێب: نە فخو وێنەی (با نوسییەنی: سەلاح جەلال...

بابەت: ڕۆمان
نوسیین: سەلاح جەلال
چاپی یەکەم: 2020
دیزاینو بەرگ: کاربنی کامەران
ئاسیت خوێنەری وریا: سامان غەفور
چاپخانەی: کۆشکی سەرا
تریاژ: 1000
نرخ: 3000 هەزار دینارە
لە بەڕێوەبەرایەتی گشیت کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی
(1812) ساڵی 2020ی پێدراوە.
ساڵی چاپکردن: 2020

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن ...

SalahJalal_NafxW-wenaiBaDownload

ڕۆمان/ مۆسیقای مەرگی ناوەختە ... سەلاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانە کلیکی ئێرە بکەن .....

SalahJalal_MosiqaiMargDownload

کتێبی شیعری: کۆجیتۆی جەلال تاڵەبانی ... سەلاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن .....

Book_SalahJalal_KojetoDownload

کۆجیتۆی جەلال تاڵەبانی ....
سەلاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن ....